

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΕΚΜΑΓΕΙΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟΣ
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ
ΕΚΜΑΓΕΙΩΝ, ΑΝΤΙΓΡΑΦΩΝ
ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΩΝ

ΝΑΤΑΛΙΑ ΚΑΖΑΚΙΔΗ

*Εικόνες εμπροσθόφυλλου και οπισθόφυλλου: Εκμαγεία ρωμαϊκών πορτρέτων
της συλλογής του Μουσείου Εκμαγείων. Φωτογραφίες: Στέλλα Συλαίου.*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγικό Σημείωμα	7
Κατάλογος	11
I. ΕΚΜΑΓΕΙΑ ΚΑΙ ΑΝΤΙΓΡΑΦΑ	
<i>Προϊστορικοί πολιτισμοί</i>	11
<i>Νεολιθική εποχή</i>	11
Ειδώλιο	11
<i>Κυκλαδικός πολιτισμός</i>	12
Αγγεία	12
Ειδώλια	16
<i>Μινωικός πολιτισμός</i>	27
Αγγεία και άλλα αντικείμενα	27
Ειδώλια	30
Τοιχογραφίες	31
<i>Μυκηναϊκός πολιτισμός</i>	36
Ειδώλιο	36
Τοιχογραφίες	36
<i>Κλασική αρχαιότητα</i>	41
Αγγείο	41
Ανάγλυφα έργα	41
Ολόγλυφα έργα	47
Καμέα	78
Έργο τορευτικής	79
<i>Παλαιοχριστιανική και βυζαντινή εποχή. Ιταλική Αναγέννηση (Εμμ. Γιούναρη)</i> .	81
Ανάγλυφα έργα	81
Τοιχογραφίες	83

II. ΣΧΕΔΙΑ (Εμμ. Ιούνιαρη)	85
Σχέδια αρχείου E. Dygge	89
Ευρετήρια	99
Αντιστοιχία αριθμών ευρετηρίου Μουσείου Εκμαγείων και αριθμών Καταλόγου	99
Αντιστοιχία αριθμών ευρετηρίων Μουσείων με αριθμούς ευρετηρίου Μουσείου Εκμαγείων και με αριθμούς Καταλόγου	101

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ο παρών Κατάλογος Εκμαγείων, Αντιγράφων και Σχεδίων του Μουσείου Εκμαγείων του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης αποτελεί συμπλήρωμα του Καταλόγου Εκμαγείων του ίδιου Μουσείου, ο οποίος συντάχθηκε από την Ελένη Μανακίδου και δημοσιεύτηκε το 1998. Στη δεκαπενταετία που μεσολάβησε οι συλλογές του Μουσείου πλουτίστηκαν σημαντικά με νέες αγορές, ανταλλαγές και δωρεές έργων. Στον συμπληρωματικό αυτό κατάλογο συμπεριλαμβάνονται μαζί με τα νέα αποκτήματα και ορισμένα έργα από την παλαιότερη συλλογή του Μουσείου, τα οποία είχαν εξαιρεθεί από τον πρώτο κατάλογο του 1998, καθώς επίσης και πρωτότυπα σχέδια από το Αρχείο Σχεδίων του Μουσείου. Συνολικά παρουσιάζονται δηλαδή 76 εκμαγεία σε γύψο ή σε ρητίνη, 2 αντίγραφα σε άλλο υλικό, 15 αντίγραφα τοιχογραφιών και 40 πρωτότυπα σχέδια σε χαρτί.

Το 2001 αγοράστηκαν από το εργαστήριο εκμαγείων του Ταμείου Αρχαιολογικών Ώρων (ΤΑΠ) και το Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης του Ιδρύματος Ν. Π. Γουλανδρή συνολικά 34 εκμαγεία έργων της προϊστορικής περιόδου (βλ. Θ. Στεφανίδου-Τιβεριού, *Εγνατία* 7, 2003, 286) (αρ. κατ. 1-33 και 41). Πρόκειται κυρίως για ειδώλια και αγγεία του κυκλαδικού, του μινωικού και του μυκηναϊκού πολιτισμού. Εκτός από τα νεότερα αποκτήματα, ο κατάλογος αυτός περιλαμβάνει ακόμη ορισμένα αντίγραφα μινωικών και μυκηναϊκών τοιχογραφιών, έργα του εργαστηρίου των E. Gilliéron και υιού, από την παλαιά συλλογή του Μουσείου, τα οποία δεν περιλαμβάνονται στον πρώτο κατάλογο του 1998 (αρ. κατ. 34-40, 42-47). Τα εκμαγεία και τα αντίγραφα των τοιχογραφιών μαζί με όσα έργα της προϊστορικής περιόδου παρουσιάζονται ήδη στον παλαιότερο κατάλογο του Μουσείου συνθέτουν μια συλλογή ενδεικτική για την τέχνη των προϊστορικών πολιτισμών του Αιγαίου (βλ. Μανακίδου 1998, αρ. κατ. 1-146).

Τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια συγκροτήθηκε μια νέα συλλογή, η οποία περιλαμβάνει πορτρέτα Ρωμαίων αυτοκρατόρων (βλ. Θ. Στεφανίδου-Τιβεριού, *Εγνατία* 11, 2007, 225). Τα πορτρέτα αυτά συμπληρώνουν ένα κενό της συλλογής και επιτρέπουν να μελετηθεί η συνέχεια των ηγεμονικών ελληνοιστικών πορτρέτων (εδώ αρ. κατ. 65, 66 και Μανακίδου 1998, αρ. κατ. 437, 442, 444). Αντιπροσωπευτικά πορτρέτα αυτοκρατόρων και μελών της αυτοκρατορικής οικογένειας από την κάθε δυναστεία με προέλευση κυρίως τον ελλαδικό χώρο εξασφαλίστηκαν για το Μουσείο με αγορές εκμαγείων κυρίως από το εργαστήριο παραγωγής εκμαγείων της *Gipsformerei, Staatliche*

Museen zu Berlin (αρ. κατ. 70, 72, 77, 78, 80, 81.). Το εκμαγείο του Αυγούστου στον τύπο της *Prüna Porta* (αρ. κατ. 68) κατασκευάστηκε στο Museo della Civiltà Romana με τη μεσολάβηση του κ. M. Vittì και άδεια του κ. C. Paris Presicce. Επιπλέον, εκμαγεία εξασφαλίστηκαν μέσω ανταλλαγών έργων με τα Μουσεία Εκμαγείων των Πανεπιστημίων του Göttingen (αρ. κατ. 67, 69, 73, 74 και 79) και του Μονάχου (αρ. κατ. 71, 75, 76). Τι συλλογή των πορτρέτων συμπληρώνουν τα εκμαγεία της Αγριππίνας από το Δίον (αρ. κατ. 83) και μιας καμέας με παράσταση αυτοκράτορα, άλλοτε στον καθεδρικό ναό του *Caenopin* (Γερμανία), το τελευταίο δωρεά της καθ. κ. M. Bergmann στην καθ. κ. Θ. Στεφανίδου-Τιβερίου, η οποία το παραχώρησε στο Μουσείο (αρ. κατ. 86).

Επιπλέον, οι συλλογές εκμαγείων από γλυπτά που ανήκουν στην κλασική, την ελληνιστική και τη ρωμαϊκή περίοδο εμπλουτίστηκαν με νέα εκμαγεία που προήλθαν κυρίως από δωρεές: από το Μουσείο Ακροπόλεως με πρωτοβουλία του ομότ. καθ. κ. Δ. Παντερμαλή (αρ. κατ. 49), το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών (αρ. κατ. 52), το Αρχαιολογικό Μουσείο της Θεσσαλονίκης επί διευθύνσεως κ. Α. Ιραμιένου (αρ. κατ. 82 και 85) και το Αρχαιολογικό Μουσείο του Δίου (αρ. κατ. 50, 53, 56). Ακόμη, δωρεά της καθ. κ. Στ. Δρούγου είναι η πήλινη κεφαλή από το Ιερό της Μητέρας των Θεών στη Βεργίνα (αρ. κατ. 55), ενώ η προτομή σε κυκλικό ανάγλυφο από το ναυάγιο της *Mahdia* αποτελεί δωρεά του κ. Θ. Παλιούγκα (αρ. κατ. 54). Επιπλέον, εξασφαλίστηκαν με πρωτοβουλία του καθ. κ. Ι. Ακαμάτη τα αρ. κατ. 51, 64, ενώ μετά από ανταλλαγή εκμαγείων με το Πανεπιστήμιο του Göttingen το αρ. κατ. 65. Τέλος, η περίφημη κεφαλή του ελληνιστικού ηγεμόνα από την Πέργαμο, η οποία θεωρείται ένα από τα πιο αντιπροσωπευτικά δείγματα της ελληνιστικής γλυπτικής (αρ. κατ. 66), αγοράστηκε από την *Gipsformerei, Staatliche Museen zu Berlin* (βλ. Θ. Στεφανίδου-Τιβερίου, *Εγνατία* 11, 2007, 225 και Θ. Στεφανίδου-Τιβερίου, *Ν. Καζακίδη, Εγνατία* 1-1, 2010, 277).

Τα πρωτότυπα των παραπάνω εκμαγείων έχουν προέλευση στην πλειοψηφεία τους τη βόρεια Ελλάδα και αποτελούν ενδιαφέρουσες μαρτυρίες για τη γλυπτική διαχρονικά στον γεωγραφικό αυτό χώρο. Για παράδειγμα, η πρώιμη περίοδος μνημειακής γλυπτικής στη Μακεδονία αντιπροσωπεύεται από δύο επιτύμβια ανάγλυφα, προϊόντα τοπικών εργαστηρίων (αρ. κατ. 50, 51). Αλλά ανάγλυφα και ολόγλυφα έργα της όψιμης κλασικής και της ελληνιστικής περιόδου, ορισμένα μάλιστα λατρευτικού χαρακτήρα, προέρχονται από τα ελληνιστικά κέντρα της Μακεδονίας, τη Βεργίνα (αρ. κατ. 55), την Πέλλα (αρ. κατ. 64), το Δίον (αρ. κατ. 53, 56, 58) αλλά και τη Θάσο (αρ. κατ. 57), ενώ έργα από τους αυτοκρατορικούς χρόνους προέρχονται κυρίως από το Δίον (αρ. κατ. 59, 60, 62, 63, 84) και τη Θεσσαλονίκη (αρ. κατ. 61, 82, 85).

Τρία ακόμη εκμαγεία από την παλαιά συλλογή του Μουσείου με άγνωστη προέλευση κρίθηκε σκόπιμο να δημοσιευθούν στον παρόντα κατάλογο αφού συντηρήθηκαν. Πρόκειται για εκμαγεία ανάγλυφων πρωτοτύπων των βυζαντινών και των νεότερων χρόνων (αρ. κατ. 88-90).

Ανάμεσα στα νέα εκμαγεία του Μουσείου που παρουσιάζονται σε αυτόν τον κατάλογο ξεχωριστή σημασία έχουν το πορτρέτο του αυτοκράτορα Τιβερίου, άλλοτε στο Βερολίνο (αρ. κατ. 70), όπως και η καμέα με παράσταση αυτοκράτορα, άλλοτε στον καθεδρικό ναό του *Caenopin* (Γερμανία) (αρ. κατ. 86), επειδή τα πρωτότυπά τους είναι σήμερα χαμένα.

Ακόμη, δίπλα στα γύψινα εκμαγεία, σημαντική θέση λόγω της τεχνικής τους βρίσκουν δύο αντίγραφα: το αντίγραφο σε επαργυρωμένο χαλκό του περίφημου ασημένιου «δίσκου του Αχιλλέα» από τον θησαυρό του *Kaiseraugst* της Ελβετίας (αρ. κατ. 87), το οποίο παραχώρησε στο Μουσείο ο καθ. κ. Α. Μέντζος, και ο πήλινος ψυκτήρας αρ. κατ. 48. Ο ψυκτήρας κατασκευάστηκε στη δεκαετία του 1960 κατά το πρότυπο των μελαμβοφών αττικών ψυκτήρων του 5^{ου} αι. π.Χ. από τον *Adrian Winter*, Γερμανό γλύπτη και κεραμεία, συνεργάτη του καθ. R. Hampe στην έρευνά του για τους σύγχρονους κεραμείς-πιθαράδες στην Κρήτη και τη Μεσσηνία. Τον ψυκτήρα αυτόν τον δώρησε τη δεκαετία του 1960 η καθ. κ. E. Simon στην καθ. κ. Στ. Δρούγου, η οποία και τον παραχώρησε στο Μουσείο.

Ανάμεσα στα νεότερα αποκτήματα του Μουσείου Εκμαγείων συμπεριλαμβάνεται και ένα μέρος του αρχείου σχεδίων σε χαρτί του Δανού αρχιτέκτονα E. Dyggve από τις ανασκαφικές εργασίες στο Γαλεριανό συγκρότημα της Θεσσαλονίκης το 1939 (αρ. κατ. 110-133). Τα σχέδια αυτά τα παραχώρησε στο Μουσείο η κ. Π. Ασημακοπούλου-Ατζακά το 2006 εκ μέρους του καθ. κ. H. Torp (βλ. Θ. Στεφανίδου-Τιβερίου, *Εγνατία* 11, 2007, 226).

Στον κατάλογο αυτό παρουσιάζονται επίσης τα πρωτότυπα σχέδια από το αρχείο που συγκρότησε άλλοτε ο Κ. Α. Ρωμαίος. Πρόκειται για σχέδια κυρίως από τις ανασκαφές στο ιερό της Αρτέμιδος Κνακεάτιδος στην Αρκαδία, στο Θέρμο της Αιτωλίας και την Καλυδάνια. Ορισμένα από αυτά αποκτούν ιδιαίτερη σημασία καθώς φέρουν την υπογραφή του ζωγράφου Χρ. Λεφάκη (αρ. κατ. 93-109). Από το ίδιο αρχείο προέρχεται και το σύνολο των αντιγράφων των τοιχογραφιών από τον τάφο του Ευστοργίου (αρ. κατ. 91) και η τοιχογραφία της Θείας Ευχαριστίας από την Παναγία Χαλκέων (αρ. κατ. 92), επίσης έργα του Χρ. Λεφάκη.

Για τη συγγραφή των λημμάτων του καταλόγου ακολουθήθηκε σε γενικές γραμμές το πρότυπο του πρώτου καταλόγου του Μουσείου (βλ. Μανακίδου 1998, 9-10) με πιο εκτενείς αναλύσεις των έργων. Ο αριθμός ευρετηρίου του Μουσείου Εκμαγείων δίνεται σε παρένθεση στον τίτλο κάθε λήμματος. Τα γράμματα Α, Ε και ΣΧ που προτάσσονται των αριθμών σημαίνουν αντίστοιχα «αντίγραφο», «εκμαγείο» και «σχέδιο». Όλα τα εκμαγεία και τα αντίγραφα αποδίδουν τα πρωτότυπά τους σε φυσικό μέγεθος. Η ημερομηνία εισαγωγής του έργου στη συλλογή του Μουσείου Εκμαγείων αναφέρεται χωριστά για το κάθε έργο στο αντίστοιχο λήμμα. Τα έργα που δεν συνοδεύονται από ημερομηνία εισαγωγής είναι εκμαγεία και αντίγραφα που υπήρχαν ήδη πριν το 1998 με άγνωστη ημερομηνία εισαγωγής και τα οποία δεν είχαν συμπεριληφθεί στον κατάλογο του 1998. Επειδή ο κατάλογος έχει κυρίως τον χαρακτήρα βοηθήματος για τους

φοιτητές της αρχαιολογίας, οι περιγραφές της κατάστασης διατήρησης, όπως και οι υπόλοιπες πληροφορίες για την τυπολογία και τη χρονολόγηση των έργων, αφορούν αποκλειστικά τα πρωτότυπα, αρχαία έργα. Στον υποστηρικτικό για τους φοιτητές ρόλο του καταλόγου οφείλεται και η επιλογή να παρατίθεται με αναλυτικό τρόπο η σχετικά εκτενής βιβλιογραφία στο τέλος του κάθε λήμματος. Για τον ίδιο λόγο κρίθηκε σκόπιμο να παρουσιαστούν εδώ φωτογραφίες όχι των εκμαγείων, αλλά των ίδιων των πρωτότυπων έργων. Οι φωτογραφίες αυτές προέρχονται από τις δημοσιεύσεις των έργων. Οι φωτογραφίες των αρ. κατ. 48, 88 και 90 είναι της αρχαιολόγου-φωτογράφου κ. Η. Στεφανάτου.

Τα νέα αποκτήματα που αναφέρονται σε έργα των προϊστορικών πολιτισμών του Αιγαίου, όπως και η νέα συλλογή πορτρέτων Ρωμαίων αυτοκρατόρων, πλαισιώνουν τις ήδη σημαντικές συλλογές του Μουσείου Εκμαγείων με έργα της αρχαϊκής, της κλασικής και της ελληνοιστικής περιόδου (βλ. Μανακίδου 1998, και ακόμη Εμμ. Γούναρη, Τα εκμαγεία από τα αετωματικά γλυπτά του ναού του Διός στην Ολυμπία [Θεσσαλονίκη 2004] και της ίδιας, Εκμαγεία Αρχαϊκών έργων [Θεσσαλονίκη 2008]).

Τη διεύθυνση του Μουσείου, καθηγήτρια Θ. Στεφανίδου-Γιβεριού, την ευχαριστώ θερμά για την ανάθεση της σύνταξης και της επιμέλειας αυτού του καταλόγου, τις συζητήσεις, τις διορθώσεις και τις υποδείξεις της.

Η πρώτη αποδελτίωση των έργων του καταλόγου έγινε από την κ. Εμμ. Γούναρη, η οποία και συνέταξε τα λήμματα των εκμαγείων και αντιγράφων των έργων που ανήκουν από την παλαιοχριστιανική περίοδο και εξής, όπως και των πρωτότυπων σχεδίων (αρ. κατ. 88-133). Σε διάφορες βοηθητικές εργασίες απασχολήθηκε στο πλαίσιο της πρακτικής της άσκησης η φοιτήτρια Αρχαιολογίας κ. Μ. Καρτά, την οποία και ευχαριστώ για τη συνεργασία.

Θερμές ευχαριστίες για ποικίλες πληροφορίες και διευκολύνσεις οφείλω στους καθηγητές του Τμήματός μας κ.κ. Ι. Ακαμάτη, Εμμ. Βουτυρά, Στ. Δρούγου, Ι. Κωτίδη, Αρ. Μέντζο, Αικ. Παπανθίμου και Σ. Πινιάτογλου, την αν. καθηγήτρια κ. Ε. Μανακίδου, την επίκ. καθηγήτρια κ. Σ. Ίριανταφύλλον, επιπλέον, στους συναδέλφους αρχαιολόγους κ.κ. Ι. Βασιλειάδου, Κ. Βαστέλη, Χρ. Καλλίνη, Γ. Μιλτσακάκη, Ε. Μπενάκη και Π. Χριστοδούλου, καθώς και στον εξειδικευμένο τεχνίτη εκμαγείων κ. Γ. Καλτσά. Για την πολύτιμη βοήθειά τους σε διάφορα τεχνικά ζητήματα, αλλά και τη γενική συμπαράστασή τους, ευχαριστώ από καρδιάς τη φύλακα του Μουσείου Εκμαγείων κ. Α. Ικανάτου και τη μουσειολόγο κ. Στ. Συλαίου.

Θερμές ευχαριστίες θα πρέπει ακόμη να αποδοθούν στον εκδοτικό οίκο University Studio Press και τον εκδότη κ. Α. Μιχάλη που ανέλαβαν με προθυμία την έκδοση του Καταλόγου.

Ναταλία Καζακίδη
Θεσσαλονίκη, Ιανουάριος 2014

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

Ι. ΕΚΜΑΓΕΙΑ ΚΑΙ ΑΝΤΙΓΡΑΦΑ

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ

ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

ΕΙΔΩΛΙΟ

1 Κεφάλι ειδωλίου (Ε 427)

Καβάλα, Αρχαιολογικό Μουσείο αρ. ευρ. Ε 442. Από το Ντικίλι -Τας.

Πηλός καστανέρυθρος. Ύψος 13,2 εκ.

Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 20/3/2001.

Σώζεται το κεφάλι μαζί με τον λαιμό. Πλαστικά αποδίδονται η μύτη και τα αφτιά, ενώ εγχάρακτα τα βλέφαρα και τα φρύδια, το στόμα και πάνω από το μέτωπο η οριζόντια απόληξη της κόμμης ή πιθανόν ενός καλύμματος της κεφαλής. Επάνω από το στόμα φέρει πέντε εμπίστετες μικρές οπές. Ο λαιμός είναι εσωτερικά κοίλος· φέρει στη γένεση του επάλληλες διάτρητες οπές διαφορετικής διαμέτρου πιθανόν για τη στερέωσή του στον κορμό, ο οποίος ήταν ίσως από οργανική ύλη. Διάτρητες οπές υπάρχουν και στα αφτιά.

Χρονολόγηση: Νεότερη Νεολιθική εποχή (5300-4500 π.Χ.).

Ch. Zervos, Naissance de la Civilisation en Grèce, II (Paris 1963) 376-377 αρ. 540. O. Höckmann, «Die menschengestaltige Figuralplastik der südosteuropäischen Jungsteinzeit und Steinkupferzeit», Münstersche Beiträge zur Vorgeschichtsforschung 3.4. 1968, αρ. 445, πίν. 18. Αρχαία Μακεδονία. Κατάλογος έκθεσης (Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Αθήνα 1988) 130 αρ. κατ. 25. Χ. Μαραγκού στο: Γ. Παπαθανασόπουλος, Νεολιθικός Πολιτισμός στην Ελλάδα. Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, Ίδρυμα Ν. Π. Γουλανδρή (Αθήνα 1996) 294 αρ. κατ. 192. Δ. Θεοχάρης, Νεολιθικός Πολιτισμός. Σύντομη επισκόπηση της Νεολιθικής στον ελλαδικό χώρο (Αθήνα 2010⁴) 138, εικ. 89.

ΚΥΚΛΑΔΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

ΑΓΓΕΙΑ

2 Τηγανόσχημο σκεύος (E 446)

Αθήνα, Μουσείο Γουλανδρή αρ. ευρ. 99.

Πηλός. Ύψος 3,8 εκ.

Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 7/1/2002.

Κυκλικό ανοιχτό σκεύος με διχαλωτή λαβή και εγχάρκτη διακόσμηση. Στην εξωτερική κάτω επιφάνεια έχουν χαραχτεί επτά ομόκεντροι κύκλοι. Γύρω από αυτούς σχηματίζονται άνισου μεγέθους τριγωνικές επιφάνειες, οι οποίες διακοσμούνται με επάλληλες εγχάρκτες γραμμές εναλλάξ με εμπιέστες στιγμές. Στην περιοχή της λαβής σχηματίζεται με επάλληλες γωνίες, επίσης εγχάρκτες, το μοτίβο του ψαροκόκαλλου. Με τριγωνικά σχήματα διακοσμούνται και τα κάθετα τοιχώματα του αγγείου. Αποδίδεται κατά Renfrew στην ομάδα Κάμπου.

Χρονολόγηση: Πρωτοκυκλαδική I-II (μεταβατική) περίοδος (2800-2700 π.Χ.).

Χρ. Ντούμας στο: Α. Ευταξίας, Α. Μαραγκού, Χρ. Ντούμας (επιμ.), Έκθεση αρχαίας ελληνικής τέχνης: συλλογή Ν. Π. Γουλανδρή στη μνήμη του Ιωάννη Παπαδημητρίου. Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη (Αθήνα 1978) 42 αρ. κατ. 27. Χρ. Ντούμας, Κυκλαδική Τέχνη: αρχαία γλυπτική και κεραμική από τη συλλογή Ν. Π. Γουλανδρή, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, Ίδρυμα Ν. Π. Γουλανδρή (Αθήνα 1984) 39 με εικ. 39, 56 με εικ. 139, 76 αρ. κατ. 39. C. Renfrew, Το Κυκλαδικό Πνεύμα. Αριστουργήματα της Συλλογής Νικολάου Π. Γουλανδρή (Αθήνα 1991) 62-63, εικ. 29. Χρ. Ντούμας, Πρωτοκυκλαδικός Πολιτισμός. Συλλογή Ν. Π. Γουλανδρή (Αθήνα 2000) 86 αρ. κατ. 50. Ν. Χρ. Σταμπολίδης, Π. Σωτηρακοπούλου, Αιγαίου Κύματα. Έργα του πρωτοκυκλαδικού πολιτισμού στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης της Αθήνας, Ίδρυμα Ν. Π. Γουλανδρή, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης (Αθήνα 2007) 88 αρ. κατ. 10.

3 Κρατηρίσκος (καντήλα) (E 451)

Αθήνα, Μουσείο Γουλανδρή αρ. ευρ. 1078.

Μάρμαρο. Ύψος 13 εκ.

Εκμαγείο σε ρητίνη. Ημερομηνία εισαγωγής: 7/1/2002.

Αντιπροσωπεύει έναν διαδεδομένο τύπο της περιόδου μαρμαρινών αγγείων με ψηλή κωνική βάση, ημισφαιρικό σώμα και ψηλό, ελαφρώς κωνικό λαιμό, τα οποία

αποδίδονται κατά Renfrew στην ομάδα Πλαστήρα. Στο σώμα φέρει σταυρωτά τέσσερις κατακόρυφες, μηνοειδείς αποφύσεις με οριζόντιες οπές για ανάρτηση.

Χρονολόγηση: Πρωτοκυκλαδική I περίοδος (3200-2800 π.Χ.).

Χρ. Ντούμας, Πρωτοκυκλαδικός Πολιτισμός. Συλλογή Ν. Π. Γουλανδρή (Αθήνα 2000) 75 αρ. κατ. 33. Α. Μαραγκού, Το Ίδρυμα Νικολάου Π. Γουλανδρή. Πραγματούμενα 1991-1999 (Αθήνα 2000) 23, εικ. 17. Για το είδος του αγγείου βλ. P. Getz-Gentle, Stone Vessels of the Cyclades in the Early Bronze Age (Pencilvania 1996) 6-39. A. Bevan, Stone vessels and values in the Bronze Age Mediterranean (New York 2007) 81-82.

4 Κέρνος (E 447)

Αθήνα, Μουσείο Γουλανδρή αρ. ευρ. 970.

Μάρμαρο λευκό. Ύψος 7,9 εκ.

Εκμαγείο σε ρητίνη. Ημερομηνία εισαγωγής: 7/1/2002.

Αποτελείται από δύο μεγάλα και δύο μικρά κύπελα σταυροειδώς τοποθετημένα πάνω σε μια ψηλή βάση. Ανήκει κατά Renfrew στην πολιτιστική ενότητα Κέρου-Σύρου. Συμφυή αγγεία συναντώνται συνήθως σε πηλό. Το παράδειγμα του μαρμαρινού κέρνου στο Μουσείο Γουλανδρή είναι σπάνιο.

Χρονολόγηση: Πρωτοκυκλαδική II περίοδος (2800-2300 π.Χ.).

C. Renfrew, Το Κυκλαδικό Πνεύμα. Αριστουργήματα της Συλλογής Νικολάου Π. Γουλανδρή (Αθήνα 1991) 69-70, εικ. 42. P. Getz-Gentle, Stone Vessels of the Cyclades in the Early Bronze Age (Pencilvania 1996) 171, πιν. 105b. Χρ. Ντούμας, Πρωτοκυκλαδικός Πολιτισμός. Συλλογή Ν. Π. Γουλανδρή (Αθήνα 2000) 127 αρ. κατ. 162 (με παλαιότερη βιβλιογραφία). Ν. Χρ. Σταμπολίδης, Π. Σωτηρακοπούλου, Αιγαίου Κύματα. Έργα του πρωτοκυκλαδικού πολιτισμού στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης της Αθήνας, Ίδρυμα Ν. Π. Γουλανδρή, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης (Αθήνα 2007) 196 αρ. κατ. 60. Για τα λίθινα αγγεία στην πολιτιστική ενότητα Κέρου-Σύρου, βλ. τελευταία και A. Bevan, Stone vessels and values in the Bronze Age Mediterranean (New York 2007) 83-85.

5 Πυξίδα αχινόσχημη (E 448)

Αθήνα, Μουσείο Γουλανδρή αρ. ευρ. 58.

Μάρμαρο λευκό. Ωχρή πατίνα. Ύψος 5,5 εκ.

Εκμαγείο σε ρητίνη. Ημερομηνία εισαγωγής: 7/1/2002.

Αγγείο με σώμα στο σχήμα πεπιεσμένης σφαίρας,

χαμηλό λαϊμό και πλατύ στόμιο. Η διακόσμησή του με πυκνές εγχάρακτες, κάθετες γραμμές που ξεκινούν από τον ώμο και απολήγουν στη βάση, παραπέμπει σε κέλυφος αχινού. Στο σώμα υπάρχουν δυο μικρές οριζόντιες αποφύσεις κάθετα τρυπημένες για ανάρτηση. Ανήκει κατά Renfrew στην πολιτιστική ενότητα Κέρου-Σύρου. Αντιπροσωπεύει έναν από τους πιο διαδεδομένους τύπους μαρμάρινων αγγείων της περιόδου.

Χρονολόγηση: Πρωτοκυκλαδική II περίοδος (2800-2300 π.Χ.).

Χρ. Ντούμας στο: Α. Ευταξίας, Α. Μαραγκού, Χρ. Ντούμας (επιμ.), Έκθεση αρχαίας ελληνικής τέχνης: συλλογή Ν. Π. Γουλανδρή στη μνήμη του Ιωάννη Παπαδημητρίου. Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη (Αθήνα 1978) 79 αρ. κατ. 77. Χρ. Ντούμας, Κυκλαδική Τέχνη: αρχαία γλυπτική και κεραμική από τη συλλογή Ν. Π. Γουλανδρή. Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, Ίδρυμα Ν. Π. Γουλανδρή (Αθήνα 1984) 102 αρ. κατ. 102. C. Renfrew, Το Κυκλαδικό Πνεύμα. Αριστουργήματα της Συλλογής Νικολάου Π. Γουλανδρή (Αθήνα 1991) 69, εικ. 40. P. Getz-Gentle, Stone Vessels of the Cyclades in the Early Bronze Age (Pencilvania 1996) 281 αρ. κατ. I 12, πίν. 74c. Χρ. Ντούμας, Πρωτοκυκλαδικός Πολιτισμός. Συλλογή Ν. Π. Γουλανδρή (Αθήνα 2000) 121 αρ. κατ. 144. Ν. Χρ. Σταμπολίδης, Π. Σωτηρακοπούλου, Αιγαίου Κύματα. Έργα του πρωτοκυκλαδικού πολιτισμού στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης της Αθήνας. Ίδρυμα Ν. Π. Γουλανδρή. Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης (Αθήνα 2007) 190 αρ. κατ. 57. Για τα λίθινα αγγεία στην πολιτιστική ενότητα Κέρου-Σύρου, βλ. εδώ και αρ. κατ. 4.

6 Πυξίδα πηνιόσχημη (E 450)

Αθήνα, Μουσείο Γουλανδρή αρ. ευρ. 263. Πιθανόν από τη Σχοινούσα.

Μάρμαρο λευκό με ωχρό ίζημα. Ύψος 4,7 εκ.

Εκμαγείο σε ρητίνη. Ημερομηνία εισαγωγής: 7/1/2002.

Αγγείο σε σχήμα πηνίου με πεπλατισμένη, προεξέχουσα βάση και αντίστοιχα προεξέχουσα την άνω πλευρά του καλύμματος. Στο τοίχωμα του αγγείου σχηματίζονται περιμετρικές επάλληλες οριζόντιες αυλακώσεις. Ανήκει κατά Renfrew στην πολιτιστική ενότητα Κέρου-Σύρου.

Χρονολόγηση: Πρωτοκυκλαδική II περίοδος (2800-2300 π.Χ.).

Χρ. Ντούμας, Κυκλαδική Τέχνη: αρχαία γλυπτική και κεραμική από τη συλλογή Ν. Π. Γουλανδρή. Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, Ίδρυμα Ν. Π. Γουλανδρή (Αθήνα 1984) 126 αρ. κατ. 151. C. Renfrew, Το Κυκλαδικό Πνεύμα. Αριστουργήματα της Συλλογής Νικολάου Π. Γουλανδρή (Αθήνα 1991) 69, εικ. 40. N. Barber, Οι Κυκλάδες στην εποχή του χαλκού (Μτφ. Ο. Χατζηαναστασίου, Αθήνα 1994) 101-102, εικ. 71. P. Getz-Gentle, Stone Vessels of the

Cyclades in the Early Bronze Age (Pencilvania 1996) 284 αρ. κατ. J6, πίν. 85b. Χρ. Ντούμας, Πρωτοκυκλαδικός Πολιτισμός. Συλλογή Ν. Π. Γουλανδρή (Αθήνα 2000) 124 αρ. κατ. 155. Π. Σωτηρακοπούλου στο: Ν. Χρ. Σταμπολίδης, Π. Σωτηρακοπούλου, Αιγαίου Κύματα. Έργα του πρωτοκυκλαδικού πολιτισμού στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης της Αθήνας. Ίδρυμα Ν. Π. Γουλανδρή. Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης (Αθήνα 2007) 192-193 αρ. κατ. 58. Για τα λίθινα αγγεία στην πολιτιστική ενότητα Κέρου-Σύρου, βλ. και παραπάνω αρ. κατ. 4.

7 Κύλικα καλυκόσχημη (E 449)

Αθήνα, Μουσείο Γουλανδρή αρ. ευρ. 279.

Μάρμαρο λευκό. Ύψος 6,7 εκ. Τμήμα του χείλους σήμερα συμπληρωμένο.

Εκμαγείο σε ρητίνη. Ημερομηνία εισαγωγής: 7/1/2002.

Κύλικα με πολύ λεπτό και ελαφρώς κοίλο στην εξωτερική του πλευρά το τοίχωμα του σώματος. Κωνικό πόδι. Ανήκει σε έναν από τους πιο αγαπητούς τύπους μαρμάρινων αγγείων της περιόδου.

Χρονολόγηση: Πρωτοκυκλαδική II περίοδος (2800-2300 π.Χ.).

Χρ. Ντούμας, Κυκλαδική Τέχνη: αρχαία γλυπτική και κεραμική από τη συλλογή Ν. Π. Γουλανδρή. Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, Ίδρυμα Ν. Π. Γουλανδρή (Αθήνα 1984) 79 αρ. κατ. 52. C. Renfrew, Το Κυκλαδικό Πνεύμα. Αριστουργήματα της Συλλογής Νικολάου Π. Γουλανδρή (Αθήνα 1991) 69-70, εικ. 44. P. Getz-Gentle, Stone Vessels of the Cyclades in the Early Bronze Age (Pencilvania 1996) 293 αρ. κατ. I.25, πίν. 100c. Χρ. Ντούμας, Πρωτοκυκλαδικός Πολιτισμός. Συλλογή Ν. Π. Γουλανδρή (Αθήνα 2000) 119 αρ. κατ. 139. Π. Σωτηρακοπούλου στο: Ν. Χρ. Σταμπολίδης, Π. Σωτηρακοπούλου, Αιγαίου Κύματα. Έργα του πρωτοκυκλαδικού πολιτισμού στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης της Αθήνας. Ίδρυμα Ν. Π. Γουλανδρή. Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης (Αθήνα 2007) 184 αρ. κατ. 55.

8 Φιάλη (E 452)

Αθήνα, Μουσείο Γουλανδρή αρ. ευρ. 592.

Μάρμαρο λευκό με φαιοκίτρινο και ωχρό ίζημα. Ύψος 6 εκ.

Εκμαγείο σε ρητίνη. Ημερομηνία εισαγωγής: 7/1/2002.

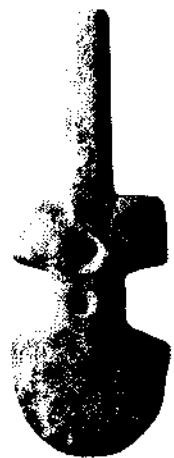
Ανοιχτό αγγείο με ημισφαιρικό σώμα, χωρίς βάση. Στο χωρίς διαμόρφωση χείλος προχρή. Στην απέναντι πλευρά, λίγο πιο χαμηλά, σχηματίζεται μικρή οριζόντια απόφυση ως λαβή. Στο εσωτερικό του αγγείου σώζονται υπολείμματα από αζουρίτη, γεγονός που ίσως υποδεικνύει τη χρήση του αγγείου ως τελετουργικού (για την προσφορά χρωμάτων σε υγρή μορφή).

Χρονολόγηση: Πρωτοκυκλαδική II περίοδος (2800-2300 π.Χ.).

Χρ. Ντούμας στο: Α. Ευταξίας, Α. Μαραγκού, Χρ. Ντούμας (επιμ.), Έκθεση αρχαίας ελληνικής τέχνης: συλλογή Ν. Π. Γουλανδρή στη μνήμη του Ιωάννη Παπαδημητρίου. Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη (Αθήνα 1978) 96 αρ. κατ. 106. Χρ. Ντούμας, Κυκλαδική Τέχνη: αρχαία γλυπτική και κεραμική από τη συλλογή Ν. Π. Γουλανδρή. Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, Ίδρυμα Ν. Π. Γουλανδρή (Αθήνα 1984) 115 αρ. κατ. 130. C. Renfrew, Το Κυκλαδικό Πνεύμα. Αριστουργήματα της Συλλογής Νικολάου Π. Γουλανδρή (Αθήνα 1991) 69-70, εικ. 43. Χρ. Ντούμας, Πρωτοκυκλαδικός Πολιτισμός. Συλλογή Ν. Π. Γουλανδρή (Αθήνα 2000) 117, εικ. 132. Π. Σωτηρακοπούλου στο: Ν. Χρ. Σταμπολίδης, Π. Σωτηρακοπούλου, Αιγαίου Κύματα. Έργα του πρωτοκυκλαδικού πολιτισμού στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης της Αθήνας, Ίδρυμα Ν. Π. Γουλανδρή. Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης (Αθήνα 2007) 188-189 αρ. κατ. 56.

ΕΙΔΩΛΙΑ

9 Βιολόσχημο ειδώλιο (E 443)

Αθήνα, Μουσείο Γουλανδρή αρ. ευρ. 337. Πιθανόν από την Αντίπαρο.

Μάρμαρο λευκό με γκριζες κηλίδες. Ύψος 9,4 εκ.

Εκμαγείο σε ρητίνη. Ημερομηνία εισαγωγής: 7/1/2002.

Αποδίδεται με σχηματικό τρόπο μια ανθρώπινη μορφή. Οι δύο κυκλικές οπές στον κορμό του ειδωλίου προέρχονται από αρχαία επιδιόρθωση. Η πρόσθια επιφάνεια είναι επίπεδη, ενώ η πίσω ελαφρώς κυρτή. Στη γένεση του λαιμού δύο λοξές εγχαραξεις. Ανήκει κατά Renfrew στην πολιτιστική ενότητα Γρόττας-Πηλού.

Χρονολόγηση: Πρωτοκυκλαδική I περίοδος (3200-2800 π.Χ.)

J. Thimme, P. Getz-Preziosi (επιμ.), Art and Culture of the Cyclades (Karlsruhe 1977) 61-62. Χρ. Ντούμας στο: Α. Ευταξίας, Α. Μαραγκού, Χρ. Ντούμας (επιμ.), Έκθεση αρχαίας ελληνικής τέχνης: συλλογή Ν. Π. Γουλανδρή στη μνήμη του Ιωάννη Παπαδημητρίου. Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη (Αθήνα 1978) 28 αρ. κατ. 12. Χρ. Ντούμας, Κυκλαδική Τέχνη: αρχαία γλυπτική και κεραμική από τη συλλογή Ν. Π. Γουλανδρή. Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, Ίδρυμα Ν. Π. Γουλανδρή (Αθήνα 1984) 65 αρ. κατ. 20. C. Renfrew, Το Κυκλαδικό Πνεύμα. Αριστουργήματα της Συλλογής Νικολάου Π. Γουλανδρή (Αθήνα 1991) 96, εικ. 61, 101. Χρ. Ντούμας, Πρωτοκυκλαδικός Πολιτισμός. Συλλογή Ν. Π. Γουλανδρή (Αθήνα 2000) 66 αρ. κατ. 11. Π. Σωτηρακοπούλου στο: Ν. Χρ. Σταμπολίδης, Π. Σωτηρακοπούλου, Αιγαίου Κύματα. Έργα του πρωτοκυκλαδικού πολιτισμού στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης της Αθήνας, Ίδρυμα Ν. Π. Γουλανδρή. Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης (Αθήνα 2007) 102 αρ. κατ. 17.

10 Βιολόσχημο ειδώλιο (E 444)

Αθήνα, Μουσείο Γουλανδρή αρ. ευρ. 1065.

Μάρμαρο λευκό. Ύψος 21,3 εκ. Ο λαιμός συγκολλημένος. Αποκρουσμένη η άνω απόληξή του.

Εκμαγείο σε ρητίνη. Ημερομηνία εισαγωγής: 7/1/2002.

Αποδίδεται με σχηματικό τρόπο μια ανθρώπινη μορφή. Δύο λοξές εγχαραξεις στη γένεση του λαιμού. Ανήκει κατά Renfrew στην πολιτιστική ενότητα Γρόττας-Πηλού.

Χρονολόγηση: Πρωτοκυκλαδική I περίοδος (3200-2800 π.Χ.).

Χρ. Ντούμας, Πρωτοκυκλαδικός Πολιτισμός. Συλλογή Ν. Π. Γουλανδρή (Αθήνα 2000) 67 αρ. κατ. 15. Π. Σωτηρακοπούλου στο: Ν. Χρ. Σταμπολίδης, Π. Σωτηρακοπούλου, Αιγαίου Κύματα. Έργα του πρωτοκυκλαδικού πολιτισμού στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης της Αθήνας, Ίδρυμα Ν. Π. Γουλανδρή. Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης (Αθήνα 2007) 100-101 αρ. κατ. 16.

11 Βιολόσχημο ειδώλιο (E 442)

Αθήνα, Μουσείο Γουλανδρή αρ. ευρ. 479.

Μάρμαρο λευκό. Ύψος 13 εκ. Συγκολλημένος ο λαιμός.

Εκμαγείο σε ρητίνη. Ημερομηνία εισαγωγής: 7/1/2002.

Αποδίδεται με σχηματικό τρόπο μια ανθρώπινη μορφή. Οριζόντια η κάτω απόληξή του. Ανήκει κατά Renfrew στην πολιτιστική ενότητα Γρόττας-Πηλού.

Χρονολόγηση: Πρωτοκυκλαδική I περίοδος (2900-2800 π.Χ.).

J. Thimme, P. Getz-Preziosi (επιμ.), Art and Culture of the Cyclades (Karlsruhe 1977) 61-62. Χρ. Ντούμας στο: Α. Ευταξίας, Α. Μαραγκού, Χρ. Ντούμας (επιμ.), Έκθεση αρχαίας ελληνικής τέχνης: συλλογή Ν. Π. Γουλανδρή στη μνήμη του Ιωάννη Παπαδημητρίου. Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη (Αθήνα 1978) 30 αρ. κατ. 15. Χρ. Ντούμας, Κυκλαδική Τέχνη: αρχαία γλυπτική και κεραμική από τη συλλογή Ν. Π. Γουλανδρή. Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, Ίδρυμα Ν. Π. Γουλανδρή (Αθήνα 1984) 66 αρ. κατ. 23. C. Renfrew, Το Κυκλαδικό Πνεύμα. Αριστουργήματα της Συλλογής Νικολάου Π. Γουλανδρή (Αθήνα 1991) 57, εικ. 21. Χρ. Ντούμας, Πρωτοκυκλαδικός Πολιτισμός. Συλλογή Ν. Π. Γουλανδρή (Αθήνα 2000) 67 αρ. κατ. 14. Chr. Doumas, Silent Witnesses. Early Cycladic Art of the third millennium B.C. (New York 2002) 70 αρ. κατ. 16.

12 Ειδώλιο καθιστής μορφής (E 445)

Αθήνα, Μουσείο Γουλανδρή αρ. ευρ. 286. Από την Κέρο.

Μάρμαρο λευκό με ωχρό ίζημα. Ύψος 15,2 εκ. Συγκολλημένο σε ορισμένα σημεία.

Εκμαγείο σε ρητίνη. Ημερομηνία εισαγωγής: 7/1/2002.

Εικονίζεται μορφή καθισμένη σε σκαμνί. Προτείνει το δεξί, ελαφρώς λυγισμένο χέρι, με το οποίο κρατά κυλινδρικό κύπελο. Ο αριστερός πήχης διπλώνεται στην κοιλιά. Το κεφάλι αμυγδαλόσχημο, το πηγούνι ανασηκώνεται έντονα. Από τις λεπτομέρειες αποδίδονται πλαστικά μόνο η μύτη και τα δάχτυλα του δεξιού χεριού, ενώ δεν υπάρχει ανάλογη υποδήλωση του φύλου. Ανήκει κατά Renfrew σε μια ολιγάριθμη

ομάδα γλυπτών της πολιτιστικής ενότητας Κέρου-Σύρου που αποδίδουν χειρονομία με τρισδιάστατη ανάπτυξη στον χώρο.

Χρονολόγηση: Πρωτοκυκλαδική ΙΙ περίοδος (2800-2300 π.Χ.).

Χρ. Ντούμας στο: Α. Ευταξίας, Α. Μαραγκού, Χρ. Ντούμας (επιμ.), Έκθεση αρχαίας ελληνικής τέχνης: συλλογή Ν. Π. Γουλανδρή στη μνήμη του Ιωάννη Παπαδημητρίου. Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη (Αθήνα 1978) 113 αρ. κατ. 131. Χρ. Ντούμας, Κυκλαδική Τέχνη: αρχαία γλυπτική και κεραμική από τη συλλογή Ν. Π. Γουλανδρή. Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, Ίδρυμα Ν. Π. Γουλανδρή (Αθήνα 1984) 55, 128-129 αρ. κατ. 159. P. Getz-Preziosi, Sculptors of the Cyclades: Individual and Tradition in the third Millennium B.C. (Michigan 1987) 41, 245-46, πίν. II B. C. Renfrew, Το Κυκλαδικό Πνεύμα. Αριστουργήματα της Συλλογής Νικολάου Π. Γουλανδρή (Αθήνα 1991) I με εικ. J, 162-163. Χρ. Ντούμας, Πρωτοκυκλαδικός Πολιτισμός. Συλλογή Ν. Π. Γουλανδρή (Αθήνα 2000) 188 αρ. κατ. 320. P. Getz-Gentle, Personal Styles in Early Cycladic Sculpture (Madison 2001) 33-34, εικ. 16c. Π. Σωτηρακοπούλου στο: Ν. Χρ. Σταμπολίδης, Π. Σωτηρακοπούλου, Λιγαίου Κύματα. Έργα του πρωτοκυκλαδικού πολιτισμού στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης της Αθήνας. Ίδρυμα Ν. Π. Γουλανδρή. Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης (Αθήνα 2007) 148 αρ. κατ. 38.

13 Γυναικείο ειδώλιο (E 428)

Νάξος, Αρχαιολογικό Μουσείο. (Κάποτε στην Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο αρ. ευρ. 8917). Από τη Νάξο.

Μάρμαρο. Ύψος 35 εκ. Σώζει ίχνη ερυθρού χρώματος. Εκμαγείο σε ρητίνη. Ημερομηνία εισαγωγής: 20/3/2001.

Όρθια γυναικεία μορφή με χέρια διπλωμένα στην κοιλιά. Αποδίδει κατά Renfrew τον «κανονικό» τύπο της πολιτιστικής ενότητας Κέρου-Σύρου στη λεγόμενη «παραλλαγή Σπεδού». Η μύτη τονισμένη. Μπορεί ίσως να συμπεριληφθεί στην ομάδα των έργων που αποδίδονται στον «γλύπτη του Μουσείου της Νάξου» με βάση ανάλογα παραδείγματα από τη Νάξο.

Χρονολόγηση: Πρωτοκυκλαδική ΙΙ περίοδος (2800-2300 π.Χ.).

Πρβ. P. Getz-Gentle, Personal Styles in Early Cycladic Sculpture (Madison 2001) 159-161, εικ. 35, πίν. 69-70.

14 Γυναικείο ειδώλιο (E 429)

Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο αρ. ευρ. 4719. Από την Αμοργό.

Μάρμαρο. Ύψος 30 εκ.

Εκμαγείο σε ρητίνη. Ημερομηνία εισαγωγής: 20/3/2001.

Όρθια γυναικεία μορφή με χέρια διπλωμένα στην κοιλιά. Αποδίδει κατά Renfrew τον «κανονικό» τύπο της πολιτιστικής ενότητας Κέρου-Σύρου στη λεγόμενη «παραλλαγή Σπεδού».

Χρονολόγηση: Πρωτοκυκλαδική ΙΙ περίοδος (2800-2300 π.Χ.).

Ε. Σαπουνά-Σακελλαράκη, Κυκλαδικός πολιτισμός και η κυκλαδική συλλογή του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου Αθηνών (Αθήνα 1972) 27, πίν. 37.

15 Γυναικείο ειδώλιο (E 454)

Αθήνα, Μουσείο Γουλανδρή αρ. ευρ. 309.

Μάρμαρο λευκό με ωχρό ίζημα. Ύψος 15,2 εκ.

Εκμαγείο σε ρητίνη. Ημερομηνία εισαγωγής: 7/1/2002.

Όρθια γυναικεία μορφή με χέρια διπλωμένα στην κοιλιά. Αποδίδει κατά Renfrew τον «κανονικό» τύπο της πολιτιστικής ενότητας Κέρου-Σύρου στην «παραλλαγή Σπεδού». Η διογκωμένη κοιλιά, το κάτω όριο της οποίας δηλώνεται με

οριζόντια χάραξη, υποδηλώνει πιθανόν κατάσταση εγκυμοσύνης. Εγγάρκτα αποδίδονται τα δάχτυλα των ποδιών. Στο πρόσωπο η λοξή θέση της μύτης προδίδει πιθανόν στροφή του κεφαλιού. Στην πίσω όψη αποδίδεται με αυλάκωση η σπονδυλική στήλη.

Χρονολόγηση: Πρωτοκυκλαδική ΙΙ περίοδος (2800-2300 π.Χ.).

Χρ. Ντούμας στο: Α. Ευταξίας, Α. Μαραγκού, Χρ. Ντούμας (επιμ.), Έκθεση αρχαίας ελληνικής τέχνης: συλλογή Ν. Π. Γουλανδρή στη μνήμη του Ιωάννη Παπαδημητρίου. Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη (Αθήνα 1978) 73 αρ. κατ. 69. Χρ. Ντούμας, Κυκλαδική Τέχνη: αρχαία γλυπτική και κεραμική από τη συλλογή Ν. Π. Γουλανδρή,

Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, Ίδρυμα Ν. Π. Γουλανδρή (Αθήνα 1984) 98 αρ. κατ. 94. C. Renfrew, Το Κυκλαδικό Πνεύμα. Αριστουργήματα της Συλλογής Νικολάου Π. Γουλανδρή (Αθήνα 1991) 104-105, εικ. 65. Χρ. Ντούμας, Πρωτοκυκλαδικός Πολιτισμός. Συλλογή Ν. Π. Γουλανδρή (Αθήνα 2000) 134 αρ. κατ. 180. Π. Σωτηρακοπούλου στο: Ν. Χρ. Σταμπολίδης, Π. Σωτηρακοπούλου, Αιγαίου Κύματα. Έργα του πρωτοκυκλαδικού πολιτισμού στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης της Αθήνας. Ίδρυμα Ν. Π. Γουλανδρή. Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης (Αθήνα 2007) 122-123 αρ. κατ. 26.

16 Γυναικείο ειδώλιο (E 455)

Αθήνα, Μουσείο Γουλανδρή αρ. ευρ. 823. Πιθανόν από τη Σχοινούσα.

Μάρμαρο. Ύψος 15,9 εκ.

Εκμαγείο σε ρητίνη. Ημερομηνία εισαγωγής: 7/1/2002.

Όρθια γυναικεία μορφή με χέρια διπλωμένα στην κοιλιά. Αποδίδει κατά Renfrew τον «κανονικό» τύπο της πολιτιστικής ενότητας Κέρου-Σύρου στη λεγόμενη «παραλλαγή της Χαλανδριανής», που χαρακτηρίζεται από έντονη σηματοποίηση των επιμέρους στοιχείων των μορφών και επιπεδότητα στο πλάσιμο. Το ειδώλιο παρουσιάζει σχετικά χαμηλές αναλογίες και γωνιώδεις ώμους που φαρδαίνουν σημαντικά σε σχέση με τα υπόλοιπα μέρη του σώματος. Οι λεπτομέρειες στην ήβη και τα σκέλη αποδίδονται με χάραξη.

Χρονολόγηση: Πρωτοκυκλαδική ΙΙ περίοδος (2800-2300 π.Χ.).

Χρ. Ντούμας, Πρωτοκυκλαδικός Πολιτισμός. Συλλογή Ν. Π. Γουλανδρή (Αθήνα 2000) 167 αρ. κατ. 241. Chr. Doumas, Silent Witnesses. Early Cycladic Art of the third millennium B.C. (New York 2002) 88 αρ. κατ. 34. Π. Σωτηρακοπούλου στο: Ν. Χρ. Σταμπολίδης, Π. Σωτηρακοπούλου, Αιγαίου Κύματα. Έργα του πρωτοκυκλαδικού πολιτισμού στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης της Αθήνας. Ίδρυμα Ν. Π. Γουλανδρή. Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης (Αθήνα 2007) 144-145 αρ. κατ. 36.

17 Γυναικείο ειδώλιο (E 456)

Αθήνα, Μουσείο Γουλανδρή αρ. ευρ. 252. Πιθανόν από τη Νάξο.

Μάρμαρο λευκό. Ύψος 35,6 εκ. Συγκολλημένο στον λαιμό.

Εκμαγείο σε ρητίνη. Ημερομηνία εισαγωγής: 7/1/2002.

Αποδίδει κατά Renfrew τον «κανονικό» τύπο της γυναικείας μορφής με διπλωμένα χέρια στην κοιλιά της πολιτιστικής ενότητας Κέρου-Σύρου στην «παραλλαγή Σπεδού». Το σώμα εμφανίζει σχετικά χαμηλές αναλογίες με στενούς ώμους. Πλαστικά αποδίδονται οι μαστοί. Η κοιλιά είναι διογκωμένη και το κάτω όριο της δηλώνεται από μία ανάγλυφη, ελαφρώς καμπύλη γραμμή. Με χάραξη δηλώνονται τα δάχτυλα των ποδιών. Σχετικά σπάνια είναι η ανάγλυφη απόδοση των χαρακτηριστικών του προσώπου. Το δυσανάλογα μεγάλο κεφάλι διευρύνεται στο επάνω του μέρος και διατηρεί πιθανόν ίχνη χρώματος.

Χρονολόγηση: Πρωτοκυκλαδική ΙΙ περίοδος (2800-2300 π.Χ.).

Χρ. Ντούμας στο: Α. Ευταξίας, Α. Μαραγκού, Χρ. Ντούμας (επιμ.), Έκθεση αρχαίας ελληνικής τέχνης: συλλογή Ν. Π. Γουλανδρή στη μνήμη του Ιωάννη Παπαδημητρίου. Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη (Αθήνα 1978) 58 αρ. κατ. 40. C. Renfrew, Το Κυκλαδικό Πνεύμα. Αριστουργήματα της Συλλογής Νικολάου Π. Γουλανδρή (Αθήνα 1991) 117-122, εικ. 77. Χρ. Ντούμας, Πρωτοκυκλαδικός Πολιτισμός. Συλλογή Ν. Π. Γουλανδρή (Αθήνα 2000) 145 αρ. κατ. 210. Π. Σωτηρακοπούλου στο: Ν. Χρ. Σταμπολίδης, Π. Σωτηρακοπούλου, Αιγαίου Κύματα. Έργα του πρωτοκυκλαδικού πολιτισμού στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης της Αθήνας. Ίδρυμα Ν. Π. Γουλανδρή. Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης (Αθήνα 2007) 124-125 αρ. κατ. 27.

18 Γυναικείο ειδώλιο (E 457)

Αθήνα, Μουσείο Γουλανδρή αρ. ευρ. 206. Πιθανόν από την Κέρο (Getz-Preziosi).

Μάρμαρο λευκό με ωχρές κηλίδες. Ύψος 39,1 εκ.

Εκμαγείο σε ρητίνη. Ημερομηνία εισαγωγής: 7/1/2002.

Αποδίδει κατά Renfrew τον «κανονικό» τύπο της γυναικείας μορφής με διπλωμένα χέρια στην κοιλιά της πολιτιστικής ενότητας Κέρου-Σύρου στη λεγόμενη «παραλλαγή Δωκαθισμάτων». Γωνιώδεις προεξέχοντες ώμοι. Οι μαστοί αποδίδονται πλαστικά. Ελαφρώς διογκωμένη η κοιλιά. Στην πίσω όψη το εσωτερικό περίγραμμα των σκελών και η σπονδυλική στήλη αποδίδονται με ενιαία κατακόρυφη αυλάκωση. Με χάραξη υποδηλώνονται η γένεση του λαιμού, το τρίγωνο της ήβης και τα δάχτυλα των ποδιών. Αποδίδεται στον «καλλιτέχνη του Ashmolean», τα έργα του οποίου χαρακτηρίζονται από τις ραδινές αναλογίες και τις εκλεπτισμένες φόρμες τους (Getz-Preziosi).

Χρονολόγηση: Πρωτοκυκλαδική ΙΙ περίοδος (2800-2300 π.Χ.).

Χρ. Ντούμας στο: Α. Ευταξίας, Α. Μαραγκού, Χρ. Ντούμας (επιμ.), Έκθεση αρχαίας ελληνικής τέχνης: συλλογή Ν. Π. Γουλανδρή στη μνήμη του Ιωάννη Παπαδημητρίου. Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη (Αθήνα 1978) 131 αρ. κατ. 147. Χρ. Ντούμας, Κυκλαδική Τέχνη: αρχαία γλυπτική και κεραμική από τη συλλογή Ν. Π. Γουλανδρή. Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, Ίδρυμα Ν. Π. Γουλανδρή (Αθήνα 1984) 146 αρ. κατ. 178. P. Getz-Preziosi, Sculptors of the Cyclades: Individual and Tradition in the third Millennium B.C. (Michigan 1987) 117-120, 163, 168, πίν. 42-43, εικ. 7f, 49c. P. Getz-Gentle, Personal Styles in Early Cycladic Sculpture (Madison 2001) 168 αρ. κατ. 3, πίν. 86c και 87c. Χρ. Ντούμας, Πρωτοκυκλαδικός Πολιτισμός, Συλλογή Ν. Π. Γουλανδρή (Αθήνα 2000) 163 αρ. κατ. 233. Π. Σωτηρακοπούλου στο: Ν. Χρ. Σταμπολίδης, Π. Σωτηρακοπούλου, Αιγαίου Κύματα. Έργα του πρωτοκυκλαδικού πολιτισμού στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης της Αθήνας, Ίδρυμα Ν. Π. Γουλανδρή. Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης (Αθήνα 2007) 140-141 αρ. κατ. 34.

19 Γυναικείο ειδώλιο (E 459)

Αθήνα, Μουσείο Γουλανδρή αρ. ευρ. 251. Από τη Νάξο (Getz-Preziosi).

Μάρμαρο λευκό. Ύψος 33 εκ.

Εκμαγείο σε ρητίνη. Ημερομηνία εισαγωγής: 7/1/2002.

Όρθια γυναικεία μορφή με χέρια διπλωμένα στην κοιλιά. Αποδίδει κατά Renfrew τον «κανονικό» τύπο της πολιτιστικής ενότητας Κέρου-Σύρου στην «παραλλαγή Σπεδού». Η κοιλιά είναι ελάχιστα διογκωμένη και ορίζεται στο κάτω μέρος της από μία ελαφρώς καμπύλη, εγχάρκτη γραμμή. Οι μαστοί μόλις υποδηλώνονται. Τα δάχτυλα των ποδιών αποδίδονται με απαλές εγχαράξεις. Στο πρόσωπο

η μύτη είναι σχετικά μεγάλη και τοποθετημένη χαμηλά. Στη ρίζα της διατηρούνται ίχνη από ερυθρό χρώμα. Αποδίδεται στην ομάδα ειδωλίων του «καλλιτέχνη Γουλανδρή» (του οποίου αποτελεί το επώνυμο ειδώλιο) (Getz-Preziosi).

Χρονολόγηση: Πρωτοκυκλαδική ΙΙ περίοδος (2800-2300 π.Χ.).

Χρ. Ντούμας στο: Α. Ευταξίας, Α. Μαραγκού, Χρ. Ντούμας (επιμ.), Έκθεση αρχαίας ελληνικής τέχνης: συλλογή Ν. Π. Γουλανδρή στη μνήμη του Ιωάννη Παπαδημητρίου. Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη (Αθήνα 1978) 7 αρ. κατ. 39. P. Getz-Preziosi, Sculptors of the Cyclades: Individual and Tradition in the third Millennium B.C. (Michigan 1987) 99-108, 159, πίν. 34.2. C. Renfrew, Το Κυκλαδικό Πνεύμα. Αριστουργήματα της Συλλογής Νικολάου Π. Γουλανδρή (Αθήνα 1991) 114-116, εικ. 70. Χρ. Ντούμας, Πρωτοκυκλαδικός Πολιτισμός, Συλλογή Ν. Π. Γουλανδρή (Αθήνα 2000) 146 αρ. κατ. 212. P. Getz-Gentle, Personal Styles in Early Cycladic Sculpture (Madison 2001) 91, εικ. 37, πίν. 72b. Chr. Doumas, Silent Witnesses. Early Cycladic Art of the third millennium B.C. (New York 2002) 80 αρ. κατ. 26. Π. Σωτηρακοπούλου στο: Ν. Χρ. Σταμπολίδης, Π. Σωτηρακοπούλου, Αιγαίου Κύματα. Έργα του πρωτοκυκλαδικού πολιτισμού στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης της Αθήνας, Ίδρυμα Ν. Π. Γουλανδρή. Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης (Αθήνα 2007) 128 αρ. κατ. 29.

20 Γυναικείο ειδώλιο (E 432)

Ηράκλειο, Αρχαιολογικό Μουσείο αρ. ευρ. Γ122. Από τον θολωτό τάφο Β της Κουμάσας (περιοχή Ηρακλείου).

Μάρμαρο. Ύψος 23,8 εκ.

Εκμαγείο σε ρητίνη. Ημερομηνία εισαγωγής: 20/3/2001.

Όρθια γυναικεία μορφή με χέρια διπλωμένα στην κοιλιά. Αποδίδει κατά Renfrew τον «κανονικό» τύπο της πολιτιστικής ενότητας Κέρου-Σύρου στη λεγόμενη «παραλλαγή Σπεδού». Συγκαταλέγεται στην ομάδα ειδωλίων του «καλλιτέχνη Fitzwilliam».

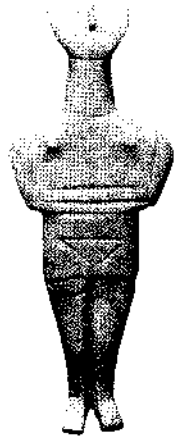
Χρονολόγηση: Προανακτορική περίοδος, ΙΙΜ ΙΙ (2500-2300).

P. Getz-Preziosi, Sculptors of the Cyclades: Individual and Tradition in the third Millennium B.C. (Michigan 1987) 90-91, 158 αρ. 3,

εικ. 37c, πίν. 26,3 και 27, A3, B3. P. Getz-Gentle, *Personal Styles in Early Cycladic Sculpture* (Madison 2001) 158 αρ. 3. Ν. Δημοπούλου, *Το Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου* (Αθήνα 2005) 72.

21 Γυναικείο ειδώλιο (E 430)

Ηράκλειο, Αρχαιολογικό Μουσείο αρ. ευρ. Γ1063. Από τον θολωτό τάφο Γ στο Φουρνί Αρχανών (περιοχή Ηρακλείου). Μάρμαρο λευκό. Ύψος 18,3 εκ.

Εκμαγείο σε ρητίνη. Ημερομηνία εισαγωγής: 20/3/2001.

Όρθια γυναικεία μορφή με χέρια διπλωμένα στην κοιλιά. Αποδίδει κατά Renfrew τον «κανονικό» τύπο της πολιτιστικής ενότητας Κέρου-Σύρου στην «παραλλαγή Κουμάσας», η οποία θεωρείται τοπική απομίμηση κυκλαδικών παραλλαγών, κυρίως της «παραλλαγής του Σπεδού».

Χρονολόγηση: Προανακτορική περίοδος. Τέλος ΠΜ ΙΙ (περίπου 2200 π.Χ.).

Υ. Sakellarakis, E. Sakellarakis, *Archanes. Minoan Crete in a New Light* (Athens 1997) 344 εκ. 308. Υ. Papadatos, *Tholos Tomb Gamma. A Prepalatial Tholos Tomb at Phourni, Archanes* (Philadelphia 2005) 30, 32 αρ. κατ. F10, εκ. 21, πίν. 19.

22 Γυναικείο ειδώλιο (E 431)

Ηράκλειο, Αρχαιολογικό Μουσείο αρ. ευρ. Γ283. Από τον Τεκέ (περιοχή Ηρακλείου).

Μάρμαρο. Ύψος 15 εκ.

Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 20/3/2001.

Όρθια γυναικεία μορφή με χέρια διπλωμένα στην κοιλιά. Αποδίδει κατά Renfrew τον «κανονικό» τύπο της πολιτιστικής ενότητας Κέρου-Σύρου στην «παραλλαγή Κουμάσας», η οποία θεωρείται τοπική απομίμηση κυκλαδικών παραλλαγών, κυρίως της «παραλλαγής του Σπεδού».

Χρονολόγηση: Προανακτορική περίοδος. Τέλος ΠΜ ΙΙ (περίπου 2200 π.Χ.).

Πρβ. Ν. Δημοπούλου, *Το Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου* (Αθήνα 2005) 72.

23 Γυναικείο ειδώλιο (E 459)

Χανιά, Αρχαιολογικό Μουσείο. Συλλογή Μητσotάκη αρ. ευρ. Α162. Από την Κρήτη.

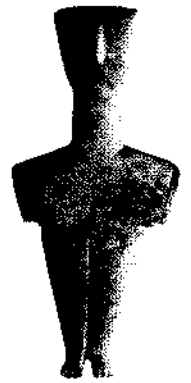
Κρητικός ασβεστόλιθος. Ύψος 7,7 εκ.

Εκμαγείο σε ρητίνη. Ημερομηνία εισαγωγής: 7/1/2002.

Όρθια γυναικεία μορφή με χέρια διπλωμένα στην κοιλιά. Αποδίδει κατά Renfrew τον «κανονικό» τύπο της πολιτιστικής ενότητας Κέρου-Σύρου στην «παραλλαγή Κουμάσας», η οποία θεωρείται τοπική απομίμηση κυκλαδικών παραλλαγών, κυρίως της «παραλλαγής του Σπεδού».

Χρονολόγηση: Προανακτορική περίοδος. ΠΜ ΙΙ (2500-2300 π.Χ.).

Α. Μαραγκού, *Μινωικός και ελληνικός πολιτισμός από τη συλλογή Μητσotάκη*. Ίδρυμα Ν. Ι. Γουλανδρή, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης (Αθήνα 1992) 182 αρ. κατ. 218.

24 Ανδρικό ειδώλιο (E 441)

Αθήνα, Μουσείο Γουλανδρή αρ. ευρ. 308. Πιθανόν από τον Σπεδό (Νάξος).

Μάρμαρο. Ύψος 25 εκ.

Εκμαγείο σε ρητίνη. Ημερομηνία εισαγωγής: 7/1/2002.

Εικονίζεται ανδρική μορφή πολεμιστή ή κυνηγού σε όρθια στάση με λυγισμένα τα χέρια, το δεξί μπροστά στην κοιλιά και το αριστερό κατακόρυφα προς τα επάνω. Στην πρόσθια και την πίσω όψη του κορμού του αποδίδεται ανάγλυφα τελαμώνας, ο οποίος περνά πάνω από τον αριστερό ώμο και κατευθύνεται διαγώνια μπροστά στο στήθος και την κοιλιά. Πάνω από τα δάχτυλα του δεξιού χεριού αποδίδεται εγχάρακτα, σε οριζόντια θέση, ένα εγχειρίδιο. Σε χαμηλό ανάγλυφο τα γεννητικά όργανα. Οι λεπτομέρειες του προσώπου αποδίδονται με χάραξη. Μια ρηχή αυλάκωση περιμετρικά στο πάνω μέρος του κρανίου πιθανόν υποδηλώνει κάλυμμα της κεφαλής. Στο πίσω μέρος της κεφαλής αποδίδεται πλαστικά τμήμα της κόμης. Αποτελεί

κατά Renfrew έναν «μετακανονικό» τύπο από την πολιτιστική ενότητα Κέρου-Σύρου («παραλλαγή Χαλανδριανής»). Πρόκειται για το ομώνυμο έργο του «καλλιτέχνη του πολεμιστή-κυνηγού Γουλανδρή» (Getz-Preziosi).

Χρονολόγηση: Πρωτοκυκλαδική ΙΙ περίοδος (2800-2300 π.Χ.).

Χρ. Ντούμας στο: Α. Ευταξίας, Δ. Μαραγκού, Χρ. Ντούμας (επιμ.), Έκθεση αρχαίας ελληνικής τέχνης: συλλογή Ν. Π. Γουλανδρή στη μνήμη του Ιωάννη Παπαδημητρίου. Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη (Αθήνα 1978) 115 αρ. κατ. 133. Χρ. Ντούμας, Κυκλαδική Τέχνη: αρχαία γλυπτική και κεραμική από τη συλλογή Ν. Π. Γουλανδρή. Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, Ίδρυμα Ν. Π. Γουλανδρή (Αθήνα 1984) 54, 130-131 αρ. κατ. 161. P. Getz-Preziosi, *Cycladica. Studies in memory of N. P. Goulandris. Proceedings of the Seventh British Museum Classical Colloquium, June 1983 (London 1984)* 249, πιν. 11, Α1. P. Getz-Preziosi, *Sculptors of the Cyclades: Individual and Tradition in the third Millennium B.C. (Michigan 1987)* 21, εικ. 11g, πιν. 26-27. C. Renfrew, *Το Κυκλαδικό Πνεύμα. Αριστουργήματα της Συλλογής Νικολάου Π. Γουλανδρή* (Αθήνα 1991) 86-87, 89, εικ. 58. R. L. N. Barber, *Οι κυκλάδες στην εποχή του χαλκού* (Μτφ. Ο. Χατζηναστασίου, Αθήνα 1994) 128, εικ. 96. Χρ. Ντούμας, *Πρωτοκυκλαδικός Πολιτισμός. Συλλογή Ν. Π. Γουλανδρή* (Αθήνα 2000) 206-207 αρ. κατ. 344. P. Getz-Gentle, *Personal Styles in Early Cycladic Sculpture (Madison 2001)* 55-56, εικ. 27e. Π. Σωτηρακοπούλου στο: Ν. Χρ. Σταμπολίδης, Π. Σωτηρακοπούλου, *Αιγαίου Κύματα. Έργα του πρωτοκυκλαδικού πολιτισμού στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης της Αθήνας. Ίδρυμα Ν. Π. Γουλανδρή. Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης* (Αθήνα 2007) 164-165 αρ. κατ. 45.

ΜΙΝΩΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

ΑΓΓΕΙΑ ΚΑΙ ΆΛΛΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ

25 Σείστρο (E 433)

Ηράκλειο, Αρχαιολογικό Μουσείο αρ. ευρ. Π27695. Από παιδική ταφή στο ταφικό κτήριο 9 στο Φουρνί Αρχανών (περιοχή Ηρακλείου).

Πηλός. Ύψος 18 εκ.

Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 20/3/2001.

Πρόκειται για ομοίωμα χάλκινου μουσικού οργάνου. Ανήκει στον τύπο του κλειστού ωσειδούς σείστρου αιγυπτιακής προέλευσης. Σε μια ελλειψοειδής ταινιωτή σφενδόνη με λαβή προσαρμόζονται δύο εγκάρσιες χορδές στις οποίες κρέμονται διάτρητα κινητά δισκάρια.

Χρονολόγηση: Παλαιοανακτορική περίοδος, MM 1 B (1900-1800 π.Χ.).

Ν. Δημοπούλου, *Το Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου* (Αθήνα 2005) 189. Α. Γουλάκη-Βουτυρά (επιμ.), *Ελληνικά μουσικά όργανα* (Θεσσαλονίκη 2012) 26, εικ. I.14.

26 Κεφαλή σκήπτρου (E 434)

Ηράκλειο, Αρχαιολογικό Μουσείο αρ. ευρ. Α2109. Από το ανάκτορο των Μαλίων (περιοχή Ηρακλείου). Πράσινος σχιστόλιθος. Ύψος 5,5 εκ. Μήκος 14,5 εκ. Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 20/3/2001.

Στη μία πλευρά έχει μορφή πάνθηρα και στην άλλη πέλεκυ. Φέρει εγχάρκτη διακόσμηση με γεωμετρικά μοτίβα. Θεωρείται σύμβολο εξουσίας.

Χρονολόγηση: Παλαιοανακτορική περίοδος, MM II (1800-1700 π.Χ.).

Ch. Zervos, *L'art de la Crète néolithique et minoenne* (Paris 1956) 297, εικ. 424. H. Guanella στο: S. Alexiou, N. Platon, H. Guanella, *Das antike Kreta* (Würzburg 1967) 144 αρ. 148. K. Davaras, *Guide to Cretan antiquities* (New Jersey 1976³) 28, εικ. 16. Γ. Σακελλαράκης, *Πρώιμη Τέχνη*, στο: Γ. Σακελλαράκης (επιμ.), *Ελληνική Τέχνη. Η αυγή της ελληνικής τέχνης* (Αθήνα 1994) 320, εικ. 36. Ν. Δημοπούλου, *Το Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου* (Αθήνα 2005) 116.

27 Δίμυξος λύχνος (E 435)

Ηράκλειο, Αρχαιολογικό Μουσείο αρ. ευρ. Α102. Από το ανάκτορο της Κνωσσοῦ.

Σχιστόλιθος. Ὑψος 8 εκ.

Ἰψίνο εκμαγεῖο. Ημερομηνία εισαγωγῆς: 20/3/2001.

Λύχνος. Κωνικό πόδι, πλατὺ κυλινδρικό σώμα με τοιχώματα μεγάλου πάχους και στην ἀνω ὄψη εσωτερική κυκλική βάθυνση. Πεπλατισμένο χεῖλος με

υπερυψωμένο περιχέλωμα στην εσωτερική του πλευρά και δύο ἀνωπές μύξες. Μικρή, κατακόρυφη ἀπόφυση ως λαβή.

Χρονολόγηση: Νεοανακτορική περίοδος. Τέλος ΥΜ I A (γύρω στο 1600 π.Χ.).

Για τον τύπο του αγγείου πρβ. P. Warren, Minoan stone vases (Cambridge 1969) 55 αρ. 7.

28 Δίμυξος λύχνος (E 436)

Ηράκλειο, Αρχαιολογικό Μουσείο αρ. ευρ. Α1106. Από τον οικισμό της Ψείρας (βόρειοανατολική Κρήτη).

Λίθος. Ὑψος 11,2 εκ. Διάμ. 19,8 εκ.

Ἰψίνο εκμαγεῖο. Ημερομηνία εισαγωγῆς: 20/3/2001.

Λύχνος. Ψηλὸ κωνικό πόδι που στο ἀνω μέρος του περιβάλλεται ἀπὸ εχινόσχημη στεφάνη ἀνάγλυφα διακοσμημένη με λοξὰ γλωσσοειδή φύλλα. Στην ἀνω ὄψη ρηχὴ βάθυνση. Δαχτυλιόσχημο πλαστικό περιχέλωμα με δύο ἀνωπές μύξες. Μικρή, κατακόρυφη ἀπόφυση ως λαβή.

Χρονολόγηση: Νεοανακτορική περίοδος. ΥΜ I B (1500-1450 π.Χ.).

P. Warren, Minoan stone vases (Cambridge 1969) 54 αρ. κατ. P 300. Για τον τύπο του αγγείου πρβ. και A. Bevan, Stone vessels and values in the Bronze Age Mediterranean (New York 2007) 239 αρ. κατ. C24iiA4.

29 Κύπελο «ανθοφορίας» (E 453)

Αθήνα, Μουσείο Γουλανδρή αρ. ευρ. 1095.

Λίθος. Ὑψος 7,3 εκ. Διάμ. 7,7 εκ.

Εκμαγεῖο σε ρητίνη. Ημερομηνία εισαγωγῆς: 7/1/2002.

Μικρὸ ἀνοικτὸ αγγεῖο με ἐπίπεδη βάση και καλυ-

κόσχημο σώμα. Στην ἐξωτερική του πλευρά φέρει ἀνάγλυφα φυτική διακόσμηση με φύλλα σε κάθετη διάταξη.

Χρονολόγηση: Νεοανακτορική περίοδος. ΥΜ I B (1500-1450 π.Χ.).

Για τον τύπο του αγγείου πρβ. P. Warren, Minoan stone vases (Cambridge 1969) 14-17 αρ. κατ. P 60-61 (με εικ.). A. Bevan, Stone vessels and values in the Bronze Age Mediterranean (New York 2007) 130-131.

30 Διπλὸς πέλεκυς (E 439)

Ηράκλειο, Αρχαιολογικό Μουσείο αρ. ευρ. X2504.

Απὸ το Βορὸν Μονοφατσίου (Κρήτη).

Χαλκός. Ὑψος 5,5 εκ.

Ἰψίνο εκμαγεῖο. Ημερομηνία εισαγωγῆς: 20/3/2001.

Οι δύο ἐπιφάνειες κοπῆς εἶναι σχεδὸν εὐθείες. Φέρει εγγάρακτη διακόσμηση και στις δύο ὄψεις.

Χρονολόγηση: Νεοανακτορική περίοδος. ΥΜ I B (1500-1450 π.Χ.).

K. Davaras, Guide to Cretan antiquities (New Jersey 1976³) 72 εικ. 39. A. D. G. Evely, Minoan crafts: tools and techniques. An introduction (Goteborg 1993) 42 αρ. 20, 50. M. Lowe Fri, The double axe in Minoan Crete: a functional analysis of production and use (Stockholm 2007) 243 αρ. κατ. 194 (με ἐπιπλέον βιβλιογραφία).

31 Ρυτό (E 438)

Ηράκλειο, Αρχαιολογικό Μουσείο αρ. ευρ. Π15412. Από

τον οικισμό της Ψείρας (βόρειοανατολική Κρήτη).

Πηλός. Ὑψος 19 εκ. Μήκος 25,2 εκ.

Ἰψίνο εκμαγεῖο. Ημερομηνία εισαγωγῆς: 20/3/2001.

Αγγεῖο πλαστικά διαμορφωμένο ως ταῦρος. Δύο μικρές ὀπές για την εἴσοδο και την ἐξοδο των υγρῶν στον αυχένα και το ρύγχος ἀντίστοιχα. Σῶζονται ἰχνη ἐρυθρόχρωμης διακόσμησης.

Χρονολόγηση: Νεοανακτορική περίοδος. ΥΜ I B (1500-1450 π.Χ.).

Ch. Zervos, L'art de la Crète néolithique et minoenne (Paris 1956) 335, εικ. 488.

ΕΙΔΩΛΙΑ

32 Γυναικείο ειδώλιο (E 437)

Ηράκλειο, Αρχαιολογικό Μουσείο αρ. ευρ. Π3903α. Από το Παλαϊκάστρο (ανατολική Κρήτη). Πηλός. Ύψος 13 εκ. Με γραπτή διακόσμηση. Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 20/3/2001.

Εικονίζεται μια γυναικεία μορφή με μακρύ φόρεμα να κρατά λύρα με τα δύο της χέρια. Η λυρωδός προέρχεται από ένα σύνολο ειδωλίων, το οποίο περιλαμβάνει τρεις ακόμη χορεύτριες. Με ερυθρό χρώμα αποδίδονται οι λεπτομέρειες του προσώπου και της ένδυσης.

Χρονολόγηση: Νεοανακτορική περίοδος. ΥΜ Ι Β (1500-1450 π.Χ.).

R. C. Bosanquet, R. M. Dawkins, *The Unpublished Objects from the Palaikastro Excavations 1902-1906*, BSA Suppl. 1 (London 1923) 88, εικ. 71.

33 Ανδρικό ειδώλιο (E 440)

Ηράκλειο, Αρχαιολογικό Μουσείο αρ. ευρ. X1831. Από την Τύλισο (περιοχή Ηρακλείου). Χαλκός. Ύψος 19 εκ.

Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 20/3/2001.

Εικονίζεται κατενώπιον ένας νέος άνδρας σε χαρακτηριστική λατρευτική στάση, δηλαδή με έντονη προς τα πίσω κάμψη του άνω μέρους του κορμού του και το δεξί του χέρι υψωμένο να ακουμπά στο μέτωπο. Φέρει το μινωικό ζώμα και κοσμήματα: περιδέραιο, περικάρπια και περισφύρια.

Χρονολόγηση: Νεοανακτορική περίοδος. ΥΜ Ι Β (1500-1450 π.Χ.).

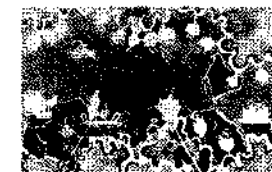
H. Guanella στο: S. Alexiou, N. Platon, H. Guanella, *Das antike Kreta* (Würzburg 1967) 94 αρ. 105. Ν. Δημοπούλου, *Το Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου* (Αθήνα 2005) 106.

Χαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου (Αθήνα 2005) 106.

ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ

34 Τοιχογραφία του «κροκοσυλλέκτη πιθήκου» από την Κνωσσό (A 142)

Ηράκλειο, Αρχαιολογικό Μουσείο. Τα θραύσματα βρέθηκαν στο ισόγειο δωμάτιο D της «οικίας των τοιχογραφιών» στην Κνωσσό, προέρχονται όμως πιθανόν από τον πρώτο όροφο (δωμάτιο Q).

Αντίγραφο αποκατάστασης σε χαρτί. Διαστ. 65 x 51,3 εκ. Του E. Gilliéron, υιού (με υπογραφή). Ημερομηνία εισαγωγής: άγνωστη (από την παλαιά συλλογή του Μουσείου).

Εικονίζεται ένας πίθηκος με ελαφρώς σκυμμένο το σώμα του, ο οποίος συλλέγει άνθη κρόκου σε ένα πανέρι. Η μορφή είχε αρχικά αποκατασταθεί από τον Evans ως αγόρι. Σε μεταγενέστερες προσπάθειες αποκατάστασης διαπιστώθηκε ότι πρόκειται για πίθηκο με βάση ένα μικρό θραύσμα, το οποίο σώζει τμήμα της ουράς, αλλά κυρίως με κριτήριο το κυανό χρώμα της μορφής, το οποίο κατά κανόνα δεν χρησιμοποιείται για την απόδοση του ανθρώπινου σώματος, ενώ αντιθέτως συναντάται σε άλλες απεικονίσεις πιθήκων. Πρόκειται για τμήμα μεγαλύτερης σύνθεσης, θέμα της οποίας είναι πίθηκοι σε βραχώδες τοπίο, πυκνό σε βλάστηση. Οι πίθηκοι αποδίδονται με κυανό χρώμα. Θεωρείται μία από τις αρχαιότερες τοιχογραφίες της Κνωσσού. Οι σκηνές με πιθήκους εντάσσονται στη θρησκευτική θεματολογία της μινωικής τέχνης, όπως μαρτυρούν και τοιχογραφίες με ανάλογα θέματα στη Θήρα, όπου πίθηκοι συμμετέχουν στη συλλογή και προσφορά κρόκων μπροστά στη Μεγάλη Θεά. Ο κρόκος εντάσσεται σε ποικίλες παραστάσεις της μινωικής τέχνης. Ο ανθός του, χρήσιμος στην φαρμακευτική και την παραγωγή χρωμάτων, θεωρείται πολύτιμο αγαθό για την οικονομία των νησιών του Αιγαίου.

Χρονολόγηση: Αρχή Νεοανακτορικής περιόδου. ΜΜ ΙΙΙ Β / ΥΜ Ι Α (1580-1530 π.Χ. κατά Immerwahr).

A. Evans, *The palace of Minos at Knossos II* (London 1964) 448-449, εικ. 264. S.A. Immerwahr, *Aegean Painting in the Bronze Age* (Philadelphia 1990) 42-46, 170 αρ. kat. Kn No. 1, πιν. 10-11. D. Evelyn (επιμ.), *Fresco: A Passport into the past. Minoan Crete through the eyes of Marc Cameron* (Athens 1999) 119-121, 236-238. Ν. Δημοπούλου, *Το Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου* (Αθήνα 2005) 299. Π. Κομνηνός, *Το τοπίο στις προϊστορικές τοιχογραφίες. Αιγαίο και Ανατολική Μεσόγειος (1700-1300 π.Χ.)* (Θεσσαλονίκη 2010) 56-57 αρ. kat. 1.

35 Τοιχογραφία του «γαλάζιου πουλιού» από την Κνωσό (A 141)

Ηράκλειο, Αρχαιολογικό Μουσείο. Όπως ο αρ. κατ. 34. Αντίγραφο αποκατάστασης σε χαρτί. Διαστ. 58,7 x 79,6 εκ. Του E. Gilliéron, υιού. Ημερομηνία εισαγωγής: άγνωστη (από την παλαιά συλλογή του Μουσείου).

Σώζεται πολύ αποσπασματικά η παράσταση ενός πουλιού γαλάζιου χρώματος, καθισμένου σε βράχο μέσα σε πυκνή βλάστηση. Πρόκειται για λεπτομέρεια μιας σύνθεσης, η οποία εκτεινόταν στους τρεις τοίχους του δωματίου, στο μεγαλύτερο τμήμα της σήμερα χαμένης. Το θέμα της, φυσικό τοπίο με πιθήκους και πουλιά, αποδόθηκε με έντονη πολυχρωμία σε λευκό βάθος (βλ. και αρ. 34).

Χρονολόγηση: Αρχή Νεοανακτορικής περιόδου. ΜΜ ΙΙ Β / ΥΜ Ι Α (γύρω στο 1600 π.Χ.).

A. Evans, *The palace of Minos at Knossos II* (London 1964) 454-455, πίν. XI. S. Hood, *Η τέχνη στην προϊστορική Ελλάδα* (Μτφ. Μ. Παντελίδου, Αθήνα 1990²) 61-62, εικ. 32. S. A. Immerwahr, *Aegean Painting in the Bronze Age* (Philadelphia 1990) 42-46, 170 αρ. κατ. Κη Νο. 2. Γ. Σακελλαράκης, *Πρώιμη Τέχνη*, στο: Γ. Σακελλαράκης (επιμ.), *Ελληνική τέχνη. Η αυγή της ελληνικής τέχνης* (Αθήνα 1994) 204, 326, εικ. 88. D. Evelyn (επιμ.), *Fresco: A Passport into the past. Minoan Crete through the eyes of Marc Cameron* (Athens 1999) 246-247, 264. Ν. Δημοπούλου, *Το Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου* (Αθήνα 2005) 300-301.

36 Λεπτομέρεια της τοιχογραφίας του «Άλσους» από την Αγία Τριάδα (A 140)

Ηράκλειο, Αρχαιολογικό Μουσείο. Από τον δεξιό τοίχο του ισόγειου χώρου (δωμάτιο 14) της έπαυλης Α στην Αγία Τριάδα.

Αντίγραφο αποκατάστασης σε χαρτί. Διαστ. 64 x 71,1 εκ. Του E. Gilliéron, υιού. Ημερομηνία εισαγωγής: άγνωστη (από την παλαιά συλλογή του Μουσείου).

Μία αγριόγατα παραμονεύει πίσω από έναν θάμνο ένα μικρό, ερυθρόχρωμο πουλί με μακριά μαύρη ουρά. Αποτελεί τμήμα μιας τοιχογραφίας με θέμα την απεικόνιση του φυσικού κόσμου σε λευκό βάθος: αϊγαγροί, αγριόγατες και πουλιά σε βραχώδες, ορεινό τοπίο με πλούσια βλάστηση. Η τοιχογραφία αποτελεί μέρος ενός εικονογραφικού συνόλου που εκτείνεται και

στους άλλους δύο τοίχους του δωματίου και περιλαμβάνει την απεικόνιση δύο γυναικών σε φυσικό τοπίο. Αποδίδεται στον «ζωγράφο της τοιχογραφίας του Καραβανσεράι» (Immerwahr).

Χρονολόγηση: Νεοανακτορική περίοδος. ΥΜ Ι Α (γύρω στο 1550 π.Χ.).

S. A. Immerwahr, *Aegean Painting in the Bronze Age* (Philadelphia 1990) 49-50, 180 αρ. κατ. Α.Τ. Νο. 1, πίν. 17. D. Evelyn (επιμ.), *Fresco: A Passport into the past. Minoan Crete through the eyes of Marc Cameron* (Athens 1999) 96, 241-243. Η. Κομνηνός, *Το τοπίο στις προϊστορικές τοιχογραφίες. Αιγαίο και Ανατολική Μεσόγειος* (1700-1300 π.Χ.) (Θεσσαλονίκη 2010) 60 αρ. κατ. 20.

37 Τοιχογραφία του «Ρυτοφόρου». Λεπτομέρεια της τοιχογραφίας της «πομπής» από την Κνωσό (A 137)

Ηράκλειο, Αρχαιολογικό Μουσείο. Από τον ανατολικό τοίχο του διαδρόμου που ξεκινούσε από τη Δυτική αυλή και οδηγούσε στο Νότιο Πρότυλο του ανακτόρου στην Κνωσό.

Αντίγραφο αποκατάστασης σε χαρτί. Διαστ. 2,75 x 1,747 μ. Του E. Gilliéron, υιού. Ημερομηνία εισαγωγής: άγνωστη (από την παλαιά συλλογή του Μουσείου).

Εικονίζεται σε κίτρινο φόντο νέος σε φυσικό μέγεθος, σε κατατομή προς τα αριστερά. Έχει μαύρα μακριά μαλλιά και γυμνό το άνω μέρος του κορμού του. Σηκώνει με τα δύο του χέρια, έως το ύψος της κεφαλής του, ένα μεγάλο, κωνικού σχήματος ρυτό. Φέρει περίζωμα και κοσμήματα στον κρόταφο, τον βραχίονα και τον αριστερό καρπό. Τα χρώματα, κυανό για το ρυτό και το περίζωμα και κίτρινο στη διακόσμηση του ρυτού και στα κοσμήματα, υποδηλώνουν τα υλικά κατασκευής τους: άργυρο και χρυσό αντίστοιχα. Αποτελεί την καλύτερα διατηρημένη μορφή από την περίφημη τοιχογραφία της «πομπής». Πρόκειται για μια θρησκευτική πομπή αποτελούμενη από περισσότερες ομάδες νέων ανδρών που αποδίδονται σε φυσικό μέγεθος με πανομοιότυπη ενδυμασία και κοσμήματα, ορισμένοι από τους οποίους φέρουν σπονδικά σκεύη. Οι ομάδες κατευθύνονται προς μια κεντρική γυναικεία μορφή. Στην πολυπρόσωπη αυτή πομπή θεωρείται ότι αποτυπώνεται στιγμιότυπο μιας λατρευτικής τελετουργίας στο πλαίσιο των θρησκευτικών εορτών του ανακτόρου.

Χρονολόγηση: Όψιμη Νεοανακτορική περίοδος. ΥΜ ΙΙ (γύρω στο 1450 π.Χ.).

A. Evans, *The palace of Minos at Knossos II* (London 1964) 704-707, 724, πίν. XII. S. A. Immerwahr, *Aegean Painting in the Bronze Age* (Philadelphia 1990) 174-175 αρ. κατ. Kn No. 22, πίν. 38. D. Evely (επιμ.), *Fresco: A Passport into the past. Minoan Crete through the eyes of Marc Cameron* (Athens 1999) 192-193. Ν. Δημοπούλου, *Το Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου* (Αθήνα 2005) 185. S. Hood, *Dating the Knossos Frescoes*, στο: L. Morgan (επιμ.), *Aegean Wall Painting. A tribute to Mark Cameron. British School at Athens. Studies 13* (London 2005) 66 αρ. 15, πίν. 2.17.

38 Λεπτομέρεια της τοιχογραφίας της «πομπής» από την Κνωσσό (A 138)

Ηράκλειο, Αρχαιολογικό Μουσείο. Όπως και ο αρ. κατ. 37.

Αντίγραφο αποκατάστασης σε χαρτί. Διαστ. 2,23 x 1,33 μ. Του E. Gilliéron, υιού. Ημερομηνία εισαγωγής: άγνωστη (από την παλαιά συλλογή του Μουσείου).

Ημερομηνία εισαγωγής: άγνωστη (από την παλαιά συλλογή του Μουσείου).

Αποκατάσταση τμήματος της πομπής (βλ. αρ. κατ. 37). Εικονίζονται δύο από τους νέους της πομπής σε κατατομή προς τα δεξιά.

Χρονολόγηση: Όψιμη Νεοανακτορική περίοδος, ΥΜ II/III A 1 (γύρω στο 1450 -1400 π.Χ.).

A. Evans, *The palace of Minos at Knossos II* (London 1964) 719-720, 725, εικ. 450c, πίν. XXVII. S. Hood, *Η τέχνη στην προϊστορική Ελλάδα* (Μτφ. Μ. Παντελίδου, Αθήνα 1990²) 79. S. A. Immerwahr, *Aegean Painting in the Bronze Age* (Philadelphia 1990) 88-90, 174 αρ. κατ. Kn No. 22, πίν. 39-40. D. Evely (επιμ.), *Fresco: A Passport into the past. Minoan Crete through the eyes of Marc Cameron* (Athens 1999) 229-231.

39 Λεπτομέρεια της τοιχογραφίας της «πομπής» από την Κνωσσό (A 139)

Ηράκλειο, Αρχαιολογικό Μουσείο. Όπως και ο αρ. κατ. 37.

Αντίγραφο αποκατάστασης σε χαρτί. Διαστ. 2,227 x 1,142 μ. Του E. Gilliéron, υιού. Ημερομηνία εισαγωγής: άγνωστη (από την παλαιά συλλογή του Μουσείου).

Αποκατάσταση τμήματος της πομπής (βλ. αρ. 37). Νέος σε κατατομή προς τα αριστερά.

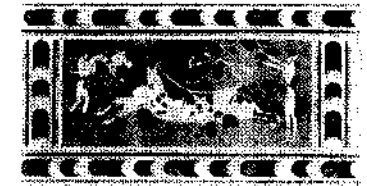
Χρονολόγηση: Όψιμη Νεοανακτορική περίοδος, ΥΜ II (γύρω στο 1450 π.Χ.).

Βιβλιογραφία: Βλ. παραπάνω αρ. κατ. 38.

40 Τοιχογραφία με ταυροκαθάψια από την Κνωσσό (A 148)

Ηράκλειο, Αρχαιολογικό Μουσείο. Από την αυλή «με το Λίθινο Στόμιο» στην ανατολική πτέρυγα του ανακτόρου της Κνωσσού.

Αντίγραφο αποκατάστασης σε χαρτί. Διαστ. 0,86 x 1,54 μ. Του E. Gilliéron, υιού. Ημερομηνία εισαγωγής: άγνωστη (από την παλαιά συλλογή του Μουσείου).

Η παράσταση αναπτύσσεται σε κυανό βάθος μέσα σε ορθογώνιο πλαίσιο διακοσμημένο με ταινίες και γεωμετρικά σχέδια. Δεσπόζει η μορφή ενός μεγάλου ταύρου σε κατατομή, σε έντονο καλπασμό προς τα αριστερά. Μπροστά του μια γυναίκα, κρατημένη από τα κέρατα του ζώου, έχει ξεκινήσει το άλμα. Μια δεύτερη στέκεται πίσω του με τα χέρια της απλωμένα προς τα εμπρός. Επάνω στον ταύρο ένας άντρας εκτελεί άλμα στηριζόμενος σε ανεστραμμένη κατακόρυφη στάση στα πλευρά του ζώου. Οι γυναικείες μορφές αποδίδονται με λευκό χρώμα, η ανδρική με ερυθρό, ενώ ο ταύρος με καστανό. Από τον ίδιο χώρο έχουν αποκατασταθεί άλλες τέσσερις τοιχογραφίες με παρόμοια σύνθεση σε ανάλογα πλαίσια με ταινίες (εκτιμάται ότι στο σύνολό τους οι τοιχογραφίες ήταν περισσότερες). Θεωρείται ότι αποδίδουν στιγμιότυπα αγώνων που τελούνταν στο πλαίσιο θρησκευτικών εορτασμών. Ο ταύρος σε σκηνές ταυροκαθαψίων ή κυνηγιού αποτελεί ένα ιδιαίτερα δημοφιλές θέμα στις μινωικές τοιχογραφίες. Ως σύμβολο ισχύος θεωρείται ότι εκφράζει την ηγεμονική κυριαρχία.

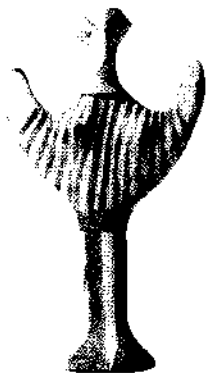
Χρονολόγηση: Όψιμη Νεοανακτορική περίοδος, ΥΜ II/III A 1 (γύρω στο 1450 -1400 π.Χ.).

S. Hood, *Η τέχνη στην προϊστορική Ελλάδα* (Μτφ. Μ. Παντελίδου, Αθήνα 1990²) 71-74, εικ.44. S. A. Immerwahr, *Aegean Painting in the Bronze Age* (Philadelphia 1990) 90-92, 175 αρ. κατ. Kn No. 23, πίν. 41. Ν. Δημοπούλου, *Το Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου* (Αθήνα 2005) 194-195. S. Hood, *Dating the Knossos Frescoes*, στο: L. Morgan (επιμ.), *Aegean Wall Painting. A tribute to Mark Cameron. British School at Athens. Studies 13* (London 2005) 79 αρ. 33, πίν. 12. 3.

ΜΥΚΗΝΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

ΕΙΔΩΛΙΟ

41 Γυναικείο ειδώλιο (E 426)

Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο αρ. ευρ. 3866.
Από τη Στεiriά (Αττική).

Πηλός. Ύψος 12 εκ.

Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 20/3/2001.

Γυναικεία μορφή, το κάτω μέρος της οποίας αποδίδεται ενιαία ως κύλινδρος, ενώ τα χέρια της υψώνονται στο πλάι σε στάση «δέησης». Πρόκειται για έναν διαδεδομένο τύπο σχηματικής απεικόνισης της ανθρωπίνης μορφής σε σχήμα Ψ. Το κεφάλι αποδίδεται σχηματικά. Πλαστικά υποδηλώνονται οι μαστοί. Γραπτά

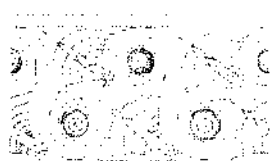
με ερυθρό χρώμα αποδίδονται οι λεπτομέρειες στο πρόσωπο και οι κατακόρυφες, παράλληλες ταινίες που διακοσμούν το ένδυμα.

Χρονολόγηση: ΥΕ ΙΙΙ Β (1300-1200 π.Χ.).

BSA 66, 1971, 131. Πρβ. E. V. French, BSA 66, 1971, 128-131, εικ. 8, πίν. 19c.

ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ

42 Τοιχογραφία με σπείρες από την Τίρυνθα (A 143)

Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, αποθήκη.
Από το εξωτερικό προαύλιο πάνω από το δάπεδο του νεότερου ανακτόρου στην Τίρυνθα.

Αντίγραφο αποκατάστασης σε χαρτί. Διαστ. 82,2 x 62,8 εκ. Ημερομηνία εισαγωγής: άγνωστη (από την παλαιά συλλογή του Μουσείου).

Σειρά από σπείρες λευκού, γκριζού και κίτρινου χρώματος σε ερυθρό βάθος.

Χρονολόγηση: ΥΕ ΙΙΙ Α/Β (1400-1200 π.Χ.).

G. Rodenwaldt, Tiryns II. Die Fresken des Palastes (Athens 1912) 52-55, 47-51, 176, πίν. VI, VII. S. A. Immerwahr, Aegean Painting in the Bronze Age (Philadelphia 1990) 142-143, εικ. 39d, 203 αρ. κατ. ΤΙ Νο. 11.

43 Λεπτομέρεια της τοιχογραφίας της «πομπής των κυριών» από την Τίρυνθα (A 136)

Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο αρ. ευρ. 5883. Από το νεότερο ανάκτορο στην Τίρυνθα.

Αντίγραφο αποκατάστασης σε χαρτί. Διαστ. 2,27 x 1,235 μ. Του E. Gilliéron, υιού. Ημερομηνία εισαγωγής: άγνωστη (από την παλαιά συλλογή του Μουσείου).

Εικονίζεται σε γαλάζιο φόντο γυναικεία μορφή σε κατατομή. Το ένδυμά της, πορφυρό στο άνω μέρος του και με πολύχρωμες διακοσμητικές ζώνες στο κάτω, αφήνει γυμνό το στήθος. Η κόμη της είναι περίτεχνα χτενισμένη και συγκρατείται από ταινία. Φέρει ελεφαντοστέινη πυξίδα με εικονιστικό διάκοσμο.

Χρονολόγηση: ΥΕ ΙΙΙ Β (1300-1200 π.Χ.).

G. Rodenwaldt, Tiryns II. Die Fresken des Palastes (Athens 1912) πίν. VIII. S. A. Immerwahr, Aegean Painting in the Bronze Age (Philadelphia 1990) αρ. κατ. 202 ΤΙ Νο 4, πίν. 55-56.

44 Λεπτομέρεια τοιχογραφίας με κυνήγι κάπρου από την Τίρυνθα (A144)

Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, αποθήκη. Μεταξύ του δυτικού τοίχου και της κλίμακας του ανακτόρου της Τίρυνθας, σε στρώμα καύσης.

Αντίγραφο αποκατάστασης σε χαρτί. Διαστ. 43,4 x 31,4 εκ. Ημερομηνία εισαγωγής: άγνωστη (από την παλαιά συλλογή του Μουσείου).

Εικονίζεται σε κατατομή προς τα αριστερά ένας κυνηγός με δύο δόρατα. Αποτελεί τμήμα μιας σύνθεσης σε γαλάζιο φόντο με θέμα το κυνήγι κάπρων από άντρες και γυναίκες κυνηγούς που συνοδεύονται από σκύλους.

Χρονολόγηση: ΥΕ ΙΙΙ Β (1300-1200 π.Χ.).

G. Rodenwaldt, Tiryns II. Die Fresken des Palastes (Athens 1912) 116-118, εικ. 49, πίν. XI. S. Hood, Η τέχνη στην προϊστορική Ελλάδα (Μτφ. Μ. Παντελίδου, Αθήνα 1990²) 98, εικ. 64.

45 Λεπτομέρεια τοιχογραφίας με κυνήγι κάπρου από την Τίρυνθα (A 145)

Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο αρ. ευρ. 5878-5882. Από επίχωση δυτικά του ανακτόρου της Τίρυνθας.

Αντίγραφο αποκατάστασης σε χαρτί. Διαστ. 34,4 x 51,1 εκ. Ημερομηνία εισαγωγής: άγνωστη (από την παλαιά συλλογή του Μουσείου).

Εικονίζονται στη σειρά, σε κατατομή προς τα δεξιά, σκύλος, κυνηγός και άλογο (από το οποίο σώζεται μόνο το πρόσθιο τμήμα του). Γαλάζιο το φόντο (βλ. και παραπάνω αρ. κατ. 44).

Χρονολόγηση: ΥΕ ΙΙΙ Β (1300-1200 π.Χ.).

G. Rodenwaldt, Tiryns II. Die Fresken des Palastes (Athens 1912) 140, εικ. 47, πιν. XIV.4. S. A. Immerwahr, Aegean Painting in the Bronze Age (Philadelphia 1990) 202 αρ. κατ. Τι No. 6b, πιν. 68. Π. Κομνηνός, Το τοπίο στις προϊστορικές τοιχογραφίες. Αιγαίο και Ανατολική Μεσόγειος (1700-1300 π.Χ.) (Θεσσαλονίκη 2010) 68 αρ. κατ. 54, 206, πιν. 21.

46 Τοιχογραφία με ασπίδες από την Τίρυνθα (A 146)

Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, αποθήκη. Από το εσωτερικό προαύλιο του ανακτόρου της Τίρυνθας. Αντίγραφο αποκατάστασης σε χαρτί. Διαστ. 86,5 x 67,1 εκ. Του E. Gilliéron, υιού. Ημερομηνία εισαγωγής: άγνωστη (από την παλαιά συλλογή του Μουσείου).

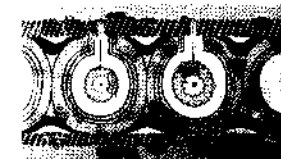
Διακοσμητική ζωφόρος με παρατακτικά τοποθετημένες οκτώσχημες ασπίδες διαφορετικών χρωμάτων (ερυθρού, κυανού κ.ά.) σε εναλλαγή. Οι οκτώσχημες ασπίδες μπορούν να κατανοηθούν ως εμβλήματα πολεμικής ισχύος και κυριαρχίας και θεωρούνται ως εκ τούτου σύμβολα εξουσίας σε εικονογραφικά θέματα της μυκηνικής και της μυκηναϊκής τέχνης.

Χρονολόγηση: ΥΕ ΙΙΙ Β (1300-1200 π.Χ.).

G. Rodenwaldt, Tiryns II. Die Fresken des Palastes (Athens 1912) 34-40, πιν. V. A. Evans, The palace of Minos at Knossos III (London 1964) 304-305, εικ. 197. S. A. Immerwahr, Aegean Painting in the Bronze Age (Philadelphia 1990) 203 αρ. κατ. Τι No. 10, πιν. XIX.

47 Τοιχογραφία διακοσμητικής ζωφόρου από την Τίρυνθα (A 147)

Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, αποθήκη. Από το ανάκτορο της Τίρυνθας. Δυτικά της μεγάλης αυλής, στον χώρο νότια του διαδρόμου ΧΙΙ. Αντίγραφο αποκατάστασης σε χαρτί. Διαστ. 69,4 x 50,3 εκ. Ημερομηνία εισαγωγής: άγνωστη (από την παλαιά συλλογή του Μουσείου).

Σχηματοποιημένος φυτικός διάκοσμος με ομόκεντρα λευκά και γαλάζια άνθη και ρόδακες.

Χρονολόγηση: ΥΕ ΙΙΙ Α/Β (1400-1200 π.Χ.).

G. Rodenwaldt, Tiryns II. Die Fresken des Palastes (Athens 1912) 31-34, πιν. IV. S. A. Immerwahr, Aegean Painting in the Bronze Age (Philadelphia 1990) 204 αρ. κατ. Τι No. 14.

ΚΛΑΣΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

ΑΓΓΕΙΟ

48 Αγγείο κατά το πρότυπο αττικού μελαμβαφούς ψυκτήρα (Α 155)

Ύψος 17,3 εκ.

Πηλός.

Πήλινο αγγείο κατασκευασμένο κατά το πρότυπο των αττικών μελαμβαφών ψυκτήρων. Έργο του κεραμέα Α. Winter στη δεκαετία του 1960. Ημερομηνία εισαγωγής: 13/10/2011.

Πρβ. St. Drougou, Der attische Psykter (Würzburg 1975) πίν. 24.1-2 (480 π.Χ.).

ΑΝΑΓΛΥΦΑ ΕΡΓΑ

49 Μετόπη του Παρθενώνα (Ε 486)

Αθήνα, Μουσείο Ακροπόλεως, Παρθενώνας, μετόπη αρ. 1 της νότιας πλευράς.

Μάρμαρο πεντελικό. Ύψος 1,24 μ. Πλάτος 1,64 μ. Σώζεται σχεδόν ακέραια.

Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 7/5/2008.

Εικονίζεται Λαπίθης που μάχεται με Κένταυρο. Στη δεξιά πλευρά ο Κένταυρος έχει αρπάξει με το αριστερό του χέρι από τον λαιμό τον Λαπίθη και ετοιμάζεται να τον χτυπήσει με έναν κορμό δέντρου που κρατά στο υψωμένο δεξί του χέρι. Ο Κένταυρος, που καταλαμβάνει το μεγαλύτερο τμήμα της παράστασης, αποδίδεται με την

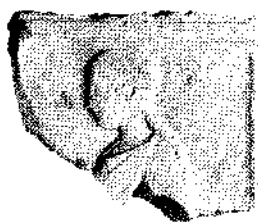

πλάτη γυρισμένη στον θεατή, αλλά με το κάτω μέρος του σώματός του σε κατατομή. Ο Λαπίθης εικονίζεται με χλαμύδα που καλύπτει τον αριστερό του ώμο, αφήνει όμως το σώμα του να φανεί γυμνό. Αν και βρίσκεται ακινητοποιημένος, έχει ήδη πληγώσει με το δόρυ του τον Κένταυρο στο πίσω αριστερό του πόδι. Το δόρυ του ήταν χωριστά δουλεμένο από χαλκό, σήμερα χαμένο. Πρόκειται για την αρτιότερη από τις μετόπες του Παρθενώνα.

Χρονολόγηση: 447-438 π.Χ.

F. Brommer, Die Parthenon-Skulpturen (Mainz am Rhein 1979) 15-22, εικ. 11, 15, πιν. 9-12. I. Ο ίδιος, Die Metopen des Parthenon. Katalog und Untersuchung (Mainz 1967) 71-74, πιν. 154-163. W. Schiering, «Entwurf und Ausführung der Südmetopen des Parthenon», JdI 85, 1970, 82-93. E. Simon, «Versuch einer Deutung der Südmetopen des Parthenon», JdI 90, 1975, 100-120, κυρίως 102. Ο. Παλαγγιά, Ο γλυπτός διάκοσμος του Παρθενώνα (Αθήνα 1983) 24-25, εικ. 17. B. Wesenberg, «Parthenongebälk und Südmetopenproblem», JdI 98, 1983, 57-86. E. Berger, Der Parthenon in Basel. Dokumentation zu den Metopen (Mainz 1986) 82, πιν. 74-75. P. C. Bol στο: P. C. Bol (επιμ.), Die Geschichte der antiken Bildhauerkunst, II. Klassische Plastik (Mainz am Rhein 2004) 167-169. I. Jenkins, The Parthenon Sculptures in the British Museum (London 2007) εικ. 18.

50 Επιτύμβια στήλη κόρης (E 489)

Δίον Πιερίας, Αρχαιολογικό Μουσείο αρ. ευρ. 5701. Βρέθηκε εντοιχισμένη στην εκκλησία Αγ. Δημήτριος του χωριού Καρίτσα, προέρχεται όμως πιθανότατα από το βόρειο νεκροταφείο του Δίου.

Μάρμαρο υπόλευκο με γκριζες φλεβώσεις. Ύψος 48 εκ. Πλάτος 35 εκ. Σώζεται μόνο το άνω τμήμα της στήλης χωρίς το αέτωμα. Σπασμένα ο αριστερός

κρόταφος και η άνω αριστερή γωνία.

Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 2008.

Εικονίζεται όρθια μορφή κοριτσιού σε κατατομή προς τα αριστερά. Σώζεται έως περίπου το ύψος του στήθους. Έχει στο κεφάλι της δεμένη ταινία, ενώ τα μαλλιά της, λυμμένα, πέφτουν κυματιστά στη ράχη. Μια πλατιά ταινία που εικονίζεται γύρω από το λαιμό πιθανόν συγκρατούσε το ένδυμα. Στα χέρια θα πρέπει να κρατούσε κάποιο αντικείμενο, από το οποίο προέρχεται ένα έξαρμα που σώζεται μπροστά από τη μορφή, στο ύψος περίπου της κεφαλής. Έργο τοπικού εργαστηρίου. Όπως και οι άλλες επιτύμβιες στήλες του 5^{ου} αι. π.Χ. που βρέθηκαν στον μακεδονικό χώρο παρουσιάζει τυπολογικά, εικονογραφικά και στιλιστικά

χαρακτηριστικά της ιωνικής τέχνης, ίσως υπό την επίδραση των εργαστηρίων γλυπτικής που λειτουργούσαν στις γειτονικές ιωνικές αποικίες της Χαλκιδικής και της Θάσου. Πρόκειται για το αρχαιότερο γλυπτό από το Δίον.

Χρονολόγηση: Λίγο μετά τα μέσα του 5^{ου} αι. π.Χ.

Θ. Στεφανίδου-Τιβεριού, «Επιτύμβια στήλη από το Δίον Πιερίας», ΑΔ 30, 1975, Μελέτες, 35-43, πιν. 16-17α. Η ίδια, Επιτάφια μνημεία του Δίου, στο: Οι αρχαιολόγοι μιλούν για την Πιερία (Θεσσαλονίκη 1986) 24-25, εικ. 1, πιν. 4. Δ. Παντερμαλής, Δίον. Αρχαιολογικός χώρος και μουσείο (Αθήνα 1997) 82 (με εικ.). Δ. Παντερμαλής, Δίον. Η ανακάλυψη (Αθήνα 1999) 14. F. Felten, Themen makedonischer Grabdenkmäler klassischer Zeit, στο: Αρχαία Μακεδονία V. I (Θεσσαλονίκη 1993) 412, εικ. 2. Π. Κωνσταντινίδης, «Κλασικά Επιτύμβια ανάγλυφα από τη Μακεδονία», Αρχαιογνωσία 15 (2007-2009), 2010, 263-264, 298 αρ. κατ. 4 (με εικ.).

51 Επιτύμβια στήλη του Ξάνθου (E 468)

Πέλλα, Αρχαιολογικό Μουσείο αρ. ευρ. ΒΕ 1980.454. Από το νεκροταφείο της αγοράς στην Πέλλα.

Μάρμαρο. Ύψος 66,5 εκ. Σώζεται σχεδόν ακέραια με ελάχιστες φθορές.

Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 28/3/2006.

Εικονίζεται ένα αγόρι σε κατατομή προς αριστερά. Όρθιο και γυμνό, με μια χλαμύδα μόνο ριγμένη στην πλάτη, έχει το βλέμμα του χαμηλωμένο προς τον σκύλο του. Το ζώο στέκεται στα δεξιά του με το κεφάλι υψωμένο προς το μικρό περιστέρι που κρατά το παιδί με το δεξί του χέρι. Κάτω δεξιά ένα παιχνίδι, μάλλον ένας μικρός τροχός, αφημένο στο δάπεδο. Στο κάτω μέρος της παράστασης η χαραγμένη επιγραφή αναφέρει τα ονόματα του νεκρού και των γονιών του (Ξάνθος, Δημητρίου και Αμαδίκας υιός). Διατηρούνται ίχνη χρωμάτων (κυανό στο βάθος της παράστασης, κόκκινο και καστανέρυθρο για την απόδοση λεπτομερειών στο αγόρι και τον σκύλο). Έργο τοπικού εργαστηρίου με ιωνικές επιδράσεις (βλ. και αρ. κατ. 50). Πρόκειται για το αρχαιότερο επιτύμβιο μνημείο και ένα από τα αρχαιότερα έργα γλυπτικής στην Πέλλα.

Χρονολόγηση: Τέλος του 5^{ου} αι. π.Χ.

I. Ακαμάτης, Ξάνθος Δημητρίου και Αμαδίκας υιός, στο: Μ. Τιβέριος, Σ. Δρούγου,

Χ. Σααστόγλου-Παλιαδέλη (επιμ.), ΑΜΗΤΟΣ. Τιμητικός τόμος στον Μ. Ανδρόνικο (Θεσσαλονίκη 1987) 13-29. Ο ίδιος, Η Αγορά της Πέλλας, στο: ΑΕΜΘ 4, 1990 (Θεσσαλονίκη 1993) 147, εικ. 8. Μ. Σιγανίδου, Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, Πέλλα (Αθήνα 1996) 56. Les Macédoniens. Les grecs du nord et l'époque d'Alexandre le Grand. Musée d'Archéologie Méditerranéenne, Centre de la Vieille Charité, Marseille, 20 juillet - 12 novembre 1995 (Αθήνα 1995) αρ. κατ. 237. G. Platz-Horster στο: W. D. Heilmeyer, M. Maischberger (επιμ.), Die Griechische Klassik. Idee oder Wirklichkeit. Martin Gropius Bau, Berlin 1er Mars-2 Juin 2002 (Berlin 2002) 560-561 αρ. κατ. 421. Ι. Ακαμάτης, Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, Πέλλα και η περιοχή της (Θεσσαλονίκη 2003) 66. Π. Κωνσταντινίδης, «Κλασικά Επιτύμβια ανάγλυφα από τη Μακεδονία», Αρχαιογνωσία 15 (2007-2009), 2010, 259-261, 298 αρ. κατ. 2 (με εικ.). Ι. Ακαμάτης στο: Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη κ.ά., Το Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας. Κοινοφελές Ίδρυμα Ι. Σ. Λάτση (Αθήνα 2011) 43.

52 Κεφαλή γυναίκας από ανάγλυφο (E 481)

Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο αρ. ευρ. 3552. Από τη δυτική κλιτύ της Ακρόπολης. Μάρμαρο πεντελικό. Ύψος 21 εκ. Σπασμένα είναι το πίσω μέρος του κρανίου και του λαιμού, το μεγαλύτερο τμήμα της μύτης και η άκρη από το πηγούνι. Έντονα ίχνη ράσπας στην επιφάνεια του ματιού. Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 9/10/2007.

Η μικρότερη του φυσικού μεγέθους κεφαλή εικονίζει μια ηλικιωμένη γυναίκα με οστεώδες πρόσωπο, στραμμένο έντονα προς αριστερά και καλυμμένο με το μάτιο. Κοντά κομμένοι βόστρυχοι ξεπροβάλλουν ελεύθεροι κάτω από το μάτιο και περιβάλλουν το μέτωπο έως χαμηλά. Το κεφάλι είναι σχεδόν ολόγλυφα δουλεμένο, στο πίσω όμως μέρος του είναι αποσπασμένο από ανάγλυφο, μάλλον μια επιτύμβια στήλη. Η θλίψη που αποτυπώνεται στην έκφραση του προσώπου χαρακτηρίζει τις μορφές των πολυπρόσωπων συνθέσεων των αττικών επιτύμβιων μνημείων. Στις παραστάσεις αυτές η κοντή γυναικεία κόμη συναντάται συνήθως στις δευτερεύουσες μορφές, γηραιές γυναίκες και θεραπεινίδες.

Χρονολόγηση: Έχει χρονολογηθεί από το τέλος του 4ου αι. π.Χ. έως και τον 2^ο αι. μ.Χ. Ίσως της εποχής του Τραϊανού (Walters).

Σ. Καρούζου, Εθνικόν Αρχαιολογικόν Μουσείον. Συλλογή Γλυπτών (Αθήνα 1967) 117 αρ. κατ. 3552 (β' μισό 4^ο αι. π.Χ.). B. Vierneisel-Schlörb, Katalog der Skulpturen. Glyptothek München, III. Klassische Grabdenkmäler und Votivreliefs (München 1988) 42 σημ. 4

(ύστερης κλασικής εποχής). E. Walters, Attic grave reliefs that represent women in the dress of Isis, Hesperia, Suppl. XXII (Princeton 1988) 64 σημ. 61, πιν. 21 d-e (εποχής Τραϊανού). K. v. Moock, Die figürlichen Grabstelen Attikas in der Kaiserzeit: Studien zur Verbreitung, Chronologie, Typologie und Ikonographie (Mainz 1998) 149 αρ. κατ. 334 (β' μισό 1^ο αι. μ.Χ.). Α. Β. Καραπαναγιώτου-Οικονομοπούλου, Η εικόνα της γυναίκας στην Αθήνα των ύστερων ελληνιστικών και αυτοκρατορικών χρόνων. Η μαρτυρία των επιτύμβιων αναγλύφων (διδ. διατριβή Αθήνα 2001) 398 αρ. κατ. 393, πιν. 135 (α' τετ. 2^ο αι. μ.Χ.). F. Raftoroulou, AntPl 29 (München 2005) 21, πιν. 6,7.

53 Ανάθημα του Καλλιμάχου και της Κλήτας στις αιγυπτιακές θεότητες (E 471)

Δίον, Αρχαιολογικό Μουσείο αρ. ευρ. 410. Βρέθηκε στην κλίμακα της πρόσοψης του κυρίως ναού στο ιερό της Ίσιδας στο Δίον. Μάρμαρο λευκό. Ύψος 31 εκ. Πλάτος 35 εκ. (κάτω πλευρά) 34 εκ. (άνω πλευρά). Πάχος: 4 εκ. Σώζεται σχεδόν ακέραιο. Η επάνω δεξιά γωνία συγκολλημένη. Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 2/2/2007.

Εικονίζεται κατά μέτωπον η θεά Ίσιδα έως το ύψος πάνω από το στήθος. Με το δεξί χέρι, λυγισμένο έντονα έως τον ώμο, κρατά δύο στάχυα. Στην αριστερή της πλευρά φέρει σκήπτρο που επιστέφεται με τον μηνίσκο της σελήνης και τον ηλιακό δίσκο. Στο κεφάλι φορά πλατύγυρο καπέλο. Μία μικρή οπή κεντρικά στο γείσο του θα πρέπει να χρησίμευε στη στήριξη ενός μεταλλικού εξαρτήματος, ίσως ενός μηνίσκου της σελήνης. Η θεά φορά χιτώνα και μιάτιο, ενώ η αριστερή της πλευρά κρύβεται πίσω από ένα δυσερμήνευτο κάλυμμα. Πρόκειται ίσως για ένα επίβλημα από χοντρό ύφασμα (Παντερμαλής) ή έναν υφασμάτινο σάκο, στον οποίο θα περιέχονταν τα στάχυα (Christodoulou). Χαρακτηριστικοί της εικονογραφίας της είναι οι δύο «ισιακοί βόστρυχοι» που πέφτουν κάθετα μπροστά στα αφτιά και ο «κόμβος της Ίσιδος» με τον οποίο δένεται το μάτιο στον αριστερό της ώμο. Επάνω αριστερά στο βάθος του αναγλύφου βρίσκεται χαραγμένη η επιγραφή που χαρακτηρίζει το ανάγλυφο ως το ευχαριστήριο ανάθημα ενός ζεύγους στην αιγυπτιακή τριάδα για το ταξίδι τους: *Σαράπιδι Ίσιδι/ Ανούβιδι/ Καλλιμάχος/ και Κλήτα/ χαριστήριο/ τής πλανητέ/ας*. Σύμφωνα με την ερμηνεία του όρου *πλανητέας* που έχει προταθεί τελευταία, το ανάγλυφο αποτελεί ίσως ένα χαριστήριο για τα κέρδη που απέφερε στο ζευγάρι μια ναυτική εμπορική επιχείρηση (Christodoulou). Η χωρίς πλαίσιοση ανάγλυφη πλάκα θα πρέπει να

ήταν εντοιχισμένη. Ίσως ήταν τοποθετημένη στο μέτωπο του κεντρικού ναού του ιερού της Ίσιδας (Παντερμαλής).

Χρονολόγηση: Τέλος 3^{ου} - αρχές 2^{ου} αι. π.Χ.

Δ. Παντερμαλής, Δίον. Αρχαιολογικός χώρος και μουσείο (Αθήνα 1997) 22. Ο ίδιος, Δίον. Η ανακάλυψη (Αθήνα 1999) 89. U. Egelhaaf-Gaiser, Kulträume im römischen Alltag: das Isisbuch des Apuleius und der Ort von Religion im kaiserzeitlichen Rom (Stuttgart 2000) 173. S. Pingiatoglou, «Cults of female deities at Dion», Kernos 23, 2010, 189 (με επιπλέον βιβλιογραφία), εικ. 4. Η ίδια στο: S. Dechamps-Lequime (επιμ.), Au royaume d'Alexandre le Grand: la Macedoine antique. Musée du Louvre (Paris 2011) 498 αρ. κατ. 312. P. Christodoulou, Les reliefs votifs du sanctuaire d'Isis à Dion, Bibliotheca Isiacca 2 (Bordeaux 2011) 11-16, εικ. 3-5. Για την επιγραφή: BE 1999, αρ. 332. SEG 48, 1998, 788 και Christodoulou, ό.π., 13 (με επιπλέον βιβλιογραφία).

54 Γυναικεία κεφαλή (από προτομή) (E 467)

Τυνησία, Μουσείο Bardo αρ. ευρ. C1183. Βρέθηκε σε ναυάγιο κοντά στην αφρικανική πόλη Mahdia. Μάρμαρο παριανό. Ύψος 68,5 εκ. (μαζί με την προτομή). Στο πρωτότυπο σώζεται μαζί με το μεγαλύτερο τμήμα της προτομής. Από την προτομή λείπει η δεξιά πλευρά του θώρακα με τον ώμο και το στήθος, η οποία ήταν χωριστά δουλεμένη και ένθετα προσαρμοσμένη. Η αρχική επιφάνεια διατηρείται κυρίως στο πρόσωπο, ενώ βαθιά διαβρωμένο είναι το υπόλοιπο γλυπτό. Η κυκλική απόληξη στο κάτω μέρος του αναγλύφου

υποδηλώνει ότι η προτομή ήταν μία εικών ένοπλος (clipeata imago).

Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 2/2005.

Παρουσιάζει στροφή προς τα αριστερά και ταυτόχρονη κλίση προς τα εμπρός. Στην ιδεαλιστική αυτή μορφή με την ψηλά μαζεμένη κόμη και το στήθος που αφήνεται γυμνό μπορεί να αναγνωριστεί η Αφροδίτη (ή ίσως η Αριάδνη). Το προς τα κάτω στραμμένο βλέμμα θα πρέπει να σχετίζεται με το ύψος στο οποίο ήταν αναρτημένο το κυκλικό ανάγλυφο. Από το ίδιο ναυάγιο προέρχεται ένας μεγαλύτερος αριθμός παρόμοιων μαρμάρινων αναγλύφων με απεικονίσεις θεοτήτων, τα οποία πρέπει να αποτελούσαν ενιαίο σύνολο, το αρχαιότερο γνωστό του είδους έως σήμερα.

Χρονολόγηση: Γύρω στο 120 π.Χ.

W. Fuchs, Der Schiffsfund von Mahdia (Tübingen 1963) 35 αρ. 44, πίν. 54. H. H. von Prittwitz und Gaffron, Die Tondi von Mahdia. AnPl 26 (Berlin 1998) 55, πίν. 19-20. Ο ίδιος, Die Marmortondi, στο: G. Hellenkemper Salies κ.ά. (επιμ.), Das Wrack. Der antike Schiffsfund von Mahdia (Köln 1994) 1, 303-305 (με επιπλέον βιβλιογραφία), εικ. 1-4. M. Flasar στο: P. C. Bol (επιμ.), Die Geschichte der antiken Bildhauerkunst. III. Hellenistische Plastik (Mainz am Rhein 2007) 265-266, 363 με εικ. κειμένου 121, εικ. 233a-b.

ΟΛΟΓΙΑΥΦΑ ΕΡΓΑ

55 Γυναικεία κεφαλή (E 497)

Βεργίνα, Αρχαιολογικό Μουσείο αρ. ευρ. 1980.5. Βρέθηκε στο Ιερό της Μητέρας των Θεών στη Βεργίνα, μέσα σε ορθογώνιο λάκκο απόθεσης αναθημάτων. Πηλός. Ύψος 23 εκ. Σώζεται σε καλή κατάσταση με μικρές μόνο κακώσεις, μαζί με τον λαιμό, ο οποίος είναι σπασμένος στο κάτω μέρος του. Μικτή τεχνική κατασκευής: με μήτρα κατασκευάστηκε το πρόσωπο και το πρόσθιο τμήμα του λαιμού, ενώ ελεύθερα με το χέρι και τη βοήθεια ενός εργαλείου με καμπύλο άκρο διαμορφώθηκαν η κόμη και το διάδημα. Ελεύθερα με το χέρι κατασκευάστηκαν επίσης το πίσω μέρος του λαιμού, ο κυκλικός δακτύλιος στη θέση του κότσου στο πίσω μέρος της κεφαλής, τα αφτιά και τα ενώτια. Γύψινο εκμαγείο, επιχρωματισμένο. Ημερομηνία εισαγωγής: 13/10/2011.

Η κεφαλή, μικρότερη του φυσικού μεγέθους, παρουσιάζει ανεπαίσθητη στροφή προς τα αριστερά της και ανασηκωμένο το πηγούνι. Εικονίζει μια ώριμη γυναικεία μορφή. Τα μαλλιά της μαζεύονται στο πίσω μέρος σε κυκλικό δακτύλιο, στον τύπο της πεπονοειδούς κόμμωσης με κεντρική χωρίστρα. Η χωρίστρα διακόπτεται από ένα μικρό διάδημα με κυματοειδή επιφάνεια που υψώνεται στην κορυφή του κρανίου εν είδη στέμματος. Το πρόσωπό της είναι εύσαρκο με πλατιές, γεμάτες παρειές, στρογγυλό πηγούνι και διπλοσάγωνα. Χαρακτηρίζεται από το μικρό στόμα με τα σαρκώδη κυματιστά χείλη και τα μεγάλα στρογγυλά μάτια με τα παχιά βλέφαρα. Στον λαιμό αποδίδονται με χάραξη δύο ρυτίδες. Τα δισκόμορφα ενώτια φέρουν στο κέντρο τους από μία διάτρητη οπή, όπου πιθανόν στερεώνονταν μεταλλικά εξαρτήματα. Έχει εκφραστεί η υπόθεση ότι η κεφαλή σκοπίμως δεν έφερε χρώματα. Ωστόσο, θα έπρεπε να υπήρχε κάποια υποδήλωση των λεπτομερειών, όπως της κόρης των οφθαλμών.

Ίσως πρόκειται, όπως έχει προταθεί, για απεικόνιση της λατρευόμενης ή μίας από τις λατρευόμενες θεότητες του ιερού. Την ερμηνεία αυτή υποδεικνύουν εκτός από τον τόπο εύρεσης της κεφαλής, η μορφή του διαδήματος και ο μάλλον καθιστός αγαλατικός τύπος στον οποίο θα πρέπει να ανήκε η κεφαλή, κρίνοντας από την ανάτασή της. Με την ερμηνεία της ως απεικόνισης θεάς κατανοείται καλύτερα και το μέγεθος του έργου.

Χρονολόγηση: Έχει χρονολογηθεί στο β' μισό του 3^{ου} αι. π.Χ. ή τις αρχές του 2^{ου} αι. π.Χ..

Στ. Δρούγου, Έν Αφροδίτης σχήματι. Πήλινη γυναικεία κεφαλή της μητρός των Θεών από το Μητρώον των Αιγών, στο: Σ. Πινγιάτογλου, Θ. Στεφανίδου-Τιβεριού (επιμ.), Νάματα. Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Δημήτριο Παντερμαλή (Θεσσαλονίκη 2011) 325-333, εικ. 2-3. Η ίδια, Das Metroon von Aigai. Der chthonische Charakter der Göttermutter-archäologische Befunde, στο: O. Pilz, M. Vonderstein (επιμ.), Keraunia: Beiträge zu Mythos, Kult und Heiligtum in der Antike (Boston 2011) 27-28, πιν. 9, 3.

56 Κεφαλή Δήμητρας (E 469)

Δίον, Αρχαιολογικό Μουσείο αρ. ευρ. 200. Βρέθηκε στον νότιο ναό του ιερού της Δήμητρας στο Δίον. Μάρμαρο. Ύψος 24 εκ. Προέρχεται από άγαλμα. Έχει σπάσει περίπου στη γένεση του λαιμού. Φθορές κυρίως στην κόμμωση.

Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 2/2/2007.

Παρουσιάζει ελάχιστη στροφή προς τη δεξιά της πλευρά. Το πίσω μέρος της καλύπτεται με ιμάτιο. Το πηγούνι είναι ελαφρώς ανασηκωμένο. Πίσω από τον

όγκο των μαλλιών που στεφανώνουν το μέτωπο υπάρχουν μικρές οπές για τη στερέωση μεταλλίνου διαδήματος. Στους λοβούς των αφτιών ανοίχτηκαν οπές για ενώτια. Η τεχνοτροπία στη λάξευση μπορεί να συγκριθεί με αυτήν σε κεφαλές μορφών σε αττικά επιτύμβια ανάγλυφα του 4^{ου} αι. π.Χ., αλλά και με την τεχνοτροπία άλλων έργων από τον μακεδονικό χώρο που μπορούν να χρονολογηθούν προς το τέλος του αιώνα αυτού. Η προέλευση της κεφαλής και το εικονογραφικό σχήμα του ιματίου «υπέρ την κεφαλήν», γνωστό στην εικονογραφία της Δήμητρας, κάνουν πολύ πιθανή την ταύτιση της κεφαλής με τη θεά. Η κεφαλή από το Δίον παρουσιάζει λ.χ. παρόμοια γενικά τυπολογικά χαρακτηριστικά με την κεφαλή του ένθρονου αγάλματος της Δήμητρας από την Κνίδα, ενός πρωτότυπου έργου

των μέσων του 4^{ου} αι. π.Χ., σήμερα στο Βρετανικό Μουσείο αρ. ευρ. 1300. Ίσως μάλιστα να προέρχεται και αυτή από καθιστό άγαλμα. Είναι πιθανό ότι επρόκειτο για το λατρευτικό άγαλμα της θεάς στο ιερό της στο Δίον, το οποίο αποτελεί και το αρχαιότερο έως σήμερα γνωστό ιερό Δήμητρας στη Μακεδονία.

Χρονολόγηση: Όψιμος 4ος αι. π.Χ.

Δ. Παντερμαλής, Λατρείες και Ιερά του Δίου Περίας, στο: Αρχαία Μακεδονία II. Ανακονώσεις κατά το Δεύτερο Διεθνές Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη 19-24 Αυγούστου 1973 (Θεσσαλονίκη 1977) 335. Ο ίδιος, Δίον. Η ανακάλυψη (Αθήνα 1999) 63. G. Platz-Horster στο: W. D. Heilmeyer, M. Maischberger (επιμ.), Die Griechische Klassik. Idee oder Wirklichkeit. Martin Gropius Bau, Berlin 1er Mars-2 Juin 2002 (Berlin 2002) 560-561 αρ. κατ. 122. S. Pingiatoglou, «Cults of female deities at Dion», Kernos 23, 2010, 184, εικ. 2. Η ίδια στο: S. Dechamps-Lequime (επιμ.), Au royaume d'Alexandre le Grand: la Macedoine antique. Musée du Louvre (Paris 2011) 497 αρ. κατ. 311 (με επιπλέον βιβλιογραφία). Για τη Δήμητρα Κνίδα, βλ. C. Maderna στο: P.C. Bol (επιμ.), Die Geschichte der antiken Bildhauerkunst. II. Klassische Plastik (Mainz am Rhein 2004) 358-359, 537 (με επιπλέον βιβλιογραφία), εικ. 324.

57 Αγαλμάτιο Αφροδίτης (ή Αμφιτρίτης) πάνω σε δελφίνι (E 475)

Θάσος, Αρχαιολογικό Μουσείο αρ. ευρ. Α19. Βρέθηκε στο ιερό του Ποσειδώνα.

Μάρμαρο λευκό. Ύψος 35 εκ. Πλάτος 39 εκ. Γενικά σε καλή κατάσταση. Σπασμένα είναι το αριστερό χέρι της θεάς, η ουρά του δελφινιού, τμήματα του Έρωτα και τμήμα του ανεμιζόμενου ιματίου.

Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 31/3/2007.

Η θεά εικονίζεται καθισμένη στη ράχη ενός δελφινιού με το ιμάτιο να καλύπτει μόνο το κάτω μέρος του κορμού της. Στρέφει το κεφάλι της έντονα προς τη δεξιά της πλευρά, προς την κατεύθυνση δηλαδή που κολυμπάει το δελφίνι. Τα σκέλη της στρέφονται προς την αντίθετη κατεύθυνση. Το δεξί της χέρι το στηρίζει στη ράχη του ζώου. Το αριστερό της το υψώνει προς το κεφάλι. Με αυτό κρατά τη μία άκρη του ιματίου που ανεμίζει πίσω από την πλάτη της. Ένας μικρός Έρωτας είναι σκαρφαλωμένος στην ουρά του δελφινιού. Το σχήμα της ημίγυμνης θεάς που κάθεται στο δελφίνι και συνοδεύεται από Έρωτες υπήρξε ιδιαίτερα αγαπητό κυρίως στα πήλινα ελληνιστικά ειδώλια της Αφροδίτης και παραπέμπει στον μύθο της γέννησης της θεάς. Το ίδιο σχήμα χρησιμοποιήθηκε όμως και στην εικονογραφία της Αμφιτρίτης και των Νηρηίδων. Ο τρόπος σύνθεσης του συμπλέγματος, οι μορφές του οποίου

διατάσσονται σε ενιαίο επίπεδο, όπως και η τεχνοτροπία της λάξευσης, υποδεικνύουν τη δημιουργία του έργου στους πρώιμους ελληνιστικούς χρόνους. Ο τόπος εύρεσης μαρτυρεί ότι πρόκειται για ανάθημα, ίσως στην Αφροδίτη *εὐπλοία*, η λατρεία της οποίας τεκμηριώνεται σε πολλές ελληνικές πόλεις (Lehmann).

Χρονολόγηση: Αρχές 3^{ου} αι. π.Χ.

G. Lippold, *Die Griechische Plastik* (München 1950) 306 σημ. 13. LIMC II (Zürich 1984) 978 στο λ. Aphrodite (A. Delivorrias). G. Daux (επιμ.), *Guide de Thasos* (Paris 1967) 133 αρ. 33, εικ. 73. B. Holtzmann (επιμ.), *Οδηγός της Θάσου* (Αθήνα 1989) 151 αρ. 28, εικ. 100. B. Holtzmann, *La sculpture de Thasos. Corpus des reliefs I. Reliefs à thème divin, Études Thasiennes XV* (Athènes 1994) 162 με σημ. 119. L. Lehmann στο: K. Stemmer, *In den Gärten der Aphrodite* (Berlin 2001) 30 αρ. κατ. Β 3.

58 Άγαλμα Αφροδίτης Υπολυμπιδίας (E 478)

Δίον, Αρχαιολογικό Μουσείο αρ. ευρ. 383. Βρέθηκε στον ναό της Αφροδίτης Υπολυμπιδίας στο ιερό της Ίσιδος στο Δίον μαζί με το βάθρο της, το οποίο αποκαλύφθηκε *in situ*.

Μάρμαρο λευκό. Ύψος 1,06 μ. Το κεφάλι είχε σπάσει στη γένεση του λαιμού και δέχθηκε επισκευή κατά την αρχαιότητα. Λείπουν το δεξί χέρι από τον ώμο και το δεξί άκρο πόδι, τα οποία προσαρμόζονταν πρόσθετα.

Γύψινο εκμαγείο (χωρίς το βάθρο). Ημερομηνία εισαγωγής: 14/9/2007.

Η θεά εικονίζεται σε μια έντονη σιγμοειδή στάση με άνετο το αριστερό σκέλος. Το κεφάλι της κλίνει προς το στάσιμο σκέλος, στον γοφό του οποίου στηρίζει το χέρι της. Φορά χιτώνα ζωσμένο με μίαντα που περνά κάτω από το στήθος και γύρω από τις μασχάλες.

Το ιμάτιό της στηρίζεται πάνω στον αριστερό πήχη, κυκλώνει τη μέση της και αναδιπλώνεται πάνω στον δεξιό μηρό, απ' όπου πέφτει προς την εσωτερική πλευρά του σκέλους. Το έργο επαναλαμβάνει τον ύστερο ελληνιστικό τύπο της Αφροδίτης Τιερόλο. Το βάθρο φέρει λατινική επιγραφή, όπου η Αφροδίτη αναφέρεται ως Υπολυμπιδία, επίθετο που τη συνδέει με την τοπική της λατρεία στον Ολυμπο. Το βάθρο δεν είναι το αρχικό του αγάλματος, αλλά αποτελεί δωρεά

μιας γυναίκας (της Ανθεστίας Ιουκούνδας) κατά τον 2^ο αι. μ.Χ., οπότε το ελληνιστικό άγαλμα τοποθετήθηκε στην κόγχη ενός ναΐσκου του ιερού της Ίσιδος ως λατρευτικό.

Χρονολόγηση: 2^{ος} αι. π.Χ.

LIMC II (Zürich 1984) 41-42 στο λ. Aphrodite (A. Delivorrias) και 686-687 στο λ. Artemis (L. Kahil) (με παλαιότερη βιβλιογραφία). Δ. Παντερμαλής, *Δίον. Αρχαιολογικός χώρος και μουσείο* (Αθήνα 1997) 26, 75 (με εικ.). Ο ίδιος, *Δίον. Η ανακάλυψη* (Αθήνα 1999) 105-109. A. Alexandridis, *Die Frauen des römischen Kaiserhauses: eine Untersuchung ihrer bildlichen Darstellung von Livia bis Julia Domna* (Mainz am Rhein 2004) 226 στο Anh. 2.2.5 αρ. κατ. 1 (τύπος Αρτέμιδος/Εκάτης, 2^{ος} αι. μ.Χ.). S. Pingiatoglou, «Cults of female deities at Dion», *Kernos* 23, 2010, 189, εικ. 5. Για τον τύπο βλ. A. Linfert, *Kunstzentren hellenistischer Zeit. Studien an weiblichen Gewandfiguren* (Wiesbaden 1976) 156-155. R. Özgan, *Die Skulpturen von Stratonikeia*, *AMS* 32 (Bonn 1999) 50-53. D. Damaskos, *Untersuchungen zu hellenistischen Kultbildern* (Stuttgart 1999) 8-11.

59 Άγαλμάτιο Υγείας (E 480)

Δίον, Αρχαιολογικό Μουσείο αρ. ευρ. 298 (και 387). Βρέθηκε στο ιερό του Ασκληπιού στο Δίον.

Μάρμαρο λευκό. Ύψος 54 εκ. Σώζεται σχεδόν ακέραιο. Η κεφαλή έχει σπάσει στον λαιμό και είναι σήμερα συγκολλημένη. Σπασμένα είναι το κάτω τμήμα των ποδιών, τα άκρα χέρια, τμήμα της απόληξης του ιματίου κάτω από τον αριστερό πήχη και το κεφάλι του φιδιού.

Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 14/9/2007.

Εικονίζεται η Υγεία, όρθια με άνετο το δεξί σκέλος, έντονα λυγισμένο προς τα πίσω και πλάγια. Φορά χιτώνα, πάνω στον οποίο τυλίγεται μακρύ ιμάτιο που περνά κάτω από τη δεξιά μασχάλη και πέφτει πάνω από τον αριστερό της ώμο πίσω στην πλάτη. Το κεφάλι της κλίνει προς το προτασσόμενο αριστερό της χέρι. Με αυτό θα κρατούσε πιθανόν μια φιάλη, όπως μαρτυρούν άλλες ανάλογες παραστάσεις της. Από τον δεξιό ώμο κατεβαίνει το ιερό φίδι, το οποίο ελίσσεται γύρω από το λυγισμένο χέρι της. Το κεφάλι του, άλλοτε ολόγλυφα δουλεμένο, θα κατευθυνόταν προς την φιάλη. Η κεφαλή της Υγείας με τη μαζεμένη κόμη, η οποία τυλίγεται μέσα σε πλατιά υφασμάτινη ταινία (μίτρα), ακολουθεί στα τυπολογικά της χαρακτηριστικά την κεφαλή του τύπου της Υγείας Hope. Το

πρωτότυπο θεωρείται μια αττική δημιουργία του α' τρίτου του 4^{ου} αι. π.Χ.· επρόκειτο ίσως για το λατρευτικό άγαλμα του ιερού της Αθηνάς Υγείας στην Ακρόπολη. Ο κορμός του αγαλματίου στο Δίον ακολουθεί ωστόσο έναν άλλο αγαλματικό τύπο, του α' μισού του 4^{ου} αι. π.Χ. (τύπος Leiden/Δίον κατά Filges). Το αγαλμάτιο, ιδιαίτερα η κεφαλή του, μπορεί να συγκριθεί ως προς την τεχνοτροπία με έργα του αττικού εργαστηρίου του β' τέταρτου του 3^{ου} αι. μ.Χ., κυρίως με μορφές σε σαρκοφάγους· επίσης, με το σύνταγμα των Ασκληπιάδων από τις Μεγάλες Θέρμες του Δίου, βλ. εδώ αρ. κατ. 63.

Χρονολόγηση: Γύρω στο 230 μ.Χ.

Δ. Παντερμαλής, Δίον. Αρχαιολογικός χώρος και μουσείο (Αθήνα 1997) 78 (με εικ.). Ο ίδιος, Δίον. Η ανακάλυψη (Αθήνα 1999) 86. Α. Filges, Standbilder jugendlicher Göttinnen. Klassische und frühhellenistische Gewandstatuen mit Brustwulst und ihre kaiserzeitliche Rezeption (Wien 1997) 263 αρ. κατ. 98 (πρώιμο ελληνιστικό). I. Leventi, Hygieia in classical Greek art (2003) 167 αρ. κατ. 39. Α. Alexandridis, Die Frauen des römischen Kaiserhauses: eine Untersuchung ihrer bildlichen Darstellung von Livia bis Julia Domna (Mainz am Rhein 2004) 267 αρ. κατ. C. I. S. Pingiatoglou, «Cults of female deities at Dion», Kernos 23, 2010, 188, εικ. 3. Για τον τύπο της Υγείας Hope βλ. ακόμη Η. Sobel, Hygieia. Die Göttin der Gesundheit (Darmstadt 1990) 24-26 και P. Kranz, Hygieia - die Frau an Asklepios' Seite: Untersuchungen zu Darstellung und Funktion in klassischer und hellenistischer Zeit unter Einbeziehung der Gestalt des Asklepios (Möhnesee 2010) 72-77.

60 Ιδεαλιστική κεφαλή νέου με τειχόμορφο στέμμα (Βαφύρας;) (E 474)

Δίον, Αρχαιολογικό Μουσείο αρ. ευρ. 1053. Από το Δίον.

Μάρμαρο λευκό. Ύψος 30 εκ. Προέρχεται από άγαλμα. Έχει σπάσει στη γένεση του λαιμού.

Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 2/2/2007.

Παρουσιάζει στροφή και κλίση προς αριστερά, ενώ το πηγούνι ανασηκώνεται ελαφρά. Μακριοί βόστρυχοι, που φτάνουν έως τους ώμους, περιβάλλουν το πρόσωπο. Στο επάνω μέρος της κεφαλής σώζονται ίχνη τειχόμορφου στέμματος. Με βάση το στέμμα, που πρέπει να συμβολίζει τα τείχη του Δίου, η μορφή ερμηνεύεται ως προσωποποίηση του Βαφύρα, του ποταμού του Δίου (Μπακαλάκης).

Χρονολόγηση: Μέσα του 2^{ου} αι. μ.Χ.

Gi. Bakalakis στο: Pro Arte Antiqua. Festschrift für Hedwig Kenner (Wien 1982) 28, πιν. XII. 1-4. Δ. Παντερμαλής, Αρχαιολογία 33, 1984, 14. LIMC III (Zürich 1986) 81 αρ. 1 στο λ. Baphyras (J. C. Balty). Δ. Παντερμαλής, Δίον. Αρχαιολογικός χώρος και μουσείο (Αθήνα 1997) 23. Ο ίδιος, Δίον. Η ανακάλυψη (Αθήνα 1999) 43.

61 Κεφαλή Σαράπιδος (E 499)

Θεσσαλονίκη, Αρχαιολογικό Μουσείο αρ. ευρ. 897.

Βρέθηκε στη Θεσσαλονίκη, στην οδό Ολύμπου.

Μάρμαρο πεντελικό. Ύψος 52,5 εκ. Σώζεται μαζί με το έμβολο. Πολλές φθορές στην επιφάνεια και σπασίματα στους βόστρυχους. Λείπει ο μόδιος, ο οποίος ήταν ξεχωριστά δουλεμένος και προσαρμοζόταν ένθετα στο άνω τμήμα της κεφαλής. Στην επιφάνεια του προσώπου και του λαιμού παρατηρείται στίλβωση. Λείψανα χρωμάτων στα μαλλιά και τα γένια υποδεικνύουν επιχρύσωση των τμημάτων αυτών. Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 23/03/2012.

Ανήκει σε έναν από τους γνωστούς τύπους απεικόνισης του Σάραπη (λεγόμενος Fransentypus), ο οποίος χαρακτηρίζεται από τους βόστρυχους μαλλιών που πέφτουν εμπρός από το μέτωπο. Η κεφαλή με το έμβολο ήταν δυνατό να προσαρμόζεται τόσο σε προτομή όσο και σε ολόσωμο άγαλμα, κατά πάσα πιθανότητα λατρευτικό, όπως υποδεικνύουν το κολοσσιαίο μέγεθος, η στίλβωση της επιφάνειας, αλλά και η επιχρύσωση στα μαλλιά και τα γένια.

Χρονολόγηση: Β' μισό 2^{ου} αι. μ.Χ.

W. Hornbostel, Sarapis (Leiden 1973) 108, 219 με σημ. 1, εικ. 171. B. Bergquist, From the Gustavianum Collections in Uppsala 2 (Uppsala 1978) 100 αρ. 500. Γ. Δεσπίνης στο: Γ. Δεσπίνης, Θ. Στεφανίδου-Τιβεριού, Εμμ. Βουτυράς, Κατάλογος Γλυπτών του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης I (Θεσσαλονίκη 1997) 111-112 αρ. κατ. 84 (με βιβλιογραφία).

62 Ιδεαλιστική γενειοφόρος κεφαλή (E 472)

Δίον, Αρχαιολογικό Μουσείο αρ. ευρ. 46. Βρέθηκε στο βορειοδυτικό τμήμα της πόλης του Δίου.

Μάρμαρο. Ύψος 21 εκ. Είναι σπασμένη στον λαιμό λοξά προς τα πίσω και φέρει αποκρούσεις στη μύτη και σε άλλα σημεία.

Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 2/2/2007.

Το μέτωπο επιστέφεται από τριπλή σειρά μικρών μηνειδών βοστρύχων. Στα μαλλιά φέρει ταινία. Η μακριά γενειάδα αποτελείται από παχείς, σγουρούς βοστρύχους

που σχηματίζουν στο κέντρο διχάλα. Έχει γίνει η υπόθεση ότι εικονίζει τον Δία. Η απεικόνιση, ωστόσο, ενός άλλου από τους γενειοφόρους θεούς δεν μπορεί να αποκλειστεί.

Χρονολόγηση: 2^{ος} αι. μ.Χ.

Δ. Παντερμαλής, Δίον. Αρχαιολογικός χώρος και μουσείο (Αθήνα 1997) 79 (με εικ.).

63 Αγαλμάτιο του Ποδαλείριου (E 479)

Δίον, Αρχαιολογικό Μουσείο αρ. ευρ. 378+372. Βρέθηκε στις Μεγάλες Θέρμες του Δίου.

Μάρμαρο λευκό, λεπτόκοκκο. Ύψος 85 εκ. Σώζεται σε καλή κατάσταση. Σπασμένα είναι τμήμα της δεξιάς πλευράς του κρανίου, το δεξί χέρι από τον βραχίονα μαζί με τη βακτηρία, το κεφάλι και τμήμα του κορμού του σκύλου.

Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 14/9/2007.

Εικονίζεται γυμνός νέος, στηριγμένος με τη δεξιά μασχάλη στη βακτηρία του, πάνω στην οποία είναι ριγμένο το ιμάτιο. Στρέφει το κεφάλι του προς τα δεξιά. Προς την ίδια κατεύθυνση στρέφεται και ο σκύλος που τον συνοδεύει, καθισμένος μπροστά στη βακτηρία. Ο νέος σταυρώνει το δεξί άνετο σκέλος επάνω από το αριστερό, ενώ σε μια αντιθετική κίνηση λυγίζει το αριστερό του χέρι μπροστά στο στήθος κρύβοντας

την παλάμη του κάτω από την μασχάλη του άλλου χεριού. Η πλίνθος είναι διαμορφωμένη ως ορθογώνια βάση. Η επιγραφή της φέρει το όνομα Ποδαλείριος.

Πρόκειται για τη μοναδική έως σήμερα βεβαιωμένη απεικόνιση του ήρωα. Ανήκε σε ένα σύνολο αγαλμάτων που εικονίζουν τους Ασκληπιάδες, τοποθετημένων σε κόγχες ψηλά στον τοίχο ενός από τα δωμάτια των θερμών. Ο αγαλαματικός τύπος του Ποδαλείριου έχει απώτερα πρότυπα στην ύστερη κλασική εποχή, ωστόσο τα άμεσα πρότυπά του εντοπίζονται στις αττικές σαρκοφάγους του 3^{ου} αι. μ.Χ. που εικονίζουν σκηνές από τον μύθο του Ιππολύτου (βλ. S. Rogge, Die attischen Sarkophage. Achill und Hippolytos [Berlin 1995] 154 αρ. kat. 63, πίν. 98,1). Εξάλλου, και τα στιλιστικά χαρακτηριστικά της μορφής την συνδέουν στενά με την κατηγορία των αττικών αυτών έργων.

Χρονολόγηση: Τέλος 2^{ου} αι. μ.Χ. - α' μισό 3^{ου} αι. μ.Χ.

Δ. Παντερμαλής, Αντίγραφα των αυτοκρατορικών χρόνων στη Μακεδονία, στο: XII. Διεθνές Συνέδριο Κλασικής Αρχαιολογίας, 1983, τόμ. Γ' (Αθήνα 1988) 214-216. Ο ίδιος, Δίον. Αρχαιολογικός χώρος και μουσείο (Αθήνα 1997) 39 (με εικ.). Ο ίδιος, Δίον. Η ανακάλυψη (Αθήνα 1999) 144-145. LIMC VIII Suppl. (Zürich 1997) 779 αρ. 6 στο λ. Machaon (D. Pandermalis) (με παλαιότερη βιβλιογραφία). Στ. Κατάκης, Επίδαυρος: τα γλυπτά των ρωμαϊκών χρόνων από το ιερό του Απόλλωνος Μαλεάτα και του Ασκληπιού (Αθήνα 2002) 192, 229-230.

64 Κεφαλή στον εικονογραφικό τύπο του Αλεξάνδρου (E 208)

Πέλλα, Αρχαιολογικό Μουσείο αρ. ευρ. ΓΛ 15. Από τα Γιαννιτσά, τυχαίο εύρημα.

Μάρμαρο λευκό. Ύψος 30 εκ. Σώζεται έως τη μέση περίπου του λαιμού. Σπασμένη η μύτη. Αποκρούσεις στο πηγούνι, το στόμα και τα μαλλιά.

Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 2006.

Αγένεια κεφαλή με έντονη στροφή προς τα αριστερά και εξιδανικευμένα χαρακτηριστικά στο πρόσωπο. Η κόμη είναι πλούσια και χαρακτηρίζεται από τους ανήσυχους, μακριούς, φλογόσχημους βοστρύχους με το μοτίβο της «αναστολής», το ανασήκωμα δηλαδή των βοστρύχων πάνω από το κέντρο του μετώπου. Στους καταλόγους όπου δημοσιεύεται, αναφέρεται ως πορτρέτο του ίδιου του Μεγάλου Αλεξάνδρου, του οποίου η απεικόνιση στην τέχνη χαρακτηρίζεται από τα παραπάνω γνωρίσματα. Η ταύτιση, ωστόσο, δεν μπορεί να θεωρείται βέβαιη. Μια στενότερη τυπολογική σύγκριση της κεφαλής με άλλα ολόγλυφα έργα που αποδίδουν με βεβαιότητα ή μεγάλη πιθανότητα τον Αλέξανδρο, όπως την ενεπίγραφη στήλη Azara και τις κεφαλές του τύπου Schwarzenberg και

Erbach (βλ. παρακάτω αρ. 63 και Μανακίδου 1998, αρ. 442) δεν είναι δυνατή. Όπως είναι σήμερα γνωστό, τα γενικά γνωρίσματα της εικονογραφίας του Αλεξάνδρου συνέστησαν έναν φυσιογνωμικό τύπο που διαδόθηκε ευρέως κατά τους ελληνιστικούς χρόνους, κατάλληλο για την απεικόνιση ηρώων του μύθου ή αφηρωισμένων νεκρών (βλ. W. Radt, AA 1981, 583-596 και κυρίως A.M. Nielsen, *The mirage of Alexander. A minimalist view*, στο: J. Carlsen κ.ά. [επιμ.], *Alexander the Great: reality and myth* [Roma 1993] 137-144). Η χρονολόγηση της κεφαλής στο τέλος του 4^{ου} αι. π.Χ., όπως έχει προταθεί (Ακαμάτης, Σιγανίδου, Lilimpaki-Akamati), ίσως είναι κάπως πρώιμη. Ο τρόπος που εντάσσονται τα μικρά μάτια και το μικρό, μισάνοικτο και με σαρκώδη χείλη στόμα στις πλατιές επιφάνειες του εύσαρκου προσώπου, μπορεί να συγκριθεί με την τεχνοτροπία πορτρέτων που έχουν αποδοθεί σε ηγεμόνες του 3^{ου} αι. π.Χ., όπως στον Πτολεμαίο Γ' Ευεργέτη (246-221/1 π.Χ.) (βλ. λ.χ. I. Jucker, AntK 18, 1975, 17-25, πιν. 4-10, κυρίως πιν. 5.4, 10.5. H. Kyrieleis, *Bildnisse der Ptolemäer*. AF 2 [Berlin 1975] 25 κ.ε., κυρίως πιν. 24), αλλά και με την τεχνοτροπία άλλων μαρμαρίνων κεφαλών που χρονολογούνται μέσα στον 3ο αι. π.Χ. (πβ. W. Geominy στο: P. C. Bol [επιμ.], *Die Geschichte der antiken Bildhauerkunst. III Hellenistische Plastik* [Mainz am Rhein 2007] 68-72 και κυρίως εκ. 92c. Γ. Δεσπίνης στο: Γ. Δεσπίνης, Θ. Στεφανίδου-Τιβεριού, Εμμ. Βουτυράς [επιμ.], *Κατάλογος γλυπτών του αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης I* [Θεσσαλονίκη 1997] 46-47, αρ. κατ. 27-28).

Χρονολόγηση: Α' μισό 3ου αι. π.Χ.

R. R. R. Smith, *Hellenistic Royal Portraits* (New York 1988) 58 σημ. 10. I. Ακαμάτης στο: I. Vokotopoulou, *Makedonen, die Griechen des Nordens. Sonderausstellung* 11.3.1994-19.6.1994. Forum des Landesmuseums Hannover (Athens 1994) 204 αρ. κατ. 239. M. Lilimpaki-Akamati στο: S. Dechamps-Lequime (επιμ.), *Au royaume d'Alexandre le Grand: la Macedoine antique*. Musée du Louvre (Paris 2011) 260 αρ. κατ. 149 (με επιπλέον βιβλιογραφία).

65 Κεφαλή Αλεξάνδρου στον τύπο Erbach (E 465)

Schloss Erbach (Γερμανία) αρ. ευρ. 7. Βρέθηκε στο Tivoli. Προέρχεται πιθανόν από τη βίλα του Αδριανού.

Μάρμαρο λευκό. Ύψος 25 εκ. Σώζεται το κεφάλι με πολύ μικρό τμήμα του λαιμού. Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 20/3/2001.

Αποτελεί το ομώνυμο και ένα από τα τρία σωζόμενα αντίγραφα του τύπου Erbach, στον οποίο αναγνωρίστηκε χάρη στην πλούσια κόμμωση με το μοτίβο της «αναστολής» ο νεαρός Αλέξανδρος (για το εκμαγείο από το δεύτερο αντί-

γραφο, σήμερα στο Μουσείο της Ακρόπολης, βλ. Μανακίδου 1998, αρ. 442). Ως πρωτότυπο του τύπου έχει προταθεί το άγαλμα του Αλεξάνδρου από το σύνταγμα των χρυσελεφάντινων αγαλμάτων της βασιλικής οικογένειας στο λεγόμενο Φιλιππείον της Ολυμπίας. Όπως μαρτυρούν οι αρχαίες πηγές, το σύνταγμα αφιερώθηκε από τον Φίλιππο Β' στην Ολυμπία μετά τη μάχη της Χαιρώνειας το 338 π.Χ., όταν δηλαδή ο Αλέξανδρος ήταν μόλις 18 ετών. Το έργο αυτό φιλοτεχνήθηκε από τον γλύπτη Λεωχάρη, ο οποίος δραστηροποιήθηκε κυρίως στην Αττική. Κατά μια άλλη άποψη, το πρωτότυπο αποτέλεσε ο τιμητικός ανδριάντας του Αλεξάνδρου που σύμφωνα με τον Πausανία (1,9,4) ανίδρυσαν οι Αθηναίοι μαζί με τον ανδριάντα του πατέρα του, Φιλίππου Β', στην Αγορά της πόλης τους, πιθανόν μεταξύ του 338 και 336 π.Χ. Οι λόγοι που οδήγησαν τους μελετητές στους παραπάνω συσχετισμούς είναι η νεανική φυσιογνωμία της κεφαλής και χαρακτηριστικά της τεχνοτροπίας που το συνδέουν με αττικά επιτύμβια ανάγλυφα της δεκαετίας του 340-330 π.Χ.

Χρονολόγηση: Αδριάνεια περίοδος.

K. Fittschen, *Katalog der antiken Skulpturen in Schloss Erbach* (Berlin 1977) 21 αρ. κατ. 7 (με την παλαιότερη βιβλιογραφία). R. R. R. Smith, *Hellenistic Royal Portraits* (New York 1988) 156 αρ. κατ. 2, πιν. 2.1-7. M. Kunze κ.ά. (επιμ.), *Alexander der Große: König der Welt: eine neuentdeckte Bronzestatue* (Berlin 2000) 37. Chr. Vorster στο: P. C. Bol (επιμ.), *Die Geschichte der antiken Bildhauerkunst. II. Klassische Plastik* (Mainz 2004) 410-411.

66 Κεφαλή περγαμηνού ηγεμόνα (E 491)

Βερολίνο, Staatliche Museen zu Berlin. Antikensammlung αρ. ευρ. P130. Σύμφωνα με τις αρχικές δημοσιεύσεις της, η κεφαλή βρέθηκε το 1906 εντοιχισμένη σε ένα βυζαντινό τείχισμα στη νότια κλιτύ της Ακρόπολης της Περγάμου. Ως εκ τούτου θεωρήθηκε άγνωστη η αρχική θέση του αγάλματος, από το οποίο προερχόταν. Ωστόσο, μετά τις πρόσφατες έρευνες για το γυμνάσιο της Περγάμου, η κεφαλή ταυτίστηκε με το κολοσσιαίο πορτρέτο που σύμφωνα με το ημερολόγιο της ανασκαφής του ίδιου έτους βρέθηκε εντοιχισμένο σε μία από τις κεντρικές αίθουσες (αίθουσα Η) του άνω ανδρήρου του

γυμνασίου μαζί με θραύσματα θωρακοφόρων. Λόγω του μεγάλου μεγέθους της, αλλά και της πολύ καλής κατάστασης διατήρησης, θεωρείται ότι η κεφαλή, για να εντοιχιστεί στο γυμνάσιο, δεν πρέπει να μεταφέρθηκε από μεγάλη απόσταση. Θα πρέπει επομένως να προέρχεται από ένα άγαλμα, μάλλον έναν θωρακοφόρο, το οποίο ήταν στημένο μέσα στο γυμνάσιο (von den Hoff - Auinger). Μάρμαρο λευκό, πιθανόν Προκοννήσου. Ύψος 39 εκ. Σώζεται μαζί με μικρό τμήμα του λαιμού σε πολύ καλή κατάσταση. Διατηρούνται ίχνη χρωμάτων. Υπάρχουν μικρές μόνο αποκρούσεις. Λίγα σημεία είναι συμπληρωμένα με γύψο. Πρόσθετα προσαρμόζονταν επτά τμήματα της κόμμωσης και της ταινίας, για τη στερέωση των οποίων στη σημερινή εποχή ανοίχτηκαν περιμετρικά της κεφαλής δέκα μεγάλες οπές.

Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 9/9/09.

Κεφαλή σε μέγεθος σχεδόν διπλάσιο του φυσικού, στραμμένη προς τα δεξιά. Εικονίζει έναν αγένειο άνδρα ώριμης ηλικίας με ταινία και χαρακτηριστική πλούσια κόμμωση που περιβάλλει το πρόσωπο σαν στεφάνη. Τη φυσιογνωμία του χαρακτηρίζουν κυρίως τα μικρά μάτια, που τοποθετούνται σχετικά κοντά μεταξύ τους και βαθειά μέσα στις κόγχες τους κάτω από τα φουσκωμένα τόξα των φρυδιών, η ελαφρώς γαμψή μύτη και το στενό, έντονα προεξέχον πηγούνι. Η κόμμωση στο άνω μέρος της κεφαλής αναλύεται σε επιμήκεις βοστρύχους, κολλημένους στον θόλο του κρανίου, ενώ οι φλογόσχημες απολήξεις τους κάτω από την ταινία αποκτούν πλούσιο όγκο καθώς αποδίδονται ιδιαίτερα έξεργα και έντονα κινημένες. Μία κεντρική ομάδα βοστρύχων προβάλλει έντονα πάνω από το μέτωπο.

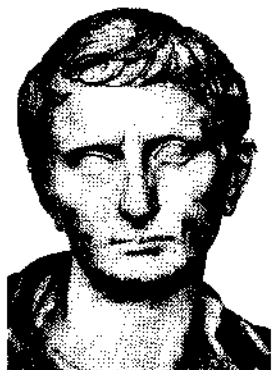
Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν ορισμένα κατασκευαστικά στοιχεία της κεφαλής που μαρτυρούν εκ των υστέρων επεξεργασία της. Τα τμήματα των έξεργων βοστρύχων κάτω από την ταινία προσαρμόστηκαν σε μία επιφάνεια που λειάνθηκε για τον σκοπό αυτό περιμετρικά του κρανίου, δηλαδή γύρω από το μέτωπο και πίσω από τα αφτιά, στην καμπύλη που ενώνει τον θόλο του κρανίου με τον λαιμό. Στην έρευνα υπήρξε διχογνωμία σε ό,τι αφορά τον χρόνο προσαρμογής των πρόσθετων βοστρύχων. Κατά μια άποψη επρόκειτο για διορθωτικές εργασίες ήδη κατά τη δημιουργία του έργου (Buschor, Ridgway, Schraudolph). Ωστόσο, μια προσεκτικότερη ανάγνωση των τεχνικών χαρακτηριστικών της κεφαλής, που έγινε μόλις πρόσφατα με την ευκαιρία της απομάκρυνσης των πρόσθετων τμημάτων, απέδειξε ότι υπήρξε μία αρχική ολοκληρωμένη επεξεργασία της κόμης που απέδιδε τους βοστρύχους κολλημένους στο κρανίο σε όλο τους το μήκος (von den Hoff 2011 και von den Hoff - M. Bergmann). Η παραπάνω

παρατήρηση υποστηρίζει την άποψη ότι επρόκειτο για μεταποίηση της κόμμωσης σε έναν χρόνο μεταγενέστερο της αρχικής κατασκευής της κεφαλής (Winter, Queyrel, Gans). Στην αρχική δημιουργία της κεφαλής ανήκει και μία μικρή οπή πάνω από το κέντρο του μετώπου, πιθανόν για τη στερέωση ενός εξαρτήματος. Οι προτάσεις για τη χρονολόγηση του έργου με βάση την τεχνολογία κυμαίνονται μεταξύ του 240 π.Χ. και των μέσων του 2^{ου} αι. π.Χ. Λόγω του μεγέθους του, αλλά και της ταινίας στα μαλλιά, η οποία είναι στοιχείο της κεφαλής ήδη από την αρχική φάση κατασκευής της, το πορτρέτο εικονίζει κατά πάσα πιθανότητα έναν ηγεμόνα. Σύμφωνα με την πιο διαδεδομένη άποψη πρόκειται για τον Άτταλο Α΄ Σωτήρα (247-197 π.Χ.). Ωστόσο, με βάση την πρόσφατη διαπίστωση ότι η κεφαλή προέρχεται από έναν θωρακοφόρο στημένο στην κεντρική αίθουσα Η του περγαμηνού γυμνασίου, υποστηρίχθηκε με νέα επιχειρήματα μία λιγότερο έως τώρα διαδεδομένη, παλαιότερη άποψη (Neumann), ότι δηλαδή η κεφαλή εικονίζει τον Ευμένη Β΄ Σωτήρα (197-158 π.Χ.), ιδρυτή του γυμνασίου (von den Hoff). Η μεταποίηση της κόμμωσης, κατά την οποία δεν επηρεάστηκαν τα χαρακτηριστικά του προσώπου και επομένως η ταυτότητα του εικονιζόμενου θα παρέμεινε η ίδια, μπορεί ίσως να τοποθετηθεί μετά τον θάνατο του ηγεμόνα.

Χρονολόγηση: Α΄ μισό 2^{ου} αι. π.Χ., ίσως στο α΄ τρίτο (von den Hoff).

F. Winter, Die Skulpturen mit Ausnahme der Altarreliefs, *AvP* 7, 1 (Berlin 1908) 144-147 αρ. 130, πίν. 31. E. Buschor, Das hellenistische Bildnis (München 1949) 31. G. Neumann, *JdI* 82, 1967, 162. B. S. Ridgway, Hellenistic Sculpture I. The styles of ca. 331-200 B.C. (University of Wisconsin 1990) 129-130. B. Andreae, Skulptur des Hellenismus (München 2001) 108-109, 225 αρ. 197, πίν. 73. E. Queyrel, Les portraits des Attalides. Fonction et représentation (Paris 2003) 96-108, πίν. 12-14. U.-W. Gans, Attalidische Herrscherbildnisse. Studien zur hellenistischen Porträtplastik Pergamons (Wiesbaden 2006) 19-42 αρ. kat. 4. E. Schraudolph στο: P. C. Bol (επιμ.), Die Geschichte der antiken Bildhauerkunst. III. Hellenistische Plastik (Mainz am Rhein 2007) 228-229, εικ. 192. R. von den Hoff στο: R. Grünsinger, V. Kästner, A. Scholl (επιμ.), Pergamon. Panorama einer antiken Metropole. Begleitbuch zur Ausstellung (Petersberg 2011) 127, εικ. 4 a-d, 499 αρ. kat. 5.8. J. Huber στο: L. Petersen, R. von den Hoff (επιμ.), Skulpturen in Pergamon. Gymnasion, Heiligtum, Palast. Ausstellungskatalog Freiburg (Bönen 2011) 84-87, εικ. 7. R. von den Hoff, M. Bergmann, C. Blume, J. Auinger στο: <http://arachne.uni-koeln.de/arachne/index> (SN2145) (με επιπλέον βιβλιογραφία).

67 Κεφαλή του Οκταβιανού Αυγούστου στον τύπο του Ακτίου (E 462)

Ρώμη, Μουσεία Καπιτωλίου, Palazzo Nuovo, Salla degli Imperatori 2, αρ. ευρ. 413. Προέρχεται από τη Συλλογή Albani.

Μάρμαρο λευκό. Ύψος 25 εκ. Φέρει λίγες συμπληρώσεις (στο άκρο της μύτης, στο πηγούνι και το αριστερό ζυγωματικό) και μικρές αποκρούσεις.

Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 7/2004.

Η κεφαλή αποτελεί μετάπλαση (Umbildung) του πρώτου εικονιστικού τύπου του Οκταβιανού (64 π.Χ.-14 μ.Χ.) (τύπος του Ακτίου κατά Zanker). Το αρχέτυπο του τύπου χρονολογείται γύρω στο 40 π.Χ., στο ξεκίνημα δηλαδή της πολιτικής σταδιοδρομίας του Οκταβιανού. Χαρακτηριστικά του τύπου είναι τα μοτίβα που σχηματίζουν οι μνηοειδείς βόστρυχοι πάνω από το μέτωπο: εκατέρωθεν τριών κεντρικών βοστρύχων που καμπυλώνονται προς τα δεξιά σχηματίζεται το μοτίβο της τανάλιας πάνω από το δεξιό μάτι και αυτό της διχάλας πάνω από το αριστερό, όπως και μίας μικρότερης διχάλας πάνω από την εξωτερική γωνία του δεξιού ματιού. Στο πρόσωπο αποτυπώνονται χαρακτηριστικά της νεανικής, μάλλον πραγματικής φυσιογνωμίας του Οκταβιανού, όπως οι λιπόσαρκες παρειές, τα μικρά, κοντά τοποθετημένα μάτια, τα τονισμένα ζυγωματικά και το γωνιώδες πηγούνι. Αν και η κεφαλή του Μουσείου του Καπιτωλίου εξαρτάται τυπολογικά από τον πρώτο τύπο του Οκταβιανού, φαίνεται ότι δέχεται επίσης επιρροές (όπως η σχηματοποίηση των βοστρύχων και η έντονη στροφή της κεφαλής) από τον κύριο εικονιστικό του τύπο, αυτόν της Prima Porta. Επομένως θα πρέπει να τοποθετηθεί χρονολογικά στα πρώτα χρόνια μετά τη δημιουργία του τύπου της Prima Porta (βλ. παρακάτω αρ. kat. 67).

Χρονολόγηση: Εποχή Αυγούστου.

P. Zanker, Studien zu den Augustus-Porträts I. Der Actium-Typus, AbhGöttingen, Philologisch-Historische Klasse 3 Nr. 85 (Göttingen 1973) 15 αρ. kat. 3, πίν. 6b-8. P. Zanker στο: K. Fittschen, P. Zanker, Katalog der Porträts in den Capitolinischen Museen und den anderen kommunalen Sammlungen der Stadt Rom I (Mainz am Rhein 1985) 1-2 αρ. kat. 1, πίν. 1-3 (με την παλαιότερη βιβλιογραφία). K. Vierneisel, P. Zanker (επιμ.), Die Bildnisse des Augustus. Herrscherbild und Politik im kaiserlichen Rom. Sonderausstellung der Glyptothek und des Museums für Abgüsse klassischer Bildwerke (Mün-

chen 1979) 50 αρ. kat. 5.1. D. Boschung, Die Bildnisse des Augustus. Das römische Herrscherbild I. 2 (Berlin 1993) 118 αρ. kat. 23, πίν. 14, 28.1. D. Boschung, «Die Bildnisse der iulisch-claudischen Kaiserfamilie», JRA 6, 1993, 41-42. R. Asskamp, 2000 Jahre Varrusschlacht. Imperium (Stuttgart 2009) 231 αρ. kat. 1.21. L. Buccino στον τόμο: E. La Rocca (επιμ.), Augusto (Milano 2013) 147 (με εικ.), 160 αρ. kat. 11.10.3.

68 Κεφαλή του Αυγούστου στον τύπο της Prima Porta (E 498)

Κοπεγχάγη, Γλυπτοθήκη Ny Carlsberg αρ. ευρ. 610 (1443). Προέρχεται πιθανόν από την Αρσινόη.

Μάρμαρο. Ύψος 54 εκ. Σώζεται σε πολύ καλή κατάσταση. Λείπει η άκρη της μύτης.

Γύψινο εκμαγείο από μήτρα που κατασκευάστηκε από το εκμαγείο της προτομής στην Κοπεγχάγη (μήτρα δεύτερης γενιάς). Το δεξί αφτί είναι σπασμένο, αποτέλεσμα ατυχήματος κατά την κατασκευή του παρόντος εκμαγείου. Ημερομηνία εισαγωγής: 5/12/2013.

Η κεφαλή αποτελεί ένα από τα πιστότερα αντίγραφα του κύριου τύπου απεικόνισης του Αυγούστου, αυτού της Prima Porta. Ο τύπος χαρακτηρίζεται από το σχήμα της κόμμωσης με έναν παχύ μνηοειδή βόστρυχο επάνω ακριβώς από το κέντρο του μετώπου, εκατέρωθεν του οποίου σχηματίζεται το μοτίβο της τανάλιας στη δεξιά πλευρά και μία μεγάλη διχάλα στην αριστερή. Στο πρόσωπο κυριαρχούν οι πλατιές φόρμες στις παρειές και το μέτωπο που ορίζονται από οξείες ακμές στα περιγράμματα των χαρακτηριστικών του, όπως των φρυδιών και τους στόματος. Την έκφραση την χαρακτηρίζει ηρεμία. Στην καθαρή δομή των στοιχείων της κεφαλής και τη σαφή διάταξη των βοστρύχων σε επάλληλες στρώσεις αναγνωρίζονται οι φόρμες της ελληνικής κλασικής γλυπτικής, και κυρίως των πολυκλείτειων έργων, οι οποίες υιοθετήθηκαν προκειμένου να αποδώσουν αξίες της ρωμαϊκής κοινωνίας, όπως το κύρος (gravitas) και η ιερότητα (sanctitas). Η δημιουργία του τύπου συνδέεται με την απονομή στον Οκταβιανό του τίτλου του Αυγούστου (Σεβαστού) το 27 π.Χ. Στο πορτρέτο της Κοπεγχάγης τα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά αποδίδονται με μεγαλύτερη ένταση σε σύγκριση με άλλα πορτρέτα που αποδίδουν με πιστότητα τον τύπο.

Χρονολόγηση: Ύστερη εποχή Αυγούστου (Boschung 1993).

E. Poulsen, Catalogue of Ancient Sculpture in the Ny Carlsberg Glyptotek (Kopenhagen 1951) 423-424 αρ. kat. 610. V. Poulsen, Les Portraits Romains I (Kopenhagen 1962) 63 αρ. kat. 32. U. Hausmann, Zur Typologie und Ideologie des Augustusporträts, στο: ANRW II 12,2 (Βερολίνο 1979) 574, 582. P. Zanker στο: K. Fittschen, P. Zanker, Katalog der Porträts in den Capitolinischen Museen und den anderen kommunalen Sammlungen der Stadt Rom I (Mainz am Rhein 1985) 4 (στον αρ. kat. 3). B. Schmalz, «Zum Augustus-Bildnis Typus Primaporta», RM 93, 1986, 215, 225 πίν. 83,2, 87,1, 90,1, 94,2. D. Boschung, Die Bildnisse des Augustus. Das römische Herrscherbild I. 2 (Berlin 1993) 156 αρ. kat. 112, πίν. 79, 82,2, 194,1, 227,2. E. Johansen, Catalogue Roman Portraits I. Ny Carlsberg Glyptotek (1994) 90 αρ. kat. 33. D. Boschung, Gens Augusta: Untersuchungen zu Aufstellung, Wirkung und Bedeutung der Statuengruppen des julisch-claudischen Kaiserhauses. MAR 32 (Mainz 2002) 131 αρ. kat. 47,1.

69 Κεφαλή του Αυγούστου στον τύπο Forbes από προτομή (E 461)

Ρώμη, Μουσεία Καπιτωλίου, Palazzo Nuovo, Salla degli Imperatori αρ. ευρ. 495. Βρέθηκε το 1889 στον Καίλιο λόφο, κοντά στον ναό των Αγ. Μαρκελίνου και Πέτρου.

Μάρμαρο. Ύψος πρωτότυπου 44 εκ. Ύψος κεφαλής 27,5 εκ. Το πρωτότυπο ανήκει σε προτομή. Φέρει συμπληρώσεις και αποκρούσεις. Η επιφάνεια είναι ελαφρώς διαβρωμένη και το κρανίο πάνω από το στεφάνι συνοπτικά αποδοσμένο.

Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 7/2004.

Θεωρείται ένα από τα αντίγραφα που προσεγγίζουν με τη μεγαλύτερη πιστότητα το αρχέτυπο του τύπου Forbes. Χαρακτηριστικά του τύπου είναι τα μοτίβα των βοστρύχων πάνω από το μέτωπο. Μία σειρά κεντρικών βοστρύχων που κατευθύνονται προς τη δεξιά πλευρά του προσώπου διακόπτεται στο ύψος της εξωτερικής γωνίας του κάθε ματιού από μία διχάλα (μικρότερη είναι αυτή του δεξιού ματιού). Τα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά του προσώπου παρουσιάζονται εξιδανικευμένα. Για τη χρονολόγηση του τύπου υπάρχει διχογνωμία. Ορισμένοι μελετητές τον θεωρούν προγενέστερο του τύπου της Prima Porta (31 ή 27 π.Χ.). Πιθανότερο ωστόσο φαίνεται ότι έπεται αυτού (Fittschen-Zanker). Η δημιουργία του μπορεί να συνδεθεί με την επιτυχία του Αυγούστου στις διαπραγματεύσεις με τους Πάρθους (20 π.Χ.) ή με τον εορτασμό του νέου χρυσού αιώνα (17 π.Χ.). Το στεφάνι με τα τρία μέταλλα που φέρει η κεφαλή στο Μουσείο

του Καπιτωλίου δεν αποτελεί στοιχείο του αρχέτυπου. Όπως έχει προταθεί, είναι πιθανό να πρόκειται για την corona triumphalis και ο αριθμός των μεταλλίων να παραπέμπει στον τριπλό θρίαμβο του Οκταβιανού στις 13-15/ 8/ 29 π.Χ. για τις νίκες στη Δαλματία, το Ακτιο και την Αίγυπτο (Zanker).

Χρονολόγηση αντιγράφου: Ύστερη εποχή Αυγούστου.

P. Zanker στο: K. Fittschen, P. Zanker, Katalog der Porträts in den Capitolinischen Museen und den anderen kommunalen Sammlungen der Stadt Rom I (Mainz am Rhein 1985) 7-10 αρ. kat. 8, πίν. 9-10 (με την παλαιότερη βιβλιογραφία). M. Hoffer στο: M. Hoffer (επιμ.), Kaiser Augustus und die verlorene Republik: eine Ausstellung im Martin-Gropius-Bau, Berlin, 7. Juni-14. August 1988 (Mainz 1988) 324 αρ. kat. 169. D. Boschung, Die Bildnisse des Augustus. Das römische Herrscherbild I. 2 (Berlin 1993) 129 αρ. kat. 45, πίν. 38, 225,2, 226,1 (με επιπλέον βιβλιογραφία). D. Boschung, «Die Bildnisse der julisch-claudischen Kaiserfamilie», JRA 6, 1993, 42. M. Szewczyk στο: E. La Rocca (επιμ.), Augusto (Milano 2013) 163 αρ. kat. II.14.2.

70 Προτομή του Τιβερίου στον τύπο Βερολίνο-Νεάπολη-Sorrento (E 483)

Άλλοτε στο Βερολίνο, Staatliche Museen zu Berlin, Antikensammlung αρ. ευρ. Sk 345, μόνιμο δάνειο στο Schloß Charlottenburg (σήμερα χαμένο). Από το Pozzuoli.

Μάρμαρο λευκό. Ύψος 64 εκ. Συμπληρωμένα το μπροστινό τμήμα της μύτης, τμήμα του αριστερού αφτιού και η προτομή.

Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 4/4/2008.

Τα τρία πορτρέτα του αυτοκράτορα Τιβερίου (14-37 μ.Χ.) στις συλλογές του Βερολίνου, της Νεαπόλεως και του Sorrento αναγνωρίζονται ως τα κύρια αντίγραφα ενός κοινού τύπου. Χαρακτηριστικό του τύπου αποτελεί η αυστηρή διευθέτηση των πολύ κοντών και λεπτών βοστρύχων πάνω στο μέτωπο. Ελαφρώς δεξιά του κέντρου του μετώπου οι βόστρυχοι σχηματίζουν διχάλα· επιπλέον δημιουργούν από μία μικρή τανάλια πάνω από την εσωτερική γωνία του δεξιού ματιού και την εξωτερική του αριστερού. Μία δεύτερη μικρή διχάλα σχηματίζεται κοντά στον δεξιό κρόταφο. Κατά μία άποψη, το αρχέτυπο δημιουργήθηκε με την αφορμή του εορτασμού της υιοθεσίας του Τιβερίου από τον Αύγουστο το 4 μ.Χ. (Pollini). Στην απόδοση της φυσιογνωμίας του Τιβερίου σε όλους τους εικονογραφικούς του τύπους

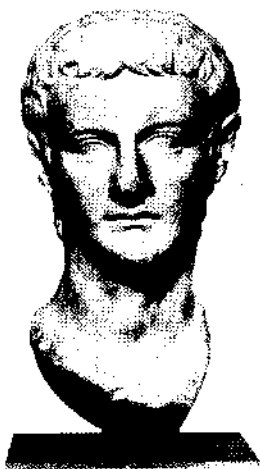

ακολουθείται η ίδια αντίληψη που αποτυπώνεται στην εξιδανικευμένη κλασικιστική απεικόνιση του προκατόχου του Αυγούστου, όπως αυτή εισάγεται με τον τύπο Prima Porta (βλ. αρ. κατ. 68). Το πορτρέτο στο Βερολίνο, από το οποίο σώζεται σήμερα μόνο το γύψινο εκμαγείο του, είχε δεχτεί δευτερεύουσα επεξεργασία, γεγονός που καθιστά δύσκολη τη χρονολόγησή του. Τελευταία ο Hertel πρότεινε ότι επρόκειτο για μεταποιημένο στην αρχαιότητα πορτρέτο του Καλιγούλα στον κύριο τύπο του.

Χρονολόγηση: Εποχή Αυγούστου (4 μ.Χ. και εξής) ή Τιβερίου (Boschung, Pollini). Πρώιμη εποχή Κλαυδίου (Hertel).

R. West, *Römische Porträt-Plastik I* (München 1933) 130-131, πιν. 32.136. I. Polacco, *Il volto di Tiberio* (Roma 1955) 187 αρ. I. D. Boschung, «Die Bildnisse der iulisch-claudischen Kaiserfamilie», *JRA* 6, 1993, 57-58. J. Pollini, «A New Marble Head of Tiberius. Portrait Typology and Ideology», *AntK* 48, 2005, 55-72. F. Fless, K. Mode, K. Stemmer, *Schau mir in die Augen...Das antike Porträt* (Berlin 2006) 124 αρ. κατ. 318. D. Hertel, *Die Bildnisse des Tiberius. Das römische Herrscherbild I.3* (Wiesbaden 2013) 177-178 αρ. κατ. 85, πιν. 85, 88.3-4.

71 Κεφαλή του Καλιγούλα στον κύριο τύπο (Haupttypus) (E 496)

Malibu, J. P. Getty Museum αρ. ευρ.72 AA155. Πιθανόν από τη Μικρά Ασία.

Μάρμαρο λευκό, πιθανόν Θάσου. Ύψος 43 εκ.

Καλή κατάσταση διατήρησης. Αποκρούσεις στα αφτιά, τη μύτη και το πηγούνι. Προέρχεται από άγαλμα, όπως μαρτυρεί το διαμορφωμένο έμβολο ένθεσης στο σώμα.

Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 22/9/2011.

Αποτελεί ένα από τα καλύτερα σωζόμενα πορτρέτα του αυτοκράτορα Καλιγούλα (37-41 μ.Χ.), πολλά από τα οποία μεταποιήθηκαν ή καταστράφηκαν λόγω της *damnatio memoriae* που υπέστη ο αυτοκράτορας μετά τον θάνατό του. Χαρακτηριστικά του κύριου

εικονιστικού του τύπου, που παραδίδει το πορτρέτο στο Malibu, είναι τα μοτίβα των σχετικά κοντών αλλά με κάποιον όγκο βοστρύχων πάνω από το μέτωπο. Σχηματίζεται διχάλα στο κέντρο του μετώπου, ενώ στις δύο γωνίες του από μία τανάλια. Όπως και στην απεικόνιση του προκατόχου του Τιβερίου, ο τρόπος

απόδοσης της φυσιογνωμίας του Καλιγούλα ακολουθεί στενά τα ιδεαλιστικά πρότυπα της απεικόνισης του Αυγούστου. Η κεφαλή στο Malibu προέρχεται από άγαλμα τιβεννοφόρου, όπως μαρτυρεί το θραύσμα μίας πτυχής στην αριστερή πλευρά του λαιμού. Σε αυτήν την κεφαλή, η μεγαλύτερη ελευθερία που παρατηρείται στη γενική απόδοση της κόμης μπορεί να δικαιολογηθεί ως στοιχείο της καλλιτεχνικής παράδοσης του μικρασιάτη αντιγραφέα.

Χρονολόγηση: Εποχή Καλιγούλα (37-41 μ.Χ.).

J. Inan, F. Alföldi-Rosenbaum, *Römische and frühbyzantinische Porträtplastik aus der Türkei. Neue Funde* (Mainz 1979) 69 αρ. κατ. 16 πιν. 13.3-4, 14.2-3. K. Vierneisel - P. Zanker (επιμ.), *Die Bildnisse des Augustus. Herrscherbild und Politik im kaiserlichen Rom. Sonderausstellung der Glyptothek und des Museums für Abgüsse klassischer Bildwerke* (München 1979) 96, 118 αρ. κατ. 10.7. K. Massner, *Bildnisangleichung. Untersuchungen zur Entstehungs- und Wirkungsgeschichte der Augustusporträts. Das römische Herrscherbild IV* (Berlin 1982) 113, 125, πιν. 30. D. Boschung, *Die Bildnisse des Caligula. Das römische Herrscherbild I.4* (Berlin 1989) 38-39, 110 αρ. κατ. 12, πιν. 12 (με την παλαιότερη βιβλιογραφία). F. Johansen στο: *Ancient Portraits in the J. Paul Getty Museum I* (Malibu 1987) 87-106, εκκ. 20a-b. D. Boschung, «Die Bildnisse der iulisch-claudischen Kaiserfamilie», *JRA* 6, 1993, 67-68.

72 Κεφαλή του Κλαυδίου στον κύριο τύπο (Haupttypus) (E 463)

Κοπεγχάγη, Γλυπτοθήκη Ny Carlsberg αρ. ευρ. 1277.

Αγοράστηκε στο Frascati (Ιταλία).

Μάρμαρο λευκό. Ύψος 42 εκ. Η κεφαλή μαζί με τον λαιμό προσαρμοζόταν σε άγαλμα. Σπασμένα η μύτη και τα αφτιά, λίγες αποκρούσεις.

Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 7/2004.

Ο δεύτερος ή κύριος εικονιστικός τύπος του Κλαυδίου, που δημιουργήθηκε μετά την άνοδο του αυτοκράτορα στην εξουσία το 41 μ.Χ., εγκαταλείπει τα πρότυπα της εξιδανικευμένης απεικόνισης των προηγούμενων αυτοκρατόρων. Αν και ο τύπος διατηρεί τα κύρια φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά των Κλαυδίων, δηλαδή τη δομή της κεφαλής με το ευρύ στο άνω μέρος κρανίο, το στενό πηγούνι και τα στενά χείλη, υιοθετεί παράλληλα στοιχεία εξατομικευμένης απεικόνισης. Η χαλαρότητα στις παρειές και η ρυτίδωση του δέρματος δηλώνουν την προχωρημένη ηλικία

του αυτοκράτορα που ανέβηκε στον θρόνο στα 51 του χρόνια, ενώ η σύσπαση των μυών στο μέτωπο χαρίζει εκφραστικότητα στο πρόσωπό του. Η αξιοσημείωτη αυτή μεταβολή στην αντίληψη για την απεικόνιση του αυτοκράτορα που σημειώνεται στην αρχή της διακυβέρνησης του Κλαυδίου ερμηνεύθηκε ως πρόθεσή του να απομακρυνθεί από την εξιδανικευμένη εμφάνιση του καταδικασμένου σε *damnatio memoriae* προκατόχου του Καλιγούλα επιστρέφοντας σε εικονογραφικά πρότυπα των πορτρέτων με ρεαλιστικά χαρακτηριστικά της ύστερης ρεπουμπλικανικής περιόδου. Ωστόσο η διευθέτηση της κόμης διατηρεί τα κλασικιστικά σχήματα των κομμώσεων των Ιουλίων κατά το πρότυπο που εισήγαγε ο Αύγουστος. Οι κοντοί βόστρυχοι πάνω από το μέτωπο δημιουργούν το μοτίβο της διχάλας πάνω από την εσωτερική γωνία του αριστερού ματιού, ενώ από μία τανάλια σχηματίζεται πάνω από το μέσο του αριστερού ματιού και προς την εξωτερική γωνία του δεξιού. Στο αντίγραφο της Κοπεγχάγης τα χαρακτηριστικά της ηλικίας αποδίδονται με μαλακότερες φόρμες σε σχέση με άλλα αντίγραφα του τύπου.

Χρονολόγηση: Εποχή Κλαυδίου (41-54 μ.Χ.).

E. Poulsen, *Catalogue of Ancient Sculpture in the Ny Carlsberg Glyptothek* (Copenhagen 1951) αρ. kat. 649. V. Poulsen, *Les portraits romains I* (Copenhagen 1962) 92-93 αρ. kat. 57. K. Fittschen, *Katalog der antiken Skulpturen in Schloss Erbach* (Berlin 1977) 56 αρ. 5 (στον αρ. kat. 17). D. Boschung, «Die Bildnisse der julisch-claudischen Kaiserfamilie», *JRA* 6, 1993, 70-71. E. Johansen, *Ny Carlsberg Glyptotek. Roman Portrait I* (Copenhagen 1994) 142-143 αρ. kat. 59 (με βιβλιογραφία). A. K. Massner, *Zum Stilwandel im Kaiserporträt claudischer Zeit*, στον τόμο: V. M. Strocka (επιμ.), *Die Regierungszeit des Kaisers Claudius (41-54 n. Chr.). Umbruch oder Episode?* Symposium Freiburg i. Br. 16.-18. Februar 1991 (Freiburg 1994) 169 εικ. 17.

73 Κεφαλή του Νέρωνα στον πρώτο τύπο (στο πρωτότυπο εντεθειμένη σε άγαλμα τηβεννοφόρου) (E 492)

Παρίσι, Λούβρο αρ. ευρ. MA 1210. Προέρχεται από τη Συλλογή Borghese με άγνωστη την αρχαία προέλευση.

Μάρμαρο λευκό. Ύψος μαζί με το άγαλμα 1,22 μ. Ύψος κεφαλής 19 εκ. Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 9/9/2009.

Εικονίζεται ο Νέρωνας (37-68 μ.Χ.) στον πρώτο εικονιστικό του τύπο σε παιδική ηλικία. Φέρει κοντή κόμη, κολλημένη στο κρανίο, με επιμήκεις βοστρύχους που χτενίζονται από την κορυφή του κρανίου προς τα κάτω. Φθάνουν έως χαμηλά μπροστά στο μέτωπο, ενώ χωρίζουν περίπου στο κέντρο του. Οι βόστρυχοι

που πλαισιώνουν τον λαιμό χτενίζονται σχεδόν οριζόντια. Ο τύπος δημιουργήθηκε πιθανόν με αφορμή την υιοθεσία του Νέρωνα και την ανακήρυξή του σε διάδοχο του θρόνου το 50 μ.Χ. Ο Νέρωνας ακολουθεί στον παιδικό αυτό τύπο, που τον εικονίζει ως νόμιμο διάδοχο του θρόνου, όπως και σε έναν επόμενο νεανικό τύπο, το πρότυπο της κλασικιστικής απεικόνισης της δυναστείας των Ιουλίων που εισήγαγε ο Αύγουστος (βλ. αρ. kat. 68). Από το πρότυπο όμως αυτό θα παραιτηθεί στους επόμενους τύπους της ενήλικης ζωής του κατά την εποχή της αυτοκρατορίας του (54-68 μ.Χ.). Στην πληθωρική απεικόνιση του αυτοκράτορα σε αυτούς τους τύπους αντανakλάται η τάση του για μια ζωή γεμάτη απολαύσεις και τρυφή.

Χρονολόγηση: 50 μ.Χ.

U. W. Hiesinger, *AJA* 79, 1975, 115. M. Bergmann, P. Zanker, *JdI* 96, 1981, 321 σημ. 6. W. Gercke, *Untersuchungen zum römischen Kinderporträt von den Anfängen bis in hadrianische Zeit* (Hamburg 1968) 87 κ.ε. αρ. kat. FK 9. K. de Kersauson, *Catalogue des portraits romains I. Portraits de la République et d' époque Julio-Claudienne* (Paris 1986) 210-211 αρ. kat. 99 (με παλαιότερη βιβλιογραφία). M. Bergmann στο: H. Born, K. Stemmer, *Damnatio memoriae: das Berliner Nero-Porträt* (Mainz 1996) 333 εικ. 1.

74 Κεφαλή του Τίτου στον τύπο Erbach από προτομή (E 464)

Schloss Erbach (Γερμανία), αρ. ευρ. Π28.

Μάρμαρο. Ύψος κεφαλής 29 εκ. Ύψος μαζί με την προτομή: 67 εκ. Πολύ καλή κατάσταση διατήρησης. Συμπληρωμένα με γύψο η μύτη και λίγα ακόμη σημεία. Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 7/ 2004.

Πρόκειται για ένα από τα καλύτερα πορτρέτα του αυτοκράτορα Τίτου (79-81 μ.Χ.) που ανήκει σε θωρακοφόρο προτομή. Στα πορτρέτα του ο Τίτος εικονίζεται με τα κύρια χαρακτηριστικά των Φλαβίων: ευρύ σφαιρικό κρανίο με πολύ κοντή κόμη και πλατύ, εύσαρκο πρόσωπο. Με ρεαλιστικό τρόπο αποτυπώνονται χαρακτηριστικά φυσιογνωμίας και εκφραστικά στοιχεία, όπως το ψηλό, ρυτιδωμένο μέτωπο, η ελαφρά συνοφρυωμένη όψη και τα πολύ λεπτά, ερμητικά κλειστά χείλη. Η κεφαλή στη συλλογή Erbach ανήκει σε μία ομάδα αντιγράφων, στα

οποία μία ευθεία σειρά μνηοειδών βοστρύχων ορίζει το περίγραμμα των μαλλιών γύρω από το μέτωπο σχηματίζοντας το μοτίβο της τανάλιας πάνω από το αριστερό μάτι και από μία μικρή διχάλα στις γωνίες του μετώπου. Από τα υπόλοιπα πορτρέτα του Τίτου τα αντίγραφα της ομάδας αυτής διαφοροποιούνται ως προς το σχήμα των αντίστοιχων βοστρύχων, οι οποίοι σε εκείνα είναι συνήθως σγουροί. Αποδίδουν κατά μία άποψη έναν ξεχωριστό εικονιστικό τύπο (τύπος Erbach κατά Fittschen), ο οποίος δημιουργήθηκε κατά τη διακυβέρνηση του Τίτου για να διαδεχτεί τον αρχικό (και μοναδικό ως τότε) τύπο απεικόνισης του Τίτου ως Καίσαρα, δηλαδή τον τύπο της εποχής κατά την οποία αυτοκράτορας ήταν ο πατέρας του Βεσπασιανός. Πολλά νομισματικά πορτρέτα του Τίτου τον παρουσιάζουν με κοντό, απαλό γένι που πιθανόν στα ολόγλυφα πορτρέτα του αποδιδόταν μόνο με χρώμα, αφού δεν σώζονται ίχνη πλαστικής διαμόρφωσής του.

Χρονολόγηση: Εποχή Τίτου (79 μ.Χ. -81 μ.Χ.).

G. Daltrop στο: G. Daltrop, U. Hausmann, M. Wegner, Die Flavier. Vespasian, Titus, Domitian, Nerva, Julia Titi, Domitilla, Domitia. Das römische Herrscherbild II. 1 (Berlin 1966) 23-24, 29, 85, πίν. 13. K. Fittschen, Katalog der antiken Skulpturen in Schloss Erbach (Berlin 1977) 63-67 αρ. κατ. 21 (με συγκεντρωμένη τη βιβλιογραφία). K. Stemmer στο: H. Born, K. Stemmer, Damnatio memoriae. Das Berliner Nero-Porträt (Mainz 1996) 82 εικ. 46.

75 Προτομή του Δομιτιανού, παραλλαγή του δεύτερου τύπου (E 494)

Ρώμη, Μουσεία Καπιτωλίου, Museo del Palazzo dei Conservatori αρ. ευρ. 1156. Από τη Ρώμη. Μάρμαρο. Ύψος 53 εκ. Λείπουν το πίσω τμήμα και η βάση της προτομής. Από τον θώρακα σώζεται μικρό μόνο τμήμα. Μικρές αποκρούσεις κατά τόπους. Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 22/9/2011.

Αποτελεί ένα από τα καλύτερης ποιότητας έργα μιας ολιγάριθμης ομάδας αντιγράφων ενός αρχετύπου που παραλλάσει τον δεύτερο και τελευταίο εικονιστικό τύπο του Δομιτιανού (81-96 μ.Χ.). Η διαφορά του από τον δεύτερο τύπο συνίσταται κυρίως στην εντύ-

πωση μιας πιο φτωχής κόμης, η οποία διευθετείται σε επιμήκεις λεπτούς βοστρύχους κυματιστά χτενισμένους από το κέντρο του κρανίου έως ψηλά πάνω

από το μέτωπο. Οι μνηοειδείς απολήξεις των βοστρύχων διατάσσονται σε ακανόνιστες μεταξύ τους αποστάσεις, ενώ καταλήγουν ευθύγραμμα γύρω από το μέτωπο που παραμένει ακάλυπτο. Για το αρχέτυπο έχει προταθεί μια χρονολόγηση στο δεύτερο μισό της διακυβέρνησης του Δομιτιανού με βάση τη σύγκριση με τα σύγχρονα νομισματικά πορτρέτα του. Ο Δομιτιανός εικονίζεται γενικά, όπως και ο αδελφός του, ο Τίτος, με τα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά των Φλαβίων (βλ. αρ. κατ. 74). Η κεφαλή της προτομής στη Ρώμη παρουσιάζει δυναμική στροφή προς τα αριστερά της. Ένα ίχνος πτύχωσης στον αριστερό ώμο ανήκει είτε στο *paludamentum*, οπότε ο αυτοκράτορας θα εικονιζόταν με τη στρατιωτική του ενδυμασία, είτε σε αιγίδα, ως αναφορά στην προστάτιδά του θεά Αθηνά.

Χρονολόγηση: Εποχή Δομιτιανού.

G. Daltrop στο: G. Daltrop, U. Hausmann, M. Wegner, Die Flavier. Vespasian, Titus, Domitian, Nerva, Julia Titi, Domitilla, Domitia. Das römische Herrscherbild II. 1 (Berlin 1966) 35, 41, 105-106, πίν. 27, 29. P. Zanker στο: K. Fittschen, P. Zanker, Katalog der Porträts in den Capitolinischen Museen und den anderen kommunalen Sammlungen der Stadt Rom I (Mainz am Rhein 1985) 36-37 αρ. κατ. 33, πίν. 35, 37 (με επιπλέον βιβλιογραφία). D. Kleiner, Roman Sculpture (London 1992) 177 εικ. 145.

76 Κεφαλή του Κομμόδου στον έβδομο τύπο (E 495)

Μόναχο, Γλυπτοθήκη αρ. ευρ. 358. Από τη συλλογή Albani.

Μάρμαρο. Ύψος 35 εκ. Συμπληρωμένα με γύψο η μύτη, μεγάλο τμήμα του μετώπου και τμήμα του κρανίου. Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 22/9/2011.

Η κεφαλή αποδίδει τον έβδομο από τους οκτώ εικονιστικούς τύπους του αυτοκράτορα Κομμόδου (180-192 μ.Χ.). Ο τύπος χαρακτηρίζεται από τους ακόμη παχύτερους – σε σχέση με τους προηγούμενους τύπους – σγουρούς βοστρύχους της κόμης, αλλά και από την πλούσια, μακριά γενειάδα που εμφανίζεται μόλις στον έκτο τύπο του αυτοκράτορα. Για τη δημιουργία του τύπου έχει προταθεί η ύστερη περίοδος διακυβέρνησης του Κομμόδου (μεταξύ του 190-192 μ.Χ.) (Fittschen - Zanker). Στην περίοδο αυτή ή λίγα μόλις χρόνια αργότερα, μετά τον θάνατο του αυτοκράτορα, μπορεί να χρονολογηθεί και το πορτρέτο στο Μόναχο.

Χρονολόγηση: Ύστερη αντωνίνεια περίοδος.

M. Wegner, Die Herrscherbildnisse in antoninischer Zeit. Das römische Herrscherbild II. 4 (Berlin 1939) 67, 72, 259. K. Viermeisel, P. Zanker (επιμ.), Die Bildnisse des Augustus. Herrscherbild und Politik im kaiserlichen Rom. Sonderausstellung der Glyptothek und des Museums für Abgüsse klassischer Bildwerke (München 1979) 109, 119 αρ. kat. 11.11. M. Wegner, Boreas 3, 1980, 85. K. Fittschen στο: K. Fittschen, P. Zanker, Katalog der Porträts in den Capitolinischen Museen und den anderen kommunalen Sammlungen der Stadt Rom I (Mainz am Rhein 1985) 86 αρ. 7 (στον αρ. kat. 78). Για τον τύπο βλ. και K. Fittschen, Prinzenbildnisse antoninischer Zeit. BeitrESkAr 18 (Mainz 1999) 66 αρ. 350.

77 Προτομή του Γορδιανού Γ' (Ε 485)

Βερολίνο, Staatliche Museen zu Berlin. Antikensammlung αρ. ευρ. SK 385. Πιθανόν από τη συλλογή Polignac.

Μάρμαρο. Ύψος 56 εκ. Η κεφαλή έχει σπάσει στον λαϊμό και συγκολληθεί. Συμπληρωμένα με γύψο είναι η άκρη της μύτης, τμήμα του δεξιού αφτιού και του αριστερού ώμου.

Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 4/4/2008.

Εικονίζεται ο Γορδιανός Γ' σε εφηβική ηλικία με toga contabulata. Για τον Γορδιανό, ο οποίος χρησίμηκε αυτοκράτορας στα δεκατρία του χρόνια (238-244 μ.Χ.), η έρευνα δέχεται σήμερα ότι δημιουργήθηκε ένας μόνο εικονιστικός τύπος. Όπως και οι υπόλοιποι έως τότε στρατιωτικοί αυτοκράτορες, εικονίζεται με κοντοκουρεμένη κόμη σε αυστηρό σχήμα και με εξατομικευμένα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά: βαθύ άνω τμήμα του κρανίου, ωσειδές πρόσωπο με μεγάλα μάτια, αλλά και δύο ρυτίδες που αυλακώνουν το μέτωπο, όπως και άλλες δύο μικρές κάθετες ρυτίδες έκφρασης πάνω από τη μύτη. Οι ρυτίδες δεν συνάδουν με το νεαρό της ηλικίας του αυτοκράτορα. Μπορούν ωστόσο να κατανοηθούν ως αναφορά σε μια ώριμη προσωπικότητα, έτσι ώστε η εικόνα του αυτοκράτορα να παραπέμπει στην ικανότητά του να κυβερνήσει. Στην απόδοση της κόμμωσης συναντάται η λεγόμενη τεχνική a-renna (στην οποία οι επιμέρους βόστρυχοι αποδίδονται με λεπτομερείς χιράξεις σαν μικρά φτερά) σε συνδυασμό με απλούστερες εγχαραξεις. Με χιράξη αποδίδονται η ίριδα και ο δακρυϊκός πόρος στα μάτια, ενώ με δύο τρυπανιές η κόρη. Ένα απαλό γένι που εμφανίζεται σε ύστερα πορτρέτα του αυτοκράτορα απουσιάζει στο πορτρέτο αυτό, γεγονός που είναι ενδεικτικό μιας μάλλον πρώιμης χρονολόγησής του.

Χρονολόγηση: Εποχή Γορδιανού Γ', ίσως στα πρώτα χρόνια της βασιλείας του.

J. Bracker στο: M. Wegner, J. Bracker, W. Real, Gordianus III bis Carinus. Das römische Herrscherbild III. 3. (Berlin 1979) 16, 21, πίν. 7. K. Fittschen στο: K. Fittschen, P. Zanker, Katalog der Porträts in den Capitolinischen Museen und den anderen kommunalen Sammlungen der Stadt Rom I (Mainz am Rhein 1985) 128 σημ. 5 (στον αρ. kat. 107). H. R. Goette, Studien zu römischen Togadarstellungen. BeitrESkAr 10 (Mainz 1990) 151 αρ. kat. I. 59, πίν. 55. 2. K. Stemmer, Kaiser Marc Aurel und seine Zeit. Das Römische Reich im Umbruch (Berlin 1988) 12 αρ. kat. A17. E. Angelicoussis, The Holkham Hall Collection of Classical Sculptures (Mainz 2001) 134 με σημ. 5 (στον αρ. kat. 36). A. Dostert στο: S. Hüneke κ.ά. (επιμ.), Antiken I: Kurfürstliche und königliche Erwerbungen für die Schlösser und Gärten. Brandenburg-Preussens vom 17. bis zum 19. Jahrhundert. Bestandskataloge der Kunstsammlungen, Skulpturen (Berlin 2009) 292 αρ. kat. 172.

78 Κεφαλή του Γαλλιανού στον τύπο της συμβασιλείας (Ε 484)

Βερολίνο, Staatliche Museen zu Berlin. Antikensammlung αρ. ευρ. SK 423.

Μάρμαρο. Ύψος 37 εκ. Συμπληρωμένα η άκρη της μύτης και τμήμα του δεξιού αφτιού.

Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 4/4/2008.

Η κεφαλή, η οποία ήταν δουλεμένη μαζί με τον λαϊμό για να εντεθεί σε άγαλμα, αποτελεί αντίγραφο του πρώτου από τους τρεις εικονιστικούς τύπους του αυτοκράτορα Γαλλιανού (253-268 μ.Χ.). Ο τύπος αυτός θεωρείται δημιουργία της εποχής της συμβασιλείας του με τον πατέρα του Βαλεριανό (253-260 μ.Χ.). Σε αντίθεση με τη σκληρή, ρεαλιστική απεικόνιση των έως τότε στρατιωτικών αυτοκρατόρων, στην απεικόνιση του Γαλλιανού επανεισάγονται στοιχεία εξιδανίκευσης. Αυτό μαρτυρούν τα αρμονικά αποδοσμένα νεανικά χαρακτηριστικά και η κλασικιστική, πλαστικά αποδοσμένη κόμη με τους βόστρυχους πάνω από το μέτωπο να παρουσιάζουν ένα πλήθος μοτίβων με διχάλες και λαβίδες που παραπέμπουν στην εικονογραφική παράδοση της πρώτης αυτοκρατορικής δυναστείας, αυτής των Ιουλιών και Κλαυδιών. Στις παρειές φέρει κοντό γένι, που αποδίδεται πλαστικά, ενώ το πηγούνι είναι ξυρισμένο. Με απαλή πλαστική έξαρση και με χιράξη αποδίδονται το μουστάκι και τα φρύδια. Με χιράξη δηλώνεται η ίριδα, ενώ με διπλή τρυπανιά η κόρη των ματιών.

M. Bergmann, Studien zum römischen Porträt des 3. Jahrhunderts nach Christus (Bonn

1977) 51 αρ. κατ. I.4, πίν. 12.5-6. K. Fittschen στο: K. Fittschen, P. Zanker, Katalog der Porträts in den Capitolinischen Museen und den anderen kommunalen Sammlungen der Stadt Rom I (Mainz am Rhein 1985) 135 αρ. 3 (στον αρ. κατ. 112). K. Dahmen στο: A. Scholl, G. Platz-Horster (επιμ.), Staatliche Museen zu Berlin. Die Antikensammlung. Altes Museum. Pergamonmuseum (Mainz 2007) 135 αρ. κατ. 77 (με επιπλέον βιβλιογραφία). A. Dostert στο: S. Hüncke κ.ά. (επιμ.), Antiken I: Kurfürstliche und königliche Erwerbungen für die Schlösser und Gärten. Brandenburg-Preussens vom 17. bis zum 19. Jahrhundert. Bestandskataloge der Kunstsammlungen. Skulpturen (Berlin 2009) 293 αρ. κατ. 173. K. Dahmen στο: A. Schwarzmaier, A. Scholl, M. Maischberger (επιμ.), Die Antikensammlung. Altes Museum. Neues Museum. Pergamonmuseum (Darmstadt 2012) 272-273 αρ. κατ. 156. Για τον τύπο βλ. και K. Fittschen, MM 31, 1993, 210-227.

79 Κεφαλή του Διοκλητιανού(;) (E 466)

Κωνσταντινούπολη, Αρχαιολογικό Μουσείο αρ. ευρ. 4864. Από τη Νικομήδεια της Μικράς Ασίας. Μάρμαρο λευκό. Ύψος 35,5 εκ. Σπασμένη λοξά κάτω από το πηγούνι. Αποκρούσεις στη μύτη, στο στεφάνι πάνω από τον αυχένα και μικρότερες σε άλλα σημεία. Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 7/2004.

Το υπερφυσικό μέγεθος της κεφαλής και η corona cívica (στεφάνι βελανιδιάς) με το κεντρικό μετάλλιο αποτελούν ενδείξεις ότι πρόκειται για την απεικόνιση

ενός αυτοκράτορα. Τα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά, γενικά αποδοσμένα, και η τεχνοτροπία της λάξευσης οδηγούν στις τελευταίες δεκαετίες του 3^{ου} αι. μ.Χ. Έχει προταθεί η ταύτιση της κεφαλής με τον Διοκλητιανό (284-305 μ.Χ.), η οποία στηρίχθηκε κυρίως στον τόπο εύρεσης του έργου, τη Νικομήδεια, έδρα αυτού του αυτοκράτορα (Inan-Rosenbaum). Η πρόταση αυτή αμφισβητήθηκε, ανάμεσα και σε άλλους λόγους, κυρίως επειδή τα νομισματικά πορτρέτα του Διοκλητιανού τον απεικονίζουν με πολύ κοντά κουρεμένα τα μαλλιά και τα γένια του. Προτάθηκε επίσης η αναγνώριση στην κεφαλή ενός πρώιμου τύπου του Διοκλητιανού, προτού δηλαδή το πορτρέτο του απομακρυνθεί από την αντίληψη της εξατομικευμένης απεικόνισης του αυτοκράτορα, προκειμένου να εξηγηθεί τις επιδιώξεις της Τετραρχίας για πολιτική ενότητα. Κατά μία άλλη άποψη, πρόκειται για έναν από τους τελευταίους στρατιωτικούς αυτοκράτορες, τον Αυρηλιανό (270-275 μ.Χ.) (Fittschen, Jucker), του οποίου όμως κανένα άλλο ολόγλυφο πορτρέτο δεν είναι γνωστό.

Χρονολόγηση: 270-275 (Fittschen)· 285 (Kader).

J. Inan, E. Rosenbaum, Roman and Early Byzantine Portrait Sculpture in Asia Minor (Oxford 1966) 85 αρ. κατ. 61, πίν. 39.3-4 (με παλαιότερη βιβλιογραφία). K. Fittschen, GGA 225, 1973, 53. J. Balty, RM 83, 1976, 175-193, κυρίως 82. M. Bergmann, Studien zum römischen Porträt des 3. Jahrhunderts nach Christus (Bonn 1977) 139 με σημ. 547. M. Wegner στο: M. Wegner, J. Bracker, W. Real, Gordianus III bis Carinus. Das römische Herrscherbild III, 3 (Berlin 1979) 136, 142. H. Jucker στο: H. Jucker, H. Willers (επιμ.), Gesichter: Griechische und römische Bildnisse aus Schweizer Besitz (Bern 1982) 214 αρ. κατ. 91. H. P. L'Orange, Das spätantike Herrscherbild von Diokletian bis zu den Konstantin-Söhnen: 284-361 n. Chr. Das römische Herrscherbild III, 4 (Berlin 1984) 22, 96. I. Kader στο: A. Demandt, J. Engemann (επιμ.), Konstantin der Grosse. Ausstellungskatalog Trier (Mainz 2007) αρ. ψηφιακού κατ. I.4.3.

80 Κεφαλή του Αντινούου στον κύριο τύπο (παραλλαγή Α) (E 493)

Βερολίνο, Staatliche Museen zu Berlin. Antikensammlung αρ. ευρ. SK 364. Αγοράστηκε στη Ρώμη. Μάρμαρο λευκό. Ύψος 27 εκ. Το πρωτότυπο είναι τοποθετημένο σε μοντέρνα προτομή. Ύψος μαζί με την προτομή 98 εκ. Αρκετά σημεία του προσώπου και των βόστρυχων είναι συμπληρωμένα με γύψο. Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 9/9/2009.

Η μεγαλύτερη του φυσικού μεγέθους κεφαλή, που στρέφεται έντονα προς τον αριστερό ώμο και κλίνει προς τα κάτω, εικονίζει τον Αντίνοο, τον νεαρό σύντροφο του αυτοκράτορα Αδριανού (117-138 μ.Χ.). Αν και το πρόσωπό του αποδίδεται εξιδανικευμένο, τη φυσιογνωμία του την χαρακτηρίζουν ωστόσο τα γεμάτα χείλη και τα ελαφρώς προεξέχοντα, σχεδόν σε ευθεία διάταξη φρύδια. Παχείς και σφιχτοί βόστρυχοι, ανήσυχά κινημένοι, συνιστούν την πλούσια και μακριά έως τον αυχένα κόμη του. Ο Αντίνοος θεοποιήθηκε με εντολή του αυτοκράτορα μετά τον πνιγμό του το 130 μ.Χ. Σήμερα μας είναι γνωστός μεγάλος αριθμός πορτρέτων του με βάση τα οποία μπορούν να διακριθούν ένας κύριος τύπος και δύο παραλλαγές του (Fittschen - Zanker). Το πορτρέτο στο Βερολίνο αποτελεί ένα από τα πιστότερα αντίγραφα της πρώτης παραλλαγής που χαρακτηρίζεται από έναν μικρό βόστρυχο στραμμένο προς τα δεξιά πάνω ακριβώς από την εξωτερική γωνία του αριστερού ματιού. Οτι επρόκειτο για πιστό αντίγραφο το υποδεικνύουν και τα τουλάχιστον τέσσερα μικρά πουντέλα μέτρησης που αφέθηκαν στην πίσω όψη της κεφαλής.

Χρονολόγηση: Εποχή Αδριανού.

H. Meyer, Antinoos: die archäologischen Denkmäler unter Einbeziehung des numismatischen und epigraphischen Materials sowie der literarischen Nachrichten: ein Beitrag zur Kunst- und Kulturgeschichte der hadrianisch-frühantoninischen Zeit (München 1991) 34 αρ. κατ. I 12, πιν. 10. A. Backe, Antinoos. Geliebter und Gott. Ausstellungskatalog Berlin (Berlin 2005) 26 αρ. κατ. 4. U. Müller-Kasper στο: S. Hüneke κ.ά. (επιμ.), Antiken I: Kurfürstliche und königliche Erwerbungen für die Schlösser und Gärten. Brandenburg-Preussens vom 17. bis zum 19. Jahrhundert. Bestandskataloge der Kunstsammlungen, Skulpturen (Berlin 2009) 435-436 αρ. κατ. 289. Για τα πορτρέτα του Αντινόου βλ. και K. Fittschen στο: K. Fittschen, P. Zanker, Katalog der Porträts in den Capitolinischen Museen und den anderen kommunalen Sammlungen der Stadt Rom I (Mainz am Rhein 1985) 59-61 αρ. κατ. 55.

81 Προτομή του Πολυδευκίωνα (E 482)

Βερολίνο, Staatliche Museen zu Berlin. Antikensammlung αρ. ευρ. SK 413. Αγοράστηκε το 1844 στην Αθήνα.

Μάρμαρο. Ύψος 54,5 εκ. Σώζεται σε πολύ καλή κατάσταση. Συμπληρωμένα τμήματα της μύτης και του στηριγματος της προτομής στην πίσω όψη.

Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 22/9/2011.

Εικονίζεται ο Πολυδευκίων, μαθητής και τρόφιμος του Ηρώδη του Αττικού. Τα σωζόμενα πορτρέτα του παραδίδουν έναν μοναδικό τύπο. Την εφηβική φυ-

σιογνωμία του χαρακτηρίζουν ένας ελαφρύς προγναθισμός και σαρκώδη χείλη, από τα οποία προεξέχει το κάτω. Η κόμμωση αποτελείται από επιμήκεις βοστρύχους που στο σβέρκο χωρίζουν σε δύο ομάδες και χτενίζονται λοξά προς τις πλάγιες πλευρές. Το μέτωπο καλύπτεται σχεδόν ολότελα από έξι μακριούς μηνοειδείς βοστρύχους που σχηματίζουν το μοτίβο της διχάλας πάνω από το δεξί μάτι και το μοτίβο της λαβίδας πάνω από το αριστερό. Από ένας μικρός ίουλος αφήνεται μπροστά σε κάθε αφτί. Η γλυπτή απεικόνιση του Πολυδευκίωνα πρέπει να δημιουργήθηκε μετά τον θάνατό του. Όπως γνωρίζουμε από τις αρχαίες πηγές, ο Ηρώδης αφιέρωσε πολλά μεταθανάτια πορτρέτα του. Έχει προταθεί τελευταία ότι ο Πολυδευκίων πρέπει να πέθανε μετά το 157 μ.Χ., έτος θανάτου της συζύγου του Ηρώδη Ρήγιλλας, ίσως γύρω στο 165 μ.Χ. (Goette).

Χρονολόγηση: 165-178 μ.Χ.

H. Meyer, «Vibullius Polydeukion: ein archäologisch-epigraphischer Problemfall», AM

100, 1985, 398 αρ. 13, πιν. 87.1 και 90.2. J. Tobin, Herodes Attikos and the City of Athens. Patronage and Conflict under the Antonines (Amsterdam 1997) 104 αρ. Η. Α. Ντάτσου-λη-Σταυρίδη, «Πορτρέιτο του Πολυδεύκη στο Δημοτικό Μουσείο Ιωαννίνων», AAA 29-31, 1996-1998, 37 εικ. 5-7. B. Weisser στο: W. D. Heilmeyer, M. Maischberger (επιμ.), Die griechische Klassik. Idee oder Wirklichkeit. Martin Gropius Bau, Berlin 1er Mars-2 Juni 2002 (Berlin 2002) 682-683 αρ. κατ. 542. H. R. Goette, Zum Bildnis des Polydeukion. Stil Tendenzen athenischer Werkstätten im 2. Jahrhundert n. Chr., στο: P. Noelke κ.α. (επιμ.), Romanisation und Resistenz in Plastik, Architektur und Inschriften der Provinzen des Imperium Romanum. Neue Funde und Forschungen. Akten des VII. Internationalen Kolloquiums über Probleme des provinzialrömischen Kunstschaffens, Köln 2. bis 6. Mai 2001 (Mainz 2003) 549-557, εικ. 7. K. Jansen, Herodes Atticus und seine τρόφιμοι (διδ. διατριβή Münster 2006) 130-139, πιν. 15.

82 Ανδρική εικονιστική προτομή (E 477)

Θεσσαλονίκη, Αρχαιολογικό Μουσείο αρ. ευρ. 1061. Πιθανόν από τη Θεσσαλονίκη.

Μάρμαρο λευκό. Ύψος 72 εκ. Καλή κατάσταση διατήρησης, μικρά τμήματα συγκολλημένα.

Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 14/9/2007.

Η προτομή στηρίζεται σε κυλινδρική βάση του τύπου με σκοτία ανάμεσα στην πλίνθο και την επίστεψη, η οποία έχει προφίλ δωρικού κυματίου. Εικονίζεται ένας άνδρας αγένειος, με εξατομικευμένα χαρακτηριστικά που προδίδουν την προχωρημένη ηλικία του. Με χάραξη αποδίδεται η ίριδα των ματιών και με τρυπανιές οι κόρες και οι δακρυϊκές θηλές. Η ενδυμασία του, χλαμύδα επάνω από χειριδωτή tunica που στερεώνεται στον δεξιό ώμο με πόρπη, δηλώνει υψηλή κοινωνική θέση. Έχει εκφραστεί η υπόθεση ότι επρόκειτο πιθανόν για έναν ανώτερο αξιωματούχο κατά τη θητεία του στη Θεσσαλονίκη. Την παραπάνω υπόθεση ενισχύει η εύρεση ενός δεύτερου αντιγράφου με την απεικόνιση του ίδιου άντρα στην Κόρινθο. Η προτομή πρέπει να ήταν στημένη μαζί με μία γυναικεία εικονιστική προτομή, σήμερα στο ίδιο Μουσείο (βλ. παρακάτω αρ. κατ. 85), όπως μαρτυρούν τα κοινά τυπολογικά, τεχνικά και στιλιστικά τους χαρακτηριστικά. Οι δύο προτομές πιθανόν εικόνιζαν ένα ανδρόγυνο, ίσως των αρχών του 5^{ου} αι. μ.Χ., όπως μαρτυρούν κυρίως τα τυπολογικά τους πρότυπα.

Χρονολόγηση: Θεοδοσιάνεια περίοδος (αρχές 5ου αι. μ.Χ.).

Θ. Στεφανίδου-Τιβεριού στο: Γ. Δεσπίνης, Θ. Στεφανίδου-Τιβεριού, Εμμ. Βουτυράς, Κατάλογος Γλυπτών του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης III (Θεσσαλονίκη 2010) 192-195 αρ. κατ. 522 (με συγκεντρωμένη βιβλιογραφία).

83 Κεφαλή της Αγριππίνας της πρεσβύτερης στον τύπο του Καπιτωλίου (E 470)

Δίον, Αρχαιολογικό Μουσείο αρ. ευρ. 2714. Από την έπαυλη του Διονύσου στο Δίον.

Μάρμαρο. Ύψος 23,5 εκ. Σώζεται μόνο το πρόσθιο τμήμα της κεφαλής με το πρόσωπο. Λείπει το αριστερό τμήμα της κόμης πάνω από το μέτωπο και ολόκληρο το πίσω μέρος του κρανίου.

Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 2/2/2007.

Εικονίζεται η Βιψανία Αγριππίνα η πρεσβύτερη (14 π.Χ. - 33 μ.Χ.), κόρη του Μάρκου Βιψανίου Αγρίππα και της κόρης του Αυγούστου Ιουλίας, στον (μάλλον)

μοναδικό εικονιστικό της τύπο (τύπος του Καπιτωλίου). Ο τύπος θεωρείται δημιουργία των όψιμων χρόνων της αυτοκρατορίας του Αυγούστου ή των πρώτων χρόνων του διαδόχου του Τιβεριού. Όπως ισχύει γενικά για το δημόσιο γυναικείο πορτρέτο στους αυτοκρατορικούς χρόνους, η αυτοκράτειρα εικονίζεται με εξιδανικευμένα χαρακτηριστικά που έχουν ως πρότυπο ιδεαλιστικά έργα της κλασικής εποχής. Η κόμμωσή της χαρακτηρίζεται από επιμήκεις, κυματοειδείς βόστρυχους που χτενίζονται από την κεντρική χωρίστρα προς τις πλάγιες πλευρές. Οι βόστρυχοι αφήνουν ακάλυπτο μόνο ένα μικρό τριγωνικό τμήμα του μετώπου. Πάνω από τους κροτάφους και τα αφτιά, που σκεπάζονται εξολοκλήρου, τοποθετούνται οι ελικοειδείς απολήξεις τους σε ακανόνιστες σειρές. Εκατέρωθεν του λαιμού πέφτει από ένας πλόκαμος, ενώ τα υπόλοιπα μαλλιά μαζεύονται στον αυχένα. Στη κεφαλή από το Δίον οι βόστρυχοι είναι επίπεδα δουλεμένοι και παρουσιάζουν από μία κεντρική τρυπανιά στην ελικοειδή απόληξή τους. Χαρακτηριστική είναι η ακρίβεια στη λάξευση και η εργασία με το τρυπάνι στον διαχωρισμό των βόστρυχων.

Χρονολόγηση: Πιθανόν εποχή Καλιγούλα ή Κλαυδίου.

Δ. Παντερμαλής, Δίον. Η ανακάλυψη (Αθήνα 1999) 161. S. Pingiatoglou στο: S. De-champs-Lequime (επιμ.), Au royaume d'Alexandre le Grand: la Macedoine antique. Musée du Louvre (Paris 2011) 573 αρ. κατ. 361. D. Boschung, «Agrippina, "Glanz des

Vaterlandes? Zum Bildnis der Agrippina maior im Römisch-Germanischen Museum Köln». KölnJb 35, 2002, 213 σημ. 31 αρ. 6. Για την απεικόνιση της Αγριππίνας της πρεσβύτερης βλ. και P. Zanker στο: K. Fittschen, P. Zanker, Katalog der Porträts in den Capitolinischen Museen und den anderen kommunalen Sammlungen der Stadt Rom III (Mainz am Rhein 1983) 5-6 αρ. κατ. 4, πίν. 4-5. D. Boschung, «Die Bildnisse der iulisch-claudischen Kaiserfamilie», JRA 6, 1993, 61-62. R. Tansini, I Ritratti di Agrippina Maggiore, RdA Suppl. 15 (Roma 1995) (στον κατάλογο της οποίας απουσιάζει η κεφαλή από το Δίον). S. E. Wood, Imperial Women. A Study in Public Images, 40 B.C.-A.D. 68 (Leiden 1999) 203-237 (με αναφορά και σε δεύτερο, μεταθανάτιο τύπο).

84 Νεανική γυναικεία κεφαλή (E 473)

Δίον, Αρχαιολογικό Μουσείο αρ. ευρ. 2715. Από το Δίον, τομέας «Γέφυρας».

Μάρμαρο λευκό. Ύψος 18,5 εκ. Σπασμένη στον λαιμό. Σπασμένα η άκρη της μύτης, τμήματα από το πηγούνι και τον κότσο.

Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 2/2/2007.

Η κεφαλή, η οποία προέρχεται από αγαλμάτιο, στρέφεται ελαφρώς προς τα αριστερά της. Εικονίζεται μια νεαρή γυναικεία μορφή με κάπως εύσαρκο πρόσωπο και στρογγυλεμένο πηγούνι. Τα μαλλιά της χτενίζονται στο σχήμα της πεπνοειδούς κόμμωσης με κότσο στον αυχένα. Αυτός ο τύπος κόμμωσης, που έχει τα πρότυπά του στα ιδεαλιστικά αγάλματα της κλασικής εποχής, υιοθετήθηκε στο γυναικείο αυτοκρατορικό πορτρέτο του 2^{ου} αι. μ.Χ. και χρησιμοποιήθηκε ευρέως στην απεικόνιση νέων κοριτσιών της εποχής. Στον λαιμό δύο οριζόντιες πτυχώσεις. Βαθιά περιγράμματα με το τρυπάνι. Χωρίς πλαστική απόδοση η ίριδα και η κόρη. Πρόκειται για έργο αττικού εργαστηρίου και μπορεί να συγκριθεί με τους Ασκληπιάδες από το Δίον (βλ. εδώ αρ. κατ. 63). (Ακόμη, πβ. Θ. Στεφανίδου-Τιβεριού στο: Γ. Δεσπίνης, Θ. Στεφανίδου-Τιβεριού, Εμμ. Βουτυράς, Κατάλογος Γλυπτών του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης I (Θεσσαλονίκη 1997) 173-175 αρ. κατ. 136, κυρίως εικ. 349).

Χρονολόγηση: Τέλος 2^{ου} αι. μ.Χ. - αρχές 3^{ου} αι. μ.Χ.

Δ. Παντερμαλής, Η ανασκαφή του Δίου, στο: ΑΕΜΘ 2 1988 (Θεσσαλονίκη 1991) 148.

85 Γυναικεία εικονιστική προτομή (E 476)

Θεσσαλονίκη, Αρχαιολογικό Μουσείο αρ. ευρ. 1060. Μάρμαρο λευκό. Ύψος 76 εκ. Πολύ καλή κατάσταση διατήρησης. Λείπουν ορισμένα τμήματα που είχαν δουλευτεί ξεχωριστά και προσαρμόζονταν ένθετα: η βάση με το κάτω μέρος του στηρίγματος και τμήμα της αριστερής πλευράς της προτομής. Αποκρουσμένη η άκρη της μύτης.

Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 14/9/2007.

Μια γυναίκα ώριμης σχετικά ηλικίας, με εύσαρκο, αρυτίδωτο πρόσωπο, εικονίζεται τυλιγμένη στο ιμάτιό της. Η εντυπωσιακή κόμη με την ογκώδη, κάθετα μα-

ζεμένη μάζα μαλλιών, που αναδιπλώνεται στην κορυφή του κρανίου, εντάσσεται στην τάση για περιτεχνες κομμώσεις που ξεκινά από την εποχή των Σεβήρων. Για τον συσχετισμό της προτομής με μία ανδρική βλ. παραπάνω αρ. κατ. 82.

Χρονολόγηση: Θεοδοσιάνεια περίοδος (αρχές 5^{ου} αι. μ.Χ.).

Θ. Στεφανίδου-Τιβεριού στο: Γ. Δεσπίνης, Θ. Στεφανίδου-Τιβεριού, Εμμ. Βουτυράς, Κατάλογος Γλυπτών του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης III (Θεσσαλονίκη 2010) 192-195 αρ. κατ. 522 (με συγκεντρωμένη βιβλιογραφία).

ΚΑΜΕΑ

86 Καμέα με παράσταση αυτοκράτορα (E 500)

Άλλοτε στον καθεδρικό ναό του Cammin (Γερμανία), σήμερα χαμένη.

Γύψινο εκμαγείο. Ημερομηνία εισαγωγής: 15/12/2013.

Απεικονίζεται Ρωμαίος αυτοκράτορας ή πριγκίπας στον τύπο του Αλεξάνδρου Κτίστη. Η κεφαλή, που φέρει ακτινωτό στέμμα, έχει δεχτεί δευτερεύουσα επεξεργασία στην αρχαιότητα (Bergmann). Το γεγονός δυσχεραίνει τη χρονολόγηση, για την οποία έχουν γίνει πολλές διαφορετικές προτάσεις. Είναι πάντως πιο πιθανό ότι εικονίζοταν εξαρχής ένας Ρωμαίος αυτοκράτορας και όχι ο ίδιος ο Αλέξανδρος, όπως

υποδεικνύουν τα υποδήματα της μορφής, τα οποία δεν συναντώνται στις επαναλήψεις του Αλεξάνδρου σε αυτόν τον τύπο (Parlasca).

K. Parlasca, «Alexander Aigiochos», *StädJb* 19, 2004, 353 με σημ. 59. M. Bergmann, *Die Strahlen der Herrscher. Theomorphes Herrscherbild und politische Symbolik im Hellenismus und in der römischen Kaiserzeit* (Mainz 1998) 67, 75, πίν. 1.4. Θ. Στεφανίδου-Τιβεριού, Τα λατρευτικά αγάλματα του ναού του Διός και της Ρώμης στη Θεσσαλονίκη, στον τόμο: Θ. Στεφανίδου-Τιβεριού, Η. Καρανασάση, Δ. Δαμάσκος, Κλασική παράδοση και νεωτερικά στοιχεία στην πλαστική της ρωμαϊκής Ελλάδας. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου Θεσσαλονίκη, 7-9 Μαΐου 2009 (Θεσσαλονίκη 2012) 283 εικ. 10.

ΕΡΓΟ ΤΟΡΕΥΤΙΚΗΣ

87 Δίσκος με σκηνές από τη ζωή του Αχιλλέα (A 154)

Augst (Ελβετία), Römerstadt Augusta Raurica, Römermuseum αρ. ευρ. 1962.1. Από τον θησαυρό του Kaiseraugst της Ελβετίας.

Ασήμι. Διάμ. 53 εκ. Ύψος 3,9 εκ. Σώζεται σε πολύ καλή κατάσταση. Το πρωτότυπο φέρει στην πίσω πλευρά του χαραγμένα την υπογραφή του δημιουργού του (ΠΑΥΣΥΛΥΠΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΛΙΕ) και δύο τιμές βάρους, πιθανόν του αρχικού βάρους του μετάλλου και του τελικού βάρους του έργου μετά τη σφυρηλάτησή του.

Αντίγραφο σε επαργυρωμένο χαλκό, σε φυσικό μέγεθος. Ημερομηνία εισαγωγής: 20/01/2010.

Οκταγωνικός δίσκος με έκτυπη διακόσμηση στο κεντρικό μέταλλο και στο οριζόντιο χείλος του. Εικονίζονται σκηνές από τον μύθο του Αχιλλέα. Περιμετρικά του χείλους αναπτύσσονται διαδοχικά μέσα σε δακτυλιόσχημη ζωφόρο δέκα σκηνές. Οι σκηνές καταλαμβάνουν άνισα μεταξύ τους πλάτη και οριοθετούνται με έναν ραβδωτό κιονίσκο σε κάθε πλευρά. Πρόκειται για επεισόδια από την παιδική ηλικία του Αχιλλέα και τη διαπαιδαγώγησή του από τον Χείρωνα που εικονίζονται με διαδοχική σειρά σύμφωνη με την εξέλιξη του μύθου: 1. Γέννηση του Αχιλλέα, 2. Εμβάπτισμά του στον Στύγα ποταμό, 3. Παράδοση του μικρού Αχιλλέα από τη μητέρα του στον Κένταυρο Χείρωνα, 4. Ο Αχιλλέας τρέφεται με άγρια ζώα, 5. Μάθημα κυνηγιού, 6. Μάθημα ανάγνωσης, 7. Μάθημα στο πέ-

ταγμα του δίσκου, 8. Επιστροφή του Αχιλλέα στη μητέρα του, 9. Διαφυγή του Αχιλλέα ντυμένου ως κόρη στην αυλή του βασιλιά Λυκομήδη στη Σκύρο, 10. Ο Αχιλλέας με γυναικεία ένδυση παίζει λύρα ανάμεσα στις κόρες του βασιλιά. Στο κεντρικό μετάλλιο εικονίζεται η αποκάλυψη του Αχιλλέα από τον Οδυσσέα και τον Διομήδη. Στις μικρές τριγωνικές επιφάνειες που σχηματίζονται στις γωνίες του δίσκου εικονίζονται σε όψη τριών τετάρτων οκτώ κεφαλές, όμοιες τυπολογικά ανά δύο στις άκρες κάθε μίας από τις οκτώ μέγιστου μήκους ακτίνες του δίσκου. Οι κεφαλές ερμηνεύονται κατά ζεύγη και κατ'αντιστοιχία με τις άνωθεν τους παραστάσεις: 1η και 5η: Αχιλλέας ένοπλος και Αχιλλέας άοπλος, 2η και 6η: Θέτις, 3η και 7η: Οδυσσέας, 4η και 8η: Σαλλιστής («Αγύρτης»). Με τον τρόπο αυτό ο Θησέας και η Θέτις εικονίζονται απέναντι στον Οδυσσέα και τον «Αγύρτη», η παρουσία του οποίου έπαιξε σημαντικό ρόλο στην αποκάλυψη του Αχιλλέα στην αυλή του βασιλιά Λυκομήδη.

Τα παραπάνω επεισόδια συνιστούν τον ευρύτερα διαδεδομένο μυθολογικό κύκλο του Αχιλλέα στις εικαστικές τέχνες της αρχαιότητας. Μεμονωμένες οι παραστάσεις, κυρίως της εμβάπτισης και του κυνηγιού, αποτέλεσαν πολύ αγαπητά θέματα, ενώ σχετικά λιγότερο γνωστές είναι η παράσταση του Αχιλλέα που τρέφεται με αγρίμια και αυτή της διαφυγής του στον Λυκομήδη.

Χρονολόγηση: Μέσα 4^{ου} αι. μ.Χ.

R. Laur-Belart, Ausstellung des Römisch-Germanischen Museums Köln. Kunsthalle Köln, 15. April bis 30. Juni 1967 (Köln 1967) 338 αρ. κατ. H9a. IIMC I (Zürich 1981) 40 κ.ε. αρ. 4 (με επιπλέον βιβλιογραφία), αρ. 11, αρ. 47, αρ. 63, αρ. 68, αρ. 80-81, αρ. 92, αρ. 94, αρ. 102, αρ. 172 στο λ. «Achilleus» (A. Kossatz-Deissmann). H. A. Cahn, A. Kaufmann-Heinimann (επιμ.), Der spätrömische Silberschatz von Kaiseraugst (Derendingen 1984) 225-307 αρ. κατ. 63, πίν. 146-160 (με επιπλέον βιβλιογραφία). B. Rütli, C. Aitken, Der Schatz. Das römische Silber aus Kaiseraugst neu entdeckt. Augster Museumshefte 32 (Augst 2003) 48. B. Rütli στο: A. Demand, J. Engemann (επιμ.), Konstantin der Grosse. Ausstellungskatalog Trier (Mainz 2007) αρ. ψηφιακού κατ. I.11.4.

ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΕΠΟΧΗ ΙΤΑΛΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

ΑΝΑΓΛΥΦΑ ΕΡΓΑ

88 Ομφάλιο (E 488)

Θεσσαλονίκη, Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού αρ. ευρ. ΑΓ 775. Από τον ναό της Αγ. Σοφίας στην Τραπεζούντα. Ήταν τοποθετημένο στο κέντρο του δαπέδου, κάτω από τον τρούλο. Μεταφέρθηκε στην Ελλάδα το 1924 από Έλληνες πρόσφυγες. Μάρμαρο λευκό. Διάμ. 68 εκ.

Πρόκειται για παλιό γύψινο εκμαγείο διατηρημένο σε κακή κατάσταση (σπασμένο και σήμερα συγκολλημένο) με άγνωστη ημερομηνία εισαγωγής.

Εικονίζεται αετός που κατασπαράζει λαγό σε χαμηλό ανάγλυφο με την τεχνική της κηρομαστίχης. Σώζονται ίχνη ερυθρού χρώματος. Γύρω από τις κεντρικές μορφές φύλλα αμπέλου και τσαμπιά σταφυλιού.

Χρονολόγηση: 13^{ου} αι. μ.Χ.

I. Ορ. Κανονίδης, «Μία ιστορία για το ομφάλιο της Τραπεζούντας», Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού 10, 2003, 117-120.

89 Εικόνα νεαρού Αγίου, ίσως του Αγίου Δημητρίου (E 487)

Άγνωστος τόπος φύλαξης του πρωτοτύπου. Άγνωστη προέλευση. Άγνωστο (το πιθανότερο μάρμαρο). Ύψος 0,725 μ. Πλάτος 0,37 μ. Άγνωστη ημερομηνία εισαγωγής.

του Αγίου στο ψηφιδωτό της Βασιλικής του Αγίου Δημητρίου στη Θεσσαλονίκη. Πιθανόν όμως το εκμαγείο δεν προέρχεται από αυθεντικό έργο.

90 Τονδο με παράσταση της Παναγίας με τον Χριστό (E 490)

Άγνωστος τόπος φύλαξης του πρωτοτύπου. Άγνωστη προέλευση.

Εφυαλωμένος πηλός. Διάμ. 42,5 εκ.

Πρόκειται για παλαιό γύψινο εκμαγείο με άγνωστη ημερομηνία εισαγωγής.

Κυκλικό tondo που εικονίζει την Παναγία με τον Χριστό. Η Madonna είναι στραμμένη προς τα αριστερά και κρατά στο δεξί της χέρι τον Χριστό. Ο αρι-

στερός της βραχίονας ακουμπά στο ερισίχειρο του καθίσματός της. Ο Χριστός δεν είναι βρέφος, αλλά παιδί που στέκει όρθιο, ενώ με το δεξί του χέρι ευλογεί. Το βάθος του αναγλύφου είναι κυανό, ενώ και στις μορφές, που είναι πολύ έξεργες, είναι αποδοσμένα με χρώμα η ίριδα, η κόρη των ματιών και τα φρύδια. Το πρωτότυπο θα πρέπει να αποδοθεί στον Andrea della Robbia (1435-1525), γλύπτη της Ιταλικής Αναγέννησης. Αντίγραφο του ίδιου πρωτοτύπου αποτελεί και το ανάγλυφο στο παρεκκλήσι Jerusalem Chapel στην Μπριζ, το οποίο φέρει επιγραφή με το έτος δημιουργίας του (1909). [Οι πληροφορίες οφείλονται στον καθ. Α. Κωτίδη και τον Γ. Φήταμ].

Χρονολόγηση: Πιθανόν μεταξύ του 1490 και 1495.

ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ

91 α-δ. Τοιχογραφίες από τον τάφο του Ευστοργίου (A 149-152)

Θεσσαλονίκη, Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού. Από καμαρωτό τάφο στο δυτικό νεκροταφείο της πόλης.

Αντίγραφο σε χαρτί. Διαστ. α: 0,605 x 1,17μ. β: 0,735 x 2,02μ. γ: 0,65 x 1,22μ. δ: 0,65 x 1,22μ. Του Χ. Λεφάκη (το γ. φέρει υπογραφή).

α. (A149) Στον δυτικό τοίχο του τάφου, απέναντι από την είσοδο, σε τόξο πάνω από την παράσταση εικονίζεται στεφάνι δάφνης με καρπούς και κόκκινες ταινίες, μέσα στο οποίο βρίσκεται η επιγραφή με τα ονόματα των νεκρών.

+Φλαβί/ω] ----- /κε [Αύρ]ηλ[ία]/ Εύστοργία/ υγιένετε παρ/ο//δίτε ΧΡ

β. (A 150) Στον νότιο τοίχο του τάφου εικονίζεται ανθισμένος κάμπος ωχρού χρώματος πάνω στον οποίο βρίσκεται αγγείο που πλαισιώνεται από δύο παγώνια και επιπλέον έναν φασιανό στα δεξιά.

γ. (A151) Στον βόρειο τοίχο του τάφου, πάνω σε ανθισμένο κάμπο με λουλούδια, εικονίζεται καλάθι με καρπούς ανάμεσα σε δύο φασιανούς. Στο δεξί άκρο της παράστασης στέκει όρθια μία ηλικιωμένη γυναίκα με κάλυμμα στο κεφάλι και στο δεξί χέρι αγγείο για σπονδές. Πάνω από αυτήν υπάρχει η επιγραφή: *Κε Αύρηλία Πρόκλα μητρί πάν/των*. Η μορφή συμμετέχει στη σκηνή νεκρικής λατρείας του δυτικού τοίχου του τάφου. Πιθανόν πρόκειται για τη νεκρή, η οποία είναι ο αποδέκτης των προσφορών, αφού τοποθετείται μέσα σε τοπίο που συμβολίζει τον Παράδεισο και το όνομά της είναι σε δοτική.

δ. (A152) Στον δυτικό τοίχο του τάφου παριστάνεται σκηνή οικογενειακής λατρείας με προσφορές και χοές προς τιμήν των νεκρών προγόνων. Σε υπαίθριο χώρο εικονίζεται τράπεζα πάνω στην οποία βρίσκεται υψηλό γυάλινο αγγείο. Δεξιά και αριστερά της τράπεζας εικονίζεται τετραμελής οικογένεια αποτελούμενη από τους γονείς, που κρατούν και οι δύο στεφάνι δάφνης, και τα δύο παιδιά, το ένα από τα οποία κρατά αγγείο για σπονδές.

Χρονολόγηση: Α' μισό του 4^{ου} αι. μ.Χ.

Σ. Πελεκανίδης, "Byzantine Monuments in Greek Macedonia", BS 3, 1962, 459-460. Ε. Μαρκή, Η νεκρόπολη της Θεσσαλονίκης στους υστερορωμαϊκούς και παλαιοχριστιανικούς χρόνους (μέσα του 3ου έως μέσα του 8ου αιώνα μ.Χ.) (Αθήνα 2006) 120-122, 133 κ.ε., 235 αρ. 45.

92 Τοιχογραφία Θείας Ευχαριστείας από την Παναγία Χαλκέων (Α 153)

Θεσσαλονίκη, Παναγία Χαλκέων. Από τον κάθετο νότιο τοίχο του Ιερού Βήματος. Αντίγραφο σε χαρτί. Διαστ. 2,54 x 1,92 μ. Του Χρ. Λεφάκη, 1934 (φέρει υπογραφή και έτος δημιουργίας).

Στη σκηνή της Μετάδοσης από τη Θεία Ευχαριστεία εικονίζεται σε πρώτο επίπεδο η Αγία Τράπεζα. Επάνω σε αυτήν βρίσκεται αγγείο κοσμημένο με πολύτιμους λίθους, μέσα στο οποίο υπάρχει κομμάτι άρτου. Πάνω από την Τράπεζα υπάρχει κιβώριο που στηρίζεται σε 4 στρεπτούς κίονες. Πίσω από την Τράπεζα ο Ιησούς με βαθυκόκκινο χιτώνα και μενεξεδι μιάτιο προσφέρει στον Πέτρο στα δεξιά του *έκ του ἄρτου*. Δεξιά και αριστερά από την Τράπεζα έξι Απόστολοι σε δύο ομάδες. Πάνω από τον Ιησού υπάρχει η επιγραφή: *Λάβετε [φάγε]τε [τούτο γὰρ ἐστὶ τὸ σῶμα μου*.

Χρονολόγηση: 1028 μ.Χ. (με βάση την κτητορική επιγραφή του ναού)

Δ. Ευαγγελίδης, Η Παναγία των Χαλκέων (Θεσσαλονίκη 1954) 51-52, εικ. 12-13. Κ. Papadopoulos, Die Wandmalereien des XI. Jahrhunderts in der Kirche "Παναγία των Χαλκέων" in Thessaloniki (Köln 1966) 30, εικ. 8 και 25. Α. Ίσιτουρίδου, Παναγία των Χαλκέων (Θεσσαλονίκη 1985) 46-48, εικ. 28.

Εμμ. Γούναρη

II. ΣΧΕΔΙΑ

93 Κάτοψη ναού Αρτέμιδος Κνακεάτιδος στην Ψηλή Κορφή Αρκαδίας (ΣΧ 1)

Χαρτί. Διαστ. 32,5 x 21 εκ. Από τη συλλογή του Κ. Ρωμαίου.

Αποτύπωση των λειψάνων δωρικού αμφιπρόστυλου ναού σε κάτοψη.

Χρονολόγηση: Β' μισό 6^{ου} αι. π.Χ.

Κ. Α. Ρωμαίος, «Τεγεατικόν ιερὸν Αρτέμιδος Κνακεάτιδος», ΑΕ 1952, 6, εικ. 2. Ο ίδιος, Μικρά Μελετήματα (Θεσσαλονίκη 1955) 65-70, εικ. 11. Ν. Παπαχατζής, Παιουσανίου Ελλάδος Περιήγησις, IV. Αχαϊκά, Αρκαδικά (Αθήνα 1996) 406 εικ. 442, 407 εικ. 443 και 444, 408 σημ. 3.

94 Αναπαράσταση της πρόσοψης του ναού της Αρτέμιδος Κνακεάτιδος (ΣΧ 2)

Χαρτί. Διαστ. 40 x 39 εκ. Από τη συλλογή του Κ. Ρωμαίου.

Αποκατάσταση της πρόσοψης με τέσσερις δωρικούς κίονες που φέρουν επιστύλιο και δωρική ζωφόρο με τρίγλυφα και μετόπες. Οι πρόμοχθοι του γείσου χωρίς σταγόνες. Ακόσμητο αέτωμα. Δισκοειδές κεντρικό ακρωτήριο με ανάγλυφη μορφή Γοργούς.

Χρονολόγηση: Β' μισό 6^{ου} αι. π.Χ.

Κ. Α. Ρωμαίος, «Τεγεατικόν ιερὸν Αρτέμιδος Κνακεάτιδος», ΑΕ 1952, 15, εικ. 11. Ο ίδιος, Μικρά Μελετήματα (Θεσσαλονίκη 1955) 65-70, εικ. 12.

95 Κάτοψη του ναού C στο Θέρμο της Αιτωλίας (ΣΧ 3)

Χαρτί. Διαστ. 53,5 x 28 εκ. Από τη συλλογή του Κ. Ρωμαίου.

Δωρικός περίπτερος ναός (5 x 15 κίονες) με σηκό και οπισθόδομο. Εσωτερική κιονοστοιχία στον άξονα του ναού.

Χρονολόγηση: Η κάτοψη αντιστοιχεί στην πρώτη από τις τρεις οικοδομικές φάσεις του ναού, του 7^{ου} αι. π.Χ. (στην κατάσταση που σώζεται ο ναός χρονολογείται στον 3^ο αι. π.Χ.).

Κ. Α. Ρωμαίος, «Απόλλων Θέρμιος», ΕΦΣΘ 2, 1932, 21-39. Ο ίδιος, Μικρά Μελετήματα (Θεσσαλονίκη 1955) 188-191. Β. Schmalz, «Bemerkungen zum Thermos B», ΑΔ 1980, 318-336. C. Antonetti, Il santuario apollineo di Termo in Etolia, στο: M. Mactoux (επιμ.), Mélanges Pierre Lévêque, 4. Religion (Paris 1990) 1-27. C. Antonetti, Les Étolians. Images et religion (Paris 1990) 200-203, πίν. 7. I. Α. Παπαποστόλου, «Ζητήματα των Μεγάρων Α και Β του Θέρμιου», ΑΕ 129, 1990, 191-200. Α. Παπαποστόλου, «Ανασκαφή Θέρμιου», ΠΑΕ 147, 1992, 88-128. G. Kuhn, «Bau B und Tempel C in Thermos», ΑΜ 108, 1993, 29-47.

96 Κάτοψη του ναού C στο Θέρμο της Αιτωλίας (ΣΧ 4)

Χαρτί. Διαστ. 87 x 43,5 εκ. Από τη συλλογή του Κ. Ρωμαίου.

Αποτύπωση των σωζόμενων λειψάνων του ναού σε κάτοψη. Στο ίδιο σχέδιο αποτυπώνεται και τομή στη στενή πλευρά του ναού, στο σημείο της βάσης του νότιου εσωτερικού κίονα του οπισθοδόμου.

Χρονολόγηση: α' οικοδομική φάση του ναού (7^{ος} αι. π.Χ.).

Βιβλιογραφία: Βλ. παραπάνω αρ. κατ. 95.

97 Κατόψεις του ναού C και του Μεγάρου Β στο Θέρμο της Αιτωλίας (ΣΧ 5)

Χαρτί. Διαστ. 86 x 44 εκ. Από τη συλλογή του Κ. Ρωμαίου.

Αποτύπωση των λειψάνων σε κάτοψη του λεγόμενου Μεγάρου Β, υποκείμενου του ναού C, με ίδιο προσανατολισμό με το ναό, αλλά ελαφρώς διαφορετικό άξονα.

Χρονολόγηση: Μέγαρο Β: γεωμετρική, εποχής. Ναός C: α' οικοδομική φάση του ναού (7^{ος} αι. π.Χ.).

Βιβλιογραφία: Βλ. παραπάνω αρ. κατ. 95.

98 Αναπαράσταση της εισόδου ναού (ΣΧ 6)

Χαρτί. Διαστ. 75 x 57,5 εκ. Από τη συλλογή του Κ. Ρωμαίου.

Αναπαράσταση της εισόδου ναού, πιθανόν του Απόλλωνα στο Θέρμο της Αιτωλίας. Παριστάνονται δύο θύρες σε αντίστοιχα ανοίγματα ανάμεσα στον

ξύλινο δωρικό κίονα και τις παραστάδες των τοίχων του σηκού. Η ανωδομή αποτελείται από ξύλινο επιστύλιο και δωρική ζωφόρο με τρίγλυφα και μετόπες που φέρουν γραπτό διάκοσμο με εναλλασσόμενα μοτίβα ρόδακα και στροβίλου. Αδημοσίευτο.

99 Αξονομετρικό σχέδιο της γωνίας περίπτερου ναού (ΣΧ 7)

Χαρτί. Διαστ. 75 x 75 εκ. Από τη συλλογή του Κ. Ρωμαίου.

Αποτυπώνεται το άνω τμήμα τριών ξύλινων δωρικών κίωνων από τη γωνία ενός περιστυλίου, πιθανόν του ναού του Απόλλωνα στο Θέρμο. Πάνω από το επίσης ξύλινο επιστύλιο βρίσκεται η δωρική ζωφόρος, οι μετόπες της οποίας φέρουν διακόσμηση με μυθολογικές μορφές (Περσέας, κεφαλή Γοργούς, κ.ά.). Η στέγη στην πλευρά αυτή δεν φέρει αέτωμα. Η κεράμωση είναι κορινθιακή. Αποδίδονται δύο σειρές ακροκεράμων, από τις οποίες η πρώτη αποτελείται από γυναικείες κεφαλές και η δεύτερη από κυκλικές ακροκεράμους με γραπτούς ρόδακες και στροβίλους, επίσης υδρορρόες με λεοντοκεφαλές και ανδρικές κεφαλές.

Αδημοσίευτο.

100 Αναπαράσταση δίρριχτης στέγης ορθογώνιου κτηρίου (ΣΧ 8)

Χαρτί. Διαστ. 62 x 87 εκ. Από τη συλλογή του Κ. Ρωμαίου.

Αποτυπώνεται δίρριχτη στέγη ορθογώνιου κτηρίου με κορινθιακή κεράμωση και αέτωμα στη μία, στενή πλευρά.

Αδημοσίευτο. Βλ. Κ. Α. Ρωμαίος, Κέραμοι της Καλυδώνος (Αθήνα 1951) 83. Ο ίδιος, ΑΔ 1, 1915, 279.

101 Έγχρωμη αναπαράσταση τμήματος της πήλινης σίμης-υδρορρόης του ναού της Αρτέμιδος στην Κέρκυρα (ΣΧ 9)

Χαρτί. Διαστ. 118 x 80 εκ. Του Χρ. Λεφάκη (φέρει υπογραφή). Από τη συλλογή του Κ. Ρωμαίου.

Αποτυπώνεται τμήμα της σίμης-υδρορρόης που αποτελείται από αβακωτό κόσμημα σε δύο σειρές, στις οποίες εναλλάσσονται κυανό με λευκό και ερυθρό με λευκό χρώμα. Επάνω δωρικό κυμάτιο κοσμημένο με γλωσσωτά φύλλα, ζώνη με διπλό πλοχμό και πλατειά ζώνη με κυλινδρικές υδρορρόες. Η απόληξή τους κοσμεύεται με ρόδακα. Οι υδρορρόες εναλλάσσονται με γραπτούς ρόδακες.

Τέλος, ζώνη κοσμημένη με σπειρομαίανδρο. Τα χρώματα που χρησιμοποιούνται είναι το μελανό, το κόκκινο και το λευκό.

Χρονολόγηση: 600-590 π.Χ. (Ρωμαίος).

Κ. Α. Ρωμαίος, Κέραμοι της Καλυδώνος (Αθήνα 1951) 81 κ.ε., εικ. 58 (άλλο τμήμα της ίδιας σίμης). Ο ίδιος, ΑΔ 1, 1915, Παράρτ. 77-84, κυρίως 80.

102 Έγχρωμη αναπαράσταση και τομή τμήματος της πήλινης σίμης-υδρορρόης του ναού της Αρτέμιδος στην Κέρκυρα (ΣΧ 10α-β)

Χαρτί. Διαστ. 70 x 89 εκ. Από τη συλλογή του Κ. Ρωμαίου.

Στη μία όψη του χαρτιού έγχρωμη αναπαράσταση μικρού τμήματος της σίμης του ναού, παρόμοιο με το σχέδιο αρ. κατ. 98 (ΣΧ 10α), ενώ στην πίσω όψη του σχεδίου τομή της παραπάνω σίμης (ΣΧ 10β).

Το 10α μοιάζει με το σχέδιο που δημοσιεύει ο Κ. Α. Ρωμαίος, Κέραμοι της Καλυδώνος (Αθήνα 1951) 4 εικ. 1. Στα δύο σχέδια ωστόσο χρησιμοποιούνται διαφορετικά χρώματα. Συγκεκριμένα, στο δημοσιευμένο σχέδιο τα φύλλα του ρόδακα που κοσμεί το στόμιο της υδρορρόης είναι λευκά, ενώ σε εκείνο του Μουσείου Εκμαγείων εναλλάσσονται ερυθρά με μελανά. Επίσης, τα μικρά ανθέμια στο φόντο της ζώνης με το σπειροειδές μοτίβο και ανάμεσα στους δύο πλοχμούς, αποτελούνται στο δημοσιευμένο σχέδιο από ένα λευκό φύλλο ανάμεσα σε δύο ερυθρά, ενώ στο αδημοσίευτο από ένα μελανό ανάμεσα σε δύο ερυθρά.

Χρονολόγηση: 600-590 π.Χ.

Στο Κ. Α. Ρωμαίος, Κέραμοι της Καλυδώνος (Αθήνα 1951) 81-82, αναφέρεται ότι τα παλαιότερα σχέδια [εννοείται του Χρ. Λεφάκη] που δημοσιεύτηκαν στο *Korkyra I*, διορθώθηκαν αργότερα με βάση νέες παρατηρήσεις και έγιναν κάποια νέα σχέδια από τον Αλ. Κοντόπουλο.

103 Έγχρωμη αναπαράσταση τμήματος της πήλινης σίμης-υδρορρόης του ναού της Αρτέμιδος στην Κέρκυρα (ΣΧ 11)

Χαρτί. Διαστ. 57 x 82 εκ. Από τη συλλογή του Κ. Ρωμαίου.

Παρόμοιο με το σχέδιο ΣΧ 10α (βλ. παραπάνω αρ. κατ. 102)

Αδημοσίευτο. Βλ. αρ. κατ. 102.

104-107 Έγχρωμες αναπαραστάσεις μικρών τμημάτων από πήλινη σίμη-υδρορρόη (ΣΧ 12-15)

Χαρτί. Διαστ. 22 x 42 εκ. Από τη συλλογή του Κ. Ρωμαίου.

Στο κάθε ένα από τα σχέδια αποτυπώνεται από μία κυλινδρική υδρορρόη ακόσμητη. Πάνω από την υδρορρόη, στο βάθος, υπάρχει γραπτή διακόσμηση με τρίγωνα (στα ΣΧ 12-13), ενώ σχηματοποιημένα ανθέμια και έλικες στα ΣΧ 14-15. Αδημοσίευτο.

108 Τμήμα σχεδίου με έγχρωμη αναπαράσταση τμήματος πήλινης σίμης-υδρορρόης (ΣΧ 16)

Χαρτί. Διαστ. 40 x 24 εκ. (λείπει το δεξί τμήμα του σχεδίου). Από τη συλλογή του Κ. Ρωμαίου.

Παρόμοιο με τα ΣΧ 14 και 15 (βλ. παραπάνω αρ. κατ. 104-107). Στο σωζόμενο σχέδιο διακρίνεται τμήμα από γραπτή διακόσμηση με σχηματοποιημένο ανθέμιο και έλικα.

Αδημοσίευτο.

109 Αναπαράσταση μετόπης με γοργόνειο (ΣΧ 41)

Ριζόχαρτο. Διαστ. 101 x 71 εκ. Του Χρ. Λεφάκη (χωρίς υπογραφή, η πληροφορία από τον Ρωμαίο). Από τη συλλογή του Κ. Ρωμαίου.

Άγνωστος ο τόπος φύλαξης της μετόπης. Από το Λαφριαίο της Καλυδώνας.

Ο Ρωμαίος αναφέρει το σχέδιο αυτό ως χαμένο στον πόλεμο. Μέσα σε τετράγωνο πίνακα, το πλαίσιο του οποίου κοσμεύεται με ρόδακες, εικονίζεται γοργόνειο. Στις γωνίες ορθώνονται δύο φίδια, τα οποία στρέφουν το κεφάλι προς το κέντρο της μετόπης.

Χρονολόγηση: 6^{ος} αι. π.Χ.

Κ. Α. Ρωμαίος, ΑΔ 1926, Παράρτημα 36, εικ. 12. E. Dyggve, *Das Laphrion. Der Tempelbezirk von Kalydon* (Kopenhagen 1948) 152-153, εικ. 164. Βλ. και Κ. Α. Ρωμαίος, Κέραμοι της Καλυδώνος (Αθήνα 1951) 97.

ΣΧΕΔΙΑ ΑΡΧΕΙΟΥ E. DYGGVE

110 Γαλεριανό συγκρότημα, λεγ. vestibulum (ΣΧ 17)

Χαρτί. Σχέδιο με σημειώσεις. Διαστ. 47 x 23,3 εκ. Ημερομηνία εισαγωγής σχεδίου: 27/3/2006.

Κάτοψη της αίθουσας και τμημάτων των μωσαϊκών. Αποτυπώνεται τμήμα του πλαισίου και του πεδίου κατά μήκος του ανατολικού τοίχου της αίθουσας (θραύσμα Ι) και τμήμα του δυτικού πεδίου (θραύσματα VI-VII).

Για το μωσαϊκό βλ. Η. Τορπ, «L'entrée septentrionale du palais impérial de Thessalonique. L'arc de triomphe et la vestibulum d'après les fouilles d'Ejnar Døggve en 1939», *Antiquité Tardive* 11, 2003, 257-259, 265-266. Π. Ασημακοπούλου-Ατζακά, Σύνταγμα παλαιοχριστιανικών δαπέδων της Ελλάδος III. Μακεδονία-Θράκη 1. Τα ψηφιδωτά δάπεδα της Θεσσαλονίκης (Θεσσαλονίκη 1998) πίν. 5α.

111 Γαλεριανό συγκρότημα, λεγ. vestibulum (ΣΧ 18)

Χαρτί. Σχέδιο με σημειώσεις. Διαστ. 44,5 x 40,5 εκ. Ημερομηνία εισαγωγής σχεδίου: 27/3/2006.

Αποτυπώνεται το θραύσμα Ι του μωσαϊκού κατά μήκος του ανατολικού τοίχου της αίθουσας. Το θραύσμα σώζει τμήμα του πλαισίου με σύνθεση εφαιπτόμενων οκταγώνων στο κέντρο των οποίων υπάρχει σβάστικα και μεταξύ τους ρόμβοι. Ακολουθεί λευκή ταινία, λεπτότερη μαύρη και πλοχμός τριταινωτός. Δυτικά του πλαισίου αποτυπώνεται τμήμα του ανατολικότερου από τα τρία πεδία στα οποία ήταν διαιρεμένο το ψηφιδωτό δάπεδο της αίθουσας. Σώζονται τμήματα των δύο μοτίβων. Το βορειότερο εικονίζει μαϊάνδρο αγκυλωτών σταυρών προοπτικά αποδοσμένο με παρεμβαλλόμενα τετράγωνα και το επόμενο προς νότο μαϊάνδρο αγκυλωτών σταυρών με κεκαμμένα άκρα και πλοχμό.

Η. Τορπ, «L'entrée septentrionale du palais impérial de Thessalonique. L'arc de triomphe et la vestibulum d'après les fouilles d'Ejnar Døggve en 1939», *Antiquité Tardive* 11, 2003, 257-259. Π. Ασημακοπούλου-Ατζακά, Σύνταγμα παλαιοχριστιανικών δαπέδων της Ελλάδος III. Μακεδονία-Θράκη 1. Τα ψηφιδωτά δάπεδα της Θεσσαλονίκης (Θεσσαλονίκη 1998) πιν. 5α.

112 Γαλεριανό συγκρότημα, λεγ. vestibulum (ΣΧ 19)

Χαρτί. Σχέδιο με σημειώσεις. Διαστ. 51 x 48,5 εκ. Ημερομηνία εισαγωγής σχεδίου: 27/3/2006.

Αποτυπώνονται τα θραύσματα V και VI του μωσαϊκού δυτικά του κεντρικού άξονα Β-Ν της αίθουσας και συγκεκριμένα δυτικά της κλίμακας που οδηγούσε στο τόξο του Γαλερίου. Διαστ. 3 μ. (Β-Ν) x 4,5 μ. (Α-Δ).

Αποτυπώνεται τμήμα του κεντρικού πεδίου και του βόρειου πλαισίου (θραύσμα V) και τμήμα του δυτικού πεδίου (θραύσμα VI). Το μοτίβο του πλαισίου είναι σύνθεση οκταγώνων που εναλλάσσονται με τετράγωνα. Μέσα στα οκτάγωνα υπάρχουν σβάστικες. Τα τετράγωνα περιέχουν μικρότερα τετράγωνα. Η σύνθεση του κεντρικού πεδίου αποτελείται από έναν κύκλο εγγεγραμμένο σε τετράγωνο. Στην περιφέρεια του κύκλου υπάρχει πλέγμα, εσωτερικά αυτού πλοχμός και στο εσωτερικό σύνθεση με πλοχμό, της οποίας σώζεται μικρό τμήμα. Στο τριγωνικό πεδίο μεταξύ του κύκλου και του τετραγώνου εικονίζεται αγγείο από το οποίο φύονται κρινάνθημα και ελισσόμενος βλαστός κληματίδας. Το θραύσμα VI εικονίζει μικρό τμήμα προοπτικά αποδοσμένου μαϊάνδρου.

Η. Τορπ, «L'entrée septentrionale du palais impérial de Thessalonique. L'arc de triomphe et la vestibulum d'après les fouilles d'Ejnar Døggve en 1939», *Antiquité Tardive* 11, 2003, 260-266, εικ. 25 και εικ. 30α. Π. Ασημακοπούλου-Ατζακά, Σύνταγμα παλαιοχριστιανικών δαπέδων της Ελλάδος III. Μακεδονία-Θράκη 1. Τα ψηφιδωτά δάπεδα της Θεσσαλονίκης (Θεσσαλονίκη 1998) πιν. 3.

113 Γαλεριανό συγκρότημα, λεγ. vestibulum (λεπτομέρεια) (ΣΧ 20)

Χαρτί. Σχέδιο με σημειώσεις. Διαστ. 65 x 35 εκ. Ημερομηνία εισαγωγής σχεδίου: 27/3/2006.

Αποτυπώνεται το θραύσμα V του μωσαϊκού του vestibulum με τμήμα της κεντρικής σύνθεσης. Συγκεκριμένα, το τριγωνικό πεδίο ανάμεσα στον κύκλο και το τετράγωνο, στο οποίο αυτός εγγράφεται, καθώς και τμήμα από το πλέγμα στην περιφέρεια του κύκλου. Στο τριγωνικό πεδίο εικονίζεται αγγείο από το οποίο φύονται κρινάνθημα και ελισσόμενος βλαστός κληματίδας.

Η. Τορπ, «L'entrée septentrionale du palais impérial de Thessalonique. L'arc de triomphe et la vestibulum d'après les fouilles d'Ejnar Døggve en 1939», *Antiquité Tardive* 11, 2003, 260-265, εικ. 27. Π. Ασημακοπούλου-Ατζακά, Σύνταγμα παλαιοχριστιανικών δαπέδων της Ελλάδος III. Μακεδονία-Θράκη 1. Τα ψηφιδωτά δάπεδα της Θεσσαλονίκης (Θεσσαλονίκη 1998) πιν. 3.

114 Γαλεριανό συγκρότημα, λεγ. vestibulum (ΣΧ 21)

Χαρτί. Προσχέδιο με σημειώσεις. Διαστ. 67,5 x 49,5 εκ. Ημερομηνία εισαγωγής σχεδίου: 27/3/2006.

Κάτοψη και τομή Β-Ν της ανασκαφής του vestibulum του γαλεριανού συ-

γκροτήματος. Εικονίζεται η μνημειακή κλίμακα που οδηγεί από το vestibulum στο ανάκτορο και ο νότιος τοίχος του vestibulum και δίνεται η στρωματογραφία της ανασκαφής.

H. Torp, «L'entrée septentrionale du palais impérial de Thessalonique. L'arc de triomphe et la vestibulum d'après les fouilles d'Ejnar Døggve en 1939», *Antiquité Tardive* 11, 2003, 256, εικ. 19-21.

115 Ιππόδρομος Θεσσαλονίκης, pulvinar (ΣΧ 22)

Χαρτί. Διαστ. 69,5 x 54 εκ. Ημερομηνία εισαγωγής σχεδίου: 27/3/2006.

Κάτοψη και υποθετικές τομές του pulvinar του Ιπποδρόμου. Πρόκειται για το τμήμα που αποκαλύφθηκε στην ανασκαφή του 1939 στο βόρειο τμήμα της οδού Αλ. Σβώλου, δυτικά της Πλατείας Ιπποδρομίου.

H. Torp, «L'entrée septentrionale du palais impérial de Thessalonique. L'arc de triomphe et la vestibulum d'après les fouilles d'Ejnar Døggve en 1939», *Antiquité Tardive* 11, 2003, εικ. 4 και εικ. 1.

116 Ιππόδρομος Θεσσαλονίκης (ΣΧ 23)

Χαρτί. Διαστ. 5 x 75 εκ. Ημερομηνία εισαγωγής σχεδίου: 27/3/2006.

Τομές της υποθεμελίωσης του Ιπποδρόμου.

H. Torp, «L'entrée septentrionale du palais impérial de Thessalonique. L'arc de triomphe et la vestibulum d'après les fouilles d'Ejnar Døggve en 1939», *Antiquité Tardive* 11, 2003, 244-46.

117 Γαλεριανό συγκρότημα, λεγ. vestibulum (ΣΧ 24)

Χαρτί. Προσχέδιο με σημειώσεις. Διαστ. 47 x 24 εκ. Ημερομηνία εισαγωγής σχεδίου: 27/3/2006.

Γενική οργάνωση των ψηφιδωτών. Στο κέντρο υπάρχει κυκλική σύνθεση εγγεγραμμένη σε τετράγωνο και εκατέρωθεν αυτής από ένα πεδίο παραλληλόγραμμο. Τα πεδία κοσμούνται το δυτικό με τρία και το ανατολικό με δύο μοτίβα.

H. Torp, «L'entrée septentrionale du palais impérial de Thessalonique. L'arc de triomphe et la vestibulum d'après les fouilles d'Ejnar Døggve en 1939», *Antiquité Tardive* 11, 2003, 248.

118 Γαλεριανό συγκρότημα, λεγ. vestibulum (ΣΧ 25)

Χαρτί. Διαστ. 59,5 x 39,5 εκ. Ημερομηνία εισαγωγής σχεδίου: 27/3/2006.

Κάτοψη και σχεδιαστική αποκατάσταση της οργάνωσης των ψηφιδωτών.

H. Torp, «L'entrée septentrionale du palais impérial de Thessalonique. L'arc de triomphe et la vestibulum d'après les fouilles d'Ejnar Døggve en 1939», *Antiquité Tardive* 11, 2003, εικ. 31 (αποκατάσταση με βάση το σχέδιο Døggve).

119 Γαλεριανό συγκρότημα, λεγ. vestibulum (ΣΧ 26)

Χαρτί. Διαστ. 70 x 42 εκ. Ημερομηνία εισαγωγής σχεδίου: 27/3/2006.

Σχέδιο και τομή Β-Ν της ανασκαφής. Εικονίζεται η μνημειακή κλίμακα που οδηγεί στο ανάκτορο από το vestibulum, ο νότιος τοίχος του vestibulum και η στρωματογραφία της ανασκαφής.

H. Torp, «L'entrée septentrionale du palais impérial de Thessalonique. L'arc de triomphe et la vestibulum d'après les fouilles d'Ejnar Døggve en 1939», *Antiquité Tardive* 11, 2003, 256, εικ. 19.

120 Γαλεριανό συγκρότημα, λεγ. vestibulum (ΣΧ 27)

Χαρτί. Διαστ. 66 x 42 εκ. Ημερομηνία εισαγωγής σχεδίου: 27/3/2006.

Μωσαϊκό, θραύσματα VI και VII, δυτικά της κεντρικής σύνθεσης. Εικονίζεται τμήμα του δυτικού από τα τρία πεδία, στα οποία διαιρείται το δάπεδο του χώρου. Σε αυτό εικονίζονται τρία μοτίβα. Από ανατολικά προς δυτικά: πολύ κατεστραμμένος μαϊανδρος αγκυλωτών σταυρών προοπτικά αποδοσμένος με παρεμβالόμενα τετράγωνα, μαϊανδρος αγκυλωτών σταυρών με κεκαμμένα άκρα και πλοχμό στις ταινίες και σύνθεση αποτελούμενη από 4 ορθά τετράγωνα μεταξύ των οποίων υπάρχουν κατακορυφήν τετράγωνα και στο κέντρο δημιουργείται αστροειδές μοτίβο. Τα ορθά τετράγωνα φέρουν κόμβο του Σολομώντα ως μοτίβο γεμίματος, ενώ τα κατακορυφήν τετράφυλλο.

H. Torp, «L'entrée septentrionale du palais impérial de Thessalonique. L'arc de triomphe et la vestibulum d'après les fouilles d'Ejnar Døggve en 1939», *Antiquité Tardive* 11, 2003, 265-266, εικ. 30.

121 Γαλεριανό συγκρότημα, λεγ. vestibulum (ΣΧ 28)

Χαρτί. Προχέδιο με μολύβι και σημειώσεις. Διαστ. 29,7 x 20,7 εκ. Ημερομηνία εισαγωγής σχεδίου: 28/3/2006.

Αποτύπωση των οικοδομικών λειψάνων του Γαλεριανού συγκροτήματος στην περιοχή της αψίδας του Γαλερίου.

H. Torp, «L'entrée septentrionale du palais impérial de Thessalonique. L'arc de triomphe et la vestibulum d'après les fouilles d'Ejnar Døggve en 1939», *Antiquité Tardive* 11, 2003, 240, εκ. 15. Θ. Στεφανίδου-Τιβεριού, «Το ανακτορικό συγκρότημα του Γαλερίου στη Θεσσαλονίκη. Σχεδιασμός και χρονολόγηση», *Εγνατία* 10, 2006, 173 εκ. 4.

122 Γαλεριανό συγκρότημα, λεγ. vestibulum (ΣΧ 29)

Χαρτί. Διαστ. 22,2 x 18,1 εκ. Προχέδιο με μολύβι και σημειώσεις. Της I. Døggve σε κλίμακα 1/10 (χωρίς υπογραφή). Ημερομηνία εισαγωγής σχεδίου: 28/3/2006.

Αποτύπωση θραύσματος μωσαϊκού (θραύσμα II) από το νοτιοανατολικό τμήμα της αίθουσας. Το θραύσμα, διαστάσεων περ. 75 x 75 εκ., εικονίζει τμήμα μαιάνδρου σβάστικας με πλοχμό και συνανήκει με το θραύσμα I. Υπάρχει σημείωση με το χέρι της I.D. που δηλώνει ότι το θραύσμα βρέθηκε στη μικρή οπή στο νοτιοανατολικό τμήμα της αίθουσας.

H. Torp, «L'entrée septentrionale du palais impérial de Thessalonique. L'arc de triomphe et la vestibulum d'après les fouilles d'Ejnar Døggve en 1939», *Antiquité Tardive* 11, 2003, 259 εκ. 24.

123 Τόξο του Γαλερίου στη Θεσσαλονίκη, ΒΔ όψη (ΣΧ 30)

Χαρτί. Διαστ. 29,7 x 21 εκ. Προχέδιο με μολύβι και σημειώσεις. Φέρει την υπογραφή του H. Johannes (H. J.). Ημερομηνία εισαγωγής σχεδίου: 28/3/2006.

Αποτυπώνεται στον έναν πεσσο (A) η υποταγή των Περσών και προσωποποιήσεις πόλεων και λαών, ενώ στον δεύτερο (B) ο Γαλέριος θριαμβευτής με άρμα ελεφάντων, σκηνή μάχης, αιχμάλωτοι Πέρσες και η προσωποποίηση της Ρώμης ανάμεσα σε Νίκες.

Για τη δημοσίευση του σχεδίου χωρίς τις σημειώσεις και την υπογραφή, βλ. εδώ παρακάτω αρ. κατ. 124.

124 Τόξο του Γαλερίου στη Θεσσαλονίκη, ΒΔ όψη (ΣΧ 31)

Χαρτί. Διαστ. 29,7 x 21 εκ. Ημερομηνία εισαγωγής σχεδίου: 28/3/2006.

Ίδιο με το ΣΧ 30, αλλά χωρίς σημειώσεις και υπογραφή.

H. Torp, «L'entrée septentrionale du palais impérial de Thessalonique. L'arc de triomphe et la vestibulum d'après les fouilles d'Ejnar Døggve en 1939», *Antiquité Tardive* 11, 2003, 249 εκ. 8.

125 Γαλεριανό συγκρότημα, λεγ. vestibulum (ΣΧ 32)

Ρυζόχαρτο. Προσχέδιο με μολύβι και ξυλομπογιές. Υποδηλώνεται κόκκινο και κίτρινο χρώμα. Διαστ. 27 x 21,7 εκ. Ημερομηνία εισαγωγής σχεδίου: 28/3/2006.

Αποτυπώνεται η γενική οργάνωση της κεντρικής κυκλικής σύνθεσης και μικρό τμήμα του πλαισίου από το μωσαϊκό.

Αδημοσίευτο. Για την κεντρική σύνθεση βλ. H. Torp, «L'entrée septentrionale du palais impérial de Thessalonique. L'arc de triomphe et la vestibulum d'après les fouilles d'Ejnar Døggve en 1939», *Antiquité Tardive* 11, 2003, 260-265, εκ. 26.

126 Γαλεριανό συγκρότημα, λεγ. vestibulum (ΣΧ 33)

Χαρτί. Προσχέδιο με μολύβι. Φέρει σημειώσεις με μολύβι και κόκκινη ξυλομπογιά. Διαστ. 14,7 x 9,5 εκ. Ημερομηνία εισαγωγής σχεδίου: 28/3/2006.

Αποτυπώνεται τμήμα του μωσαϊκού (θραύσμα V) δυτικά του κεντρικού άξονα Β-Ν της αίθουσας από την κεντρική κυκλική σύνθεση και το βόρειο πλαίσιο του χώρου. Συγκεκριμένα, εικονίζονται πλέγμα στην περιφέρεια κύκλου εγγεγραμμένου σε τετράγωνο και στο εσωτερικό σύνθεση αποτελούμενη από ταινίες αλυσσοειδούς πλοχμού. Στο τρίγωνο έξω από τον κύκλο υπάρχει αγγείο από το οποίο φύεται βλαστός κληματίδας ελισσόμενος και κρινάνθημα. Το πλαίσιο κοσμείται με σύνθεση οκταγώνων που εναλλάσσονται με τετράγωνα. Μέσα στα οκτάγωνα εγγράφονται σβάστικες, ενώ τα τετράγωνα περιέχουν μικρότερα τετράγωνα.

Αδημοσίευτο. Πρβ. H. Torp, «L'entrée septentrionale du palais impérial de Thessalonique. L'arc de triomphe et la vestibulum d'après les fouilles d'Ejnar Døggve en 1939», *Antiquité Tardive* 11, 2003, 261 εκ. 26. Π. Ασημακοπούλου-Ατζακά, Σύνταγμα παλαιοχριστιανικών δαπέδων της Ελλάδος III. Μακεδονία-Θράκη 1. Τα ψηφιδωτά δάπεδα της Θεσσαλονίκης (Θεσσαλονίκη 1998) πίν. 3.

127 Γαλεριανό συγκρότημα, λεγ. vestibulum (ΣΧ 34)

Χαρτί. Προσχέδιο με μολύβι και σημειώσεις. Στην πίσω πλευρά επίσης σημειώσεις. Διαστ. 16,3 x 10,5 εκ. Ημερομηνία εισαγωγής σχεδίου: 28/3/2006.

Αποτύπωση μικρού τμήματος του μωσαϊκού (θραύσματα VI-VII, δυτικά του θραύσματος V). Εικονίζεται τμήμα αλυσσοειδούς πλοχμού και ένα φύλλο από τετράφυλλο που αποτελούσε μοτίβο γεμίσματος.

Αδημοσίευτο. Πρβ. H. Torp, «L'entrée septentrionale du palais impérial de Thessalonique. L'arc de triomphe et la vestibulum d'après les fouilles d'Ejnar Døggve en 1939», *Antiquité Tardive* 11, 2003, 265-266, εκ. 30.

128 Γαλεριανό συγκρότημα, λεγ. vestibulum (ΣΧ 35)

Χαρτί. Προσχέδιο με μολύβι και σημειώσεις. Διαστ. 14,7 x 9,5 εκ. Ημερομηνία εισαγωγής σχεδίου: 28/3/2006.

Αποτύπωση μικρού τμήματος του μωσαϊκού (θραύσμα IV, δυτικά του θραύσματος III). Πρόκειται για μικρό θραύσμα του πλαισίου, διαστάσεων περ. 25 x 25 εκ. Εικονίζεται τμήμα ρόμβου. Επίσης δίνονται οι διαστάσεις και τα χρώματα των ψηφιδών. Στα δεξιά δίνεται μία τομή του υποστρώματος του δαπέδου.

Αδημοσίευτο. Πρβ. H. Torp, «L'entrée septentrionale du palais impérial de Thessalonique. L'arc de triomphe et la vestibulum d'après les fouilles d'Ejnar Døggve en 1939», *Antiquité Tardive* 11, 2003, 260.

129 Γαλεριανό συγκρότημα, λεγ. vestibulum (ΣΧ 36)

Χαρτί. Διαστ. 16 x 11 εκ. Προσχέδιο με μολύβι και σημειώσεις. Ημερομηνία εισαγωγής σχεδίου: 28/3/2006.

Αποτύπωση μικρού τμήματος του μωσαϊκού (βλ. παραπάνω αρ. κατ. 124). Αποτυπώνεται τμήμα του πλέγματος και πάνω από αυτό λεπτομέρεια του πλαισίου.

Αδημοσίευτο. Πρβ. H. Torp, «L'entrée septentrionale du palais impérial de Thessalonique. L'arc de triomphe et la vestibulum d'après les fouilles d'Ejnar Døggve en 1939», *Antiquité Tardive* 11, 2003, 260-261.

130 Γαλεριανό συγκρότημα, λεγ. vestibulum (ΣΧ 37)

Χαρτί. Διαστ. 30 x 22 εκ. Προσχέδιο με μολύβι και σημειώσεις. Ημερομηνία εισαγωγής σχεδίου: 28/3/2006.

Αποτύπωση τμήματος του μωσαϊκού (θραύσμα III). Το θραύσμα έχει διαστάσεις 2,75 x 1,01 μ. και βρέθηκε κατά μήκος του νότιου τοίχου ανατολικά της κεντρικής διόδου προς το ανάκτορο. Αποτυπώνεται τμήμα του πλαισίου που αποτελείται από οκτάγωνα εφαπτόμενα. Μέσα στα οκτάγωνα υπάρχουν σβάστικές, ενώ μεταξύ των οκταγώνων δημιουργούνται ρόμβοι στους οποίους υπάρχουν μικρά ορθά τετράγωνα.

H. Torp, «L'entrée septentrionale du palais impérial de Thessalonique. L'arc de triomphe et la vestibulum d'après les fouilles d'Ejnar Døggve en 1939», *Antiquité Tardive* 11, 2003, 260 εκ. 25.

131 Γαλεριανό συγκρότημα, λεγ. vestibulum (ΣΧ 38)

Χαρτί. Προσχέδιο με μολύβι και σημειώσεις. Διαστ. 30 x 22 εκ. Ημερομηνία εισαγωγής σχεδίου: 28/3/2006.

Αποτύπωση τμήματος του μωσαϊκού (θραύσμα I) κατά μήκος του ανατολικού τοίχου και σε απόσταση 3,48 μ. από τον βόρειο τοίχο. Οι διαστάσεις του θραύσματος είναι 3,57 x 3,44 μ. Αποτυπώνεται τμήμα του ανατολικού πλαισίου του χώρου και του ανατολικότερου από τα πεδία της σύνθεσης. Το πλαίσιο αποτελείται από οκτάγωνα εφαπτόμενα μέσα στα οποία υπάρχουν σβάστικές, ενώ μεταξύ των οκταγώνων δημιουργούνται ρόμβοι μέσα στους οποίους υπάρχει ορθό τετράγωνο. Δυτικά του πλαισίου, το τμήμα του πεδίου που ανήκει στην κεντρική σύνθεση αποτελείται από δύο μοτίβα. Το πρώτο εικονίζει μαϊάνδρο αγκυλωτών σταυρών με κεκαμμένα άκρα (με πλοχμό, όπως φαίνεται από άλλα σχέδια) και το δεύτερο προοπτικά αποδοσμένο μαϊάνδρο αγκυλωτών σταυρών με παρεμβλλόμενα τετράγωνα.

H. Torp, «L'entrée septentrionale du palais impérial de Thessalonique. L'arc de triomphe et la vestibulum d'après les fouilles d'Ejnar Døggve en 1939», *Antiquité Tardive* 11, 2003, 258 εκ. 22. Για το μωσαϊκό βλ. Π. Ασημακοπούλου-Ατζακά, Σύνταγμα παλατιοχριστιανικών δαπέδων της Ελλάδος III. Μακεδονία-Θράκη I. Τα ψηφιδωτά δάπεδα της Θεσσαλονίκης (Θεσσαλονίκη 1998) πίν. 5α.

132 Γαλεριανό συγκρότημα, λεγ. vestibulum (ΣΧ 39)

Χαρτί. Διαστ. 30 x 22 εκ. Προσχέδιο με μολύβι και σημειώσεις. Ημερομηνία εισαγωγής σχεδίου: 28/3/2006.

Αποτυπώνονται τμήματα του μωσαϊκού (θραύσματα VI-VII, στα δυτικά του θραύσματος V). Πρόκειται για υπολείμματα τριών μοτίβων επιφανείας και μικρού τμήματος του πλαισίου. Το δυτικότερο μοτίβο είναι πολύ κατεστραμμένο και εικόνιζε μαϊάνδρο αγκυλωτών σταυρών προοπτικά αποδοσμένο με παρεμβαλλόμενα τετράγωνα. Το κεντρικό εικόνιζε μαϊνάδρο αγκυλωτών σταυρών με κεκαμμένα άκρα και πλοχμό στις ταινίες. Το ανατολικό εικόνιζε σύνθεση αποτελούμενη από 4 τετράγωνα ορθά μεταξύ των οποίων υπάρχουν κατακορυφήν τετράγωνα και στο κέντρο δημιουργείται αστεροειδές μοτίβο. Τα ορθά τετράγωνα φέρουν κόμβο του Σολομώντα ως μοτίβο γεμίματος, ενώ τα κατακορυφήν τετράφυλλο.

Αδημοσίευτο. Πρβ. Η. Torp, «L'entrée septentrionale du palais impérial de Thessalonique. L'arc de triomphe et la vestibulum d'après les fouilles d'Ejnar Dyggve en 1939», *Antiquité Tardive* 11, 2003, 264 εικ. 30.

133 Γαλεριανό συγκρότημα, λεγ. vestibulum (ΣΧ 40)

Χαρτί. Προσχέδιο με μολύβι και σημειώσεις. Διαστ. 30 x 22 εκ. Ημερομηνία εισαγωγής σχεδίου: 28/3/2006.

Αποτυπώνονται τμήματα του μωσαϊκού (θραύσμα V και αριστερά θραύσμα VI) στα δυτικά του κεντρικού άξονα Β-Ν της αίθουσας. Συγκεκριμένα, αποτυπώνεται τμήμα του πλαισίου με σύνθεση οκταγώνων που εναλλάσσονται με τετράγωνα· επίσης, η γενική οργάνωση της κυκλικής σύνθεσης που υπήρχε στο κέντρο του χώρου και αποτελούνταν από ταινία με πλέγμα στην περιφέρεια του κύκλου, στο εσωτερικό σύνθεση με πλοχμό και στα τριγωνικά πεδία αγγεία με ελισσόμενο βλαστό κληματίδας και κρινάνθεμα. Το θραύσμα IV εικόνιζε μαϊάνδρο αγκυλωτών σταυρών προοπτικά αποδοσμένο με παρεμβαλλόμενα τετράγωνα.

Αδημοσίευτο. Για το μωσαϊκό βλ. Η. Torp, «L'entrée septentrionale du palais impérial de Thessalonique. L'arc de triomphe et la vestibulum d'après les fouilles d'Ejnar Dyggve en 1939», *Antiquité Tardive* 11, 2003, 260-265. Π. Ασημακοπούλου-Ατζακά, Σύνταγμα παλαιοχριστιανικών δαπέδων της Ελλάδος III. Μακεδονία-Θράκη I. Τα ψηφιδωτά δάπεδα της Θεσσαλονίκης (Θεσσαλονίκη 1998) πίν. 4α-β.

Εμμ. Γούναρη

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ**ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΑ ΑΡΙΘΜΩΝ ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ
ΕΚΜΑΓΕΙΩΝ ΚΑΙ ΑΡΙΘΜΩΝ ΚΑΤΑΛΟΓΟΥ**

Αρ. Ευρ. Μουσείου Εκμαγείων	Αρ. Καταλόγου	Αρ. Ευρ. Μουσείου Εκμαγείων	Αρ. Καταλόγου
A 137	37	E 435	27
A 138	38	E 436	28
A 139	39	E 437	32
A 140	36	E 438	31
A 141	35	E 439	30
A 142	34	E 440	33
A 143	42	E 441	24
A 144	41	E 442	11
A 145	45	E 443	9
A 146	46	E 444	10
A 147	47	E 445	12
A 148	40	E 446	2
A 149-152	91 α-δ	E 447	4
A 153	92	E 448	5
A 154	87	E 449	7
A 155	48	E 450	6
		E 451	3
E 208	64	E 452	8
E 426	41	E 453	29
E 427	1	E 454	15
E 428	13	E 455	16
E 429	14	E 456	17
E 430	21	E 457	18
E 431	22	E 458	19
E 432	20	E 459	23
E 433	25	E 461	69
E 434	26	E 462	67

E 463	72	ΣΧ 1	93
E 464	74	ΣΧ 2	94
E 465	65	ΣΧ 3	95
E 466	79	ΣΧ 4	96
E 467	54	ΣΧ 5	97
E 468	51	ΣΧ 6	98
E 469	56	ΣΧ 7	99
E 470	83	ΣΧ 8	100
E 471	53	ΣΧ 9	101
E 472	62	ΣΧ 10 α-β	102
E 473	84	ΣΧ 11	103
E 474	60	ΣΧ 12-15	104-107
E 475	57	ΣΧ 16	108
E 476	85	ΣΧ 17	110
E 477	82	ΣΧ 18	111
E 478	58	ΣΧ 19	112
E 479	63	ΣΧ 20	113
E 480	59	ΣΧ 21	114
E 481	52	ΣΧ 22	115
E 482	81	ΣΧ 23	116
E 483	70	ΣΧ 24	117
E 484	78	ΣΧ 25	118
E 485	77	ΣΧ 26	119
E 486	49	ΣΧ 27	120
E 487	89	ΣΧ 28	121
E 488	88	ΣΧ 29	122
E 489	50	ΣΧ 30	123
E 490	90	ΣΧ 31	124
E 491	66	ΣΧ 32	125
E 492	73	ΣΧ 33	126
E 493	80	ΣΧ 34	127
E 494	75	ΣΧ 35	128
E 495	76	ΣΧ 36	129
E 496	71	ΣΧ 37	130
E 497	55	ΣΧ 38	131
E 498	68	ΣΧ 39	132
E 499	61	ΣΧ 40	133
E 500	86	ΣΧ 41	109

ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΑ ΑΡΙΘΜΩΝ ΕΥΡΕΤΗΡΙΩΝ ΜΟΥΣΕΙΩΝ
ΜΕ ΑΡΙΘΜΟΥΣ ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ
ΕΚΜΑΓΕΙΩΝ ΚΑΙ ΜΕ ΑΡΙΘΜΟΥΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΥ

Αρ. Ευρ. Μουσείων	Αρ. Ευρ. Μουσείου Εκμαγείων	Αρ. Καταλόγου
ΑΘΗΝΑ		
<i>Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο</i>		
3552	E 481	52
3866	E 426	41
4719	E 429	14
5878-5882	A 145	45
5883	A 136	43
8917	E 428	13
-	A 143	42
-	A 144	44
-	A 146	46
-	A 147	47
<i>Μουσείο Ακροπόλεως</i>		
Μετόπη αρ 1 της νότιας πλευράς του Παρθενώνα		
	E 486	49
<i>Μουσείο Γουλιανδρή</i>		
58	E 448	5
99	E 446	2
206	E 457	18
251	E 458	19
252	E 456	17
263	E 450	6
279	E 449	7
286	E 445	12
308	E 441	24

Αρ. Ευρ. Μουσείων	Αρ. Ευρ. Μουσείου Εκμαγείων	Αρ. Καταλόγου
309	E 454	15
337	E 443	9
479	E 442	11
592	E 452	8
823	E 455	16
970	E 447	4
1065	E 444	10
1095	E 453	29
1098	E 451	3
AUGST (Ελβετία)		
62 1	A 154	87
ΒΕΡΟΛΙΝΟ, Staatliche Museen zu Berlin, Antikensammlung		
SK 345 (σήμερα χαμένο)	E 483	70
SK 364	E 493	80
SK 385	E 485	77
SK 413	E 482	31
SK 423	E 484	78
P 130	E 491	66
CAMMIN, Καθεδρικός ναός (σήμερα χαμένο)		
	E 500	86
ΔΙΟΝ, Αρχαιολογικό Μουσείο		
46	E 472	62
200	E 469	56
378 + 372	E 479	63
383	E 478	58
387	E 480	59
410	E 471	53
1053	E 474	60
2714	E 470	83
2715	E 473	84
5701	E 489	50

Αρ. Ευρ. Μουσείων	Αρ. Ευρ. Μουσείου Εκμαγείων	Αρ. Καταλόγου
ERBACH, Συλλογή Schloss Erbach		
7	E 465	65
II 28	E 464	74
ΗΡΑΚΛΕΙΟ, Αρχαιολογικό Μουσείο		
Γ 122	E 432	20
Γ 283	E 431	22
Γ 1063	E 430	21
Λ 102	E 435	27
Λ 1106	E 436	28
Λ 2109	E 434	26
Π 27695	E 433	25
Π 3903α	E 437	32
Π 5412	E 438	31
X 1831	E 440	33
X 2504	E 439	30
-	A 142	34
-	A 141	35
-	A 140	36
-	A 137	37
-	A 138	38
-	A 139	39
-	A 148	40
ΘΑΣΟΣ, Αρχαιολογικό Μουσείο		
Λ 19	E 475	57
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, Αρχαιολογικό Μουσείο		
897	E 499	61
1060	E 476	85
1061	E 477	82

Αρ. Ευρ. Μουσείων	Αρ. Ευρ. Μουσείου Εκμαγείων	Αρ. Καταλόγου
<i>Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού</i>		
ΑΓ 775	Ε 488	88
-	Α 149-152	91 α-δ
<i>Παναγία Χαλκείων</i>		
-	Α 153	92
ΚΑΒΑΛΑ, Αρχαιολογικό Μουσείο		
442	Ε 427	1
ΚΟΠΕΓΧΑΓΗ, Ny Carlsberg Glyptothek		
610 (1443)	Ε 498	68
649 (1277)	Ε 463	72
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ, Αρχαιολογικό Μουσείο		
4864	Ε 466	79
ΜΑΛΙΜΠΟΥ, J. P. Getty Museum		
72 ΑΑ 155	Ε 496	71
ΜΟΝΑΧΟ, Glyptothek		
358	Ε 495	76
ΠΕΛΛΑ, Αρχαιολογικό Μουσείο		
ΒΕ 1980 454	Ε 468	51
ΓΑ 15	Ε 208	64
ΒΕΡΓΙΝΑ, Αρχαιολογικό Μουσείο		
1980 5	Ε 497	55
ΡΩΜΗ, Μουσεία Καπιτωλίου		
<i>Museo del Palazzo dei Conservatori</i>		
1156	Ε 494	75

Αρ. Ευρ. Μουσείων	Αρ. Ευρ. Μουσείου Εκμαγείων	Αρ. Καταλόγου
<i>Palazzo Nuovo</i>		
413	Ε 462	67
495	Ε 461	69
ΠΑΡΙΣΙ, Λούβρο		
ΜΑ 1210	Ε 492	73
ΤΥΝΙΔΑ, Μουσείο Bardo		
С 1183	Ε 467	54
ΧΑΝΙΑ, Αρχαιολογικό Μουσείο		
Α162	Ε 459	23
ΑΓΝΩΣΤΟΣ ΤΟΠΟΣ ΦΥΛΑΞΗΣ		
	Ε 487	89
	Ε 490	90
	Α 155	48